CEYLON SZIGETÉN.

Colombo

I.

Az Indiai Oczeánon. — Colombo, India gyöngye. — Egy darab a paradicsomból. — Szinek.

Adenbe érkezésünk alkalmával a hajóra hozott posta többek közt egy sürgönyt is tartalmazott, mely általános örvendetes benyomást okozott mindnyájunkra.

Az eddigi programm szerint ugyanis Adenből direkt Singapurebe, Hátsó-Indiának a legdélibb kikötőjébe kellett volna vitorláznunk, minden más kikötő érintése nélkül. Tekintve azt, hogy ez időben — a délnyugati Monszun legvehemensebb szakában — a 4000 mértföldnyi rengeteg ut különben is egyike a legveszedelmesebb tengeri utaknak, kivált ha egy hajó e hosszu ut alatt csaknem kizárólag a vitorláira van utalva, nem valami nagy örömmel néztünk eléje a 40—45 napra tervezett traversálásnak.

T. i. ennyi időbe kerül ez az ut a legkedvezőbb körülmények között is. Mig ellenben, ha egy hajó az ut folyamán előforduló események következtében utjáról letérittetik és nem a malakkai szoroson keresztül, hanem Sumatra szigetének a déli megkerülésével kell ez utat megtennie, a mi aránylag elég gyakran megtörténik, akkor 55—65 napot is kell az Oczeánon töltenie, mig eléri Singapure kikötőjét.

Hogy azonban egy 60 napra terjedő ut nem egyike az élvezetek legkivánatosabbjainak, az természetes. Képzelhető tehát a mi kellemes meglepetésünk, midőn a sürgönyileg jött parancs az eredeti programmot — t. i. Aden-Singapure — megváltoztatta és Adenből Ceylon szigetére, Colombóba kellett vitorláznunk.

De ha e sürgöny-parancs nem is jött volna, és ha mi Adenből tényleg azzal a tervvel vitorláztunk volna ki, hogy Singapureig nem

bocsátjuk le horgonyainkat, akkor is meg kellett volna tervünket változtatnunk és Colombo kikötőjét felkeresnünk.

Egy szerencsés szerencsétlenség következtében ugyanis korvettánk az Indiai-Oczeánon sulyos havariát szenvedett. Csakis a véghetetlen gondviselésnek, (meg a „Zrinyi“ vaspántjainak) köszönhettük, hogy a sulyos havaria nem okozta a Zrinyi végleges tönkre menését.

Mint már fennebb emlitve lőn, utunk szándékosan, azaz tervszerüleg esett arra az időre, a midőn az Indiai-Oczeánon az erős délnyugati Monszun uralkodik. Korvettánk csakugyan repült, száguldott a háborgó Oczeánon. A szél egyenesen hátulról hajtotta hajónkat, mely ropogva és recsegve emelkedett az irtózatos magas hullámhegy tetejére, vagy sülyedt le a tátongó mélységek szédítő örvényébe. Az árboczokon csak kevés vitorla volt kifeszitve, mert különben nádvesszőként törtek volna le a Monszun nyomása alatt. Még igy is, — a kevés vitorlákkal — minden árbocznak a nyujtványait, mint például az árboczderekat és sudarat a rendes kötélzeten kivül még más kötelekkel kellett megerősiteni. Megkisebbiteni a vitorlázatot nem lehetett, mert egyenlő gyorsasággal kellett száguldanunk a hullámokkal. Ha a Zrinyi valamely akadály következtében kénytelen lett volna menetét meglassitani, akkor a folytonosan utánunk hömpölygő hullámok elboritották volna fedélzetét és szétrombolták volna a hajót minden izében. A kormánykeréknél állandóan hat markos matróz állott; minduntalan résen kellett lenniök, hogy az *oldalról* jövő hullámokat kikerüljék és hogy a hajó tat-jával fordul-janak neki.

A sürü sötét éjszakák még rémesebbek voltak. A háborgó tenger örökös mennydörgését tulharsogta az égi viharok rettenetes mennydörgése. A vakitó villámlás néha másodperczekre megvilágitotta a tengert; közvetlen közelünkben világitotta meg az árbocz magasságig feltornyosuló kolosszális viztömeget.

Az első napokban irtózattal néztük az eddig nem látott magasságra feltornyosuló hullámokat. Néhány nap mulva pedig megszoktuk és kritizáló megjegyzéseket tettünk rájok, sőt még fényképeket vettünk fel róluk. Legfeljebb azért bosszankodtunk rájuk, hogy szakácsunkat akadályozták a főzésben, a mennyiben a legravaszabb genialitással meglánczolt fazekak és lábasok sem tudtak a tüzhelyen megállani, oly irtózatos mértékben hányatott a hajó a hullámok által, E miatt akárhányszor megtörtént, hogy egyes napokon az egyedüli *meleg* ételünk *hideg* konzervekből állott.

Mikor már teljesen megszoktuk a hullámokat, és inasaink annyira mentek a találékonyságban, hogy ágyainkat ravasz módon olyképpen

vetették meg, hogy a legdühösebb hullám sem volt többé képes bennünket az ágyból kidobni, akkor jött egyszer egy hullám, csak egyetlen egy, mely oly irtózatos ütést mért szegény korvettánkra, mintha szerteszét akarta volna törni forgácsokká.

Rémülten rohant mindenki a fedélzetée, a mely első pillanatra a végpusztulás képét nyujtotta. Ugy történt, hogy egy óriás hullám közvetlenül a hajó jobb oldalán tört meg és végignyaldosván a hajó falait, felcsapott az árborczderék magasságáig, ott pedig egy vizalagutat képezve, zugva és sisteregve csapott vissza a fedélzetre.

Térden felül ért a viz a fedélzeten Emberek, állatok, szénakötegek, csónakok, csebrek, csigák, kötélcsomagok szanaszéjjel usztak a hajó falai között. Orditás, vezényszó, marhabőgés, matrózröhögés, káromkodás hangzott mindenfelé; a hajó bordái közé szorult viz leirhatatlan zugással mosott végig rajta, magával rántva mindent, a mi nem volt lekötve, lecsavarva vagy leszegezve. A végeredmény az volt, hogy konstatálták, miszerint a hajó peremének az elő- és középárborcz közti része van *behorpadva!*

Igy nem folytathatjuk utunkat Singapureig. Okvetlen be kell futnunk egy közeli kikötőbe havariánk kijavitása végett. A legközelebbi kikötő azonban — Colombo. Tehát előre. Isten segits és óvj meg egy második hullámcsapástól, mert azt már nem álljuk ki!

Igy folytattuk utunkat Colombo felé, rettegés között. Hála a kitünő vezetésnek és a Zrinyi präcis manöverező képességének, nem történt ujabb baj. Az oldalról jövő hullámoknak ügyesen kitértünk az utjából, a mennyiben mindannyiszor a hajó *tat-jával* — hátuljával — fordultunk nekik. Már pedig egy hadihajó tat-ja nem csak egy hullámütést bir el, de — huszonötöt is!

Aden elhagyása után a huszadik napon ért a *Zrinyi* Ceylon szigetének — a földgömb eme leggyönyörübb pontjának — láttávolába.

A *Pidurutallagalla* és az *Adam's Peak* örök viránynyal fedett csucsai már mértföldekről ingerelték a mesés Indiának e tündérszép részéhez füzött képzeleteinket. Mint egy bámulatos szép zöld szőnyeg terült el a lankás halmokon a sötétzöld buja tropikus növényzet, mely hegyet és völgyet, tengerpartot és folyókat egyetlen pázsittá alakit.

Egy arasznyi széles canoë (egyetlen szál kókuszpálmából kivájt csónak, az oldalához erősitett gerenda által egyensulyban tartva), messze ki a tengerre hozta hajónkra a „Pilot"-ot – a révkalauzt, ki a gyöngyhalászó canoëk és a ki- és befutó gőzösök tömkelegén keresztül biztos kézzel vezette a korvettát Colombo kikötőjébe. Néhány órával később horgonyon fekszünk. Előttünk az amerikai „*Aliance*"-korvett, mögöttünk

egy angol vitorlás, balra egy hollandi óriás teherhajó, jobbra pedig a szigetek gyöngyének legszebb gyöngye — *Colombo.*

Tagadhatatlanul Ceylon volt már az ó-korban is a legszebb pont gyanánt ismert földrészecske. „Lanká"-nak a *„Ragyogó"*-nak nevezik a benszülött hinduk; *Gyöngyszem India homlokán"* mondják a buddhisták; »*Gyöngyök szigetének"* nevezik a kinaiak; a *„Jáczintok és rubinok"*

Peradeniya Colombo mellett.

hazájának ismerték a görögök; *Ádám és Éva vesztett paradicsoma"*-ként siratják a mohamedánok.

Egy angol költő, a kinek a legjobb akarat mellett sem lehetne szemére vetni, hogy vérmes fantáziáju, azt mondja, hogy Ceylon:

„Confessed the best and brightest gem
In Britain's orient diadem!"

(Elvitázhatatlanul a legjobb és legértékesebb drágakő Brittania keleti diadémjén).

... A ki tehette — azaz a kinek a szolgálati viszonyok megengedték, — az teljes gőzerővel igyekezett ki a szárazföldre. Husz nap az Indiai Oczeánon, szünet nélkül hajtva egy csaknem orkánszerü délnyugati Monszun által, épen elég arra, hogy megkivántassa az emberrel az örökös balancirozástól elzsibbadt lábait egy kissé a szárazföldön kinyujtani, kivált ha az alkalom a csodaszép India vágyva-várt talaján kinálkozik.

Egy keskeny kis kanoëba szállva, két három singaléz gyerek gyorsan szállit ki a rakpartra, mely a lépcsőktől kezdve fel a főutig tömve van Kelet-Ázsiának a legkülönbözőbb pontjairól összesereglett népségével. Ügygyel bajjal keresztül vergődve a sürü néptömegen, kiér az ember a felső partra és a legelső, amit teszen, az egyedüli, a mit tehet, az, hogy meglepetésének és elbámulásának szabad utat engedve, felkiált:

— Ah, ez gyönyörü, felséges! Ez felülmulja minden képzeletemet.

Egy elragadó, gyönyörü kép áll a szemlélő előtt.

Az utcza széles, hosszu és sima, mint a tükör; jobbra és balra sötétzöld pázsit szegi be a barnapiros utat, melyet sürü tömegekben boritnak el rikitó, sárga, piros, kék, hófehér és zöld szinekbe öltözött gyalogjárók, a fehér baldachinos kocsik és meztelen kulik által vont „jirickshaw“* tömege. A virágokkal tarkitott pázsiton kivül az oszlopsorokkal ellátott, szellős, magas paloták állanak, hófehér falakkal, zöld redőnyökkel, félig elfedve a melancholikus kinézésü pálmák sürü, sötét lombozata által.

A bővebb szemlélésre azonban most nincs idő. A fehér baldachinnal fedett könnyü kis kocsiról csalogató hangon igér a singaléz kocsis szebbet és jobbat:

— Cinnamon Garden, sir? Palms? Galle face?

— Yes, — és beszállok.

— Allright, — és gyors ügetésben tova hajt. Hogy hova, azt nem tudom. Nagy megnyugvásomra szolgál, hogy a kocsis sem tudja, miután kérdéseire adott feleletemből, a tropikus hőség alatt kifejthető angol hidegvérüséggel odamondott „yes“ után ép oly joggal mehet a Cinnamon Gardenbe, mint akár a „Palms“ alá, vagy a Galle-Facere. A „fahéj-kertekbe“-e, a pálmák közé vagy a „Galle face“-re, — az mindegy. Az „All right“-re ugy sem szabad valami sokat épiteni. Tapasztalásból tudom, hogy az abszolute meg nem értett kérdésre is a legnagyobb nyugodtsággal rámondja, hogy: „all right“, és viszi az embert oda, a hova épenséggel nem szándékozott menni. De azért rámondja: all right, mert a nagy konkurrenczia következtében attól tart, hogy kérdezősködés

* Kétkerekü könnyü kis kocsik egyetlen ember számára.

esetében az utas ahhoz a „zays“-hoz (kocsishoz) fordul, a ki nem kérdezősködik, hanem rámondja: all right; tehát inkább ő mondja, hogy: all right.

A kocsis öltözete a legszeretetreméltóbban egyszerü; egy 2 méter hosszu fehér vászondarab a dereka körül kötve képezi az egyik részt, és egy 2 - 3 méter hosszu piros szövet, redőkbe csavarva a *fej* körül, képezi a második részt. Harmadik rész nincs. A kis ausztráliai „mokány“

ALBERT

Hindu pagoda.

gyors ügetésben halad; a czél tökéletesen mindegy. Jobbra és balra minden lépés a legtarkább, a legujabb és soha könyvekben nem olvasott, képekben nem látott scénákat és látványokat idézi elő.

Félórai hajtás után benne vagyunk egy sürü pálmaerdő felséges árnyában.

Az áthatlan sürü lombozat csak elvétve bocsát át egy-egy napsugarat, mely ragyogó szivárvány-fényekben törik meg a tó tükrén uszó lotosvirág kelyhében rezgő harmatcseppen. A kristálytiszta tó tükrét

helyenkint egészen elboritja a széleslevelü lotos fehér és rózsaszinü virága. A kókusz, areca, banaán, cinchona és kakao, egyáltalában a tropikus égöv különböző pálmafajai mélabusan lelógó széles, hosszu leveleikkel csaknem egy zöld mennyezetet képeznek felette. A sürü lombozat közül kedvesen tünnek ki egy hindu-templomnak fehér falai. A pálmalomboktól elfedett folyosókon nesztelenül lépdel egy sárga leplekbe burkolt brahmin, valószinüleg várva a tó szinén halk locscsanással tova

Pagoda belseje.

evező canoët, mely Lotosvirágot hoz az oltárra és gyümölcsöt meg rizst a szent brahminnak.

Az ünnepies, isteni csendet néha-néha megszakitja egy halk zizzenés, suttogás, mely csak emeli a titokszerüt, a rejtélyest. A hatalmas pálma-törzsekre kuszó orchideák kelyhén játszva enyelegnek tenyérnagyságu lepkék, a parányi kis kolibrikkal. Az ember nem tudja, mit bámuljon inkább: a lepkék gyémántszerüen ragyogó szárnyait, vagy a parányi kis madárkák élénk és kecses mozdulatait.

Minden lépés egy uj paradicsomba vezet. A gyér lombu kenyérfáról fenyegetőleg lógnak le az emberfejnél nagyobb gyümölcsök; a mangustin barnafekete gyümölcse ingerlőleg kacsint le a rubinvörös virágoktól ellepett szédítő magas sudarról. Minden mozdulatra szemérmesen huzódik össze a tüneményszerü „pudica mimosa“ és mindaddig zárva tartja érzékeny kelyhét, mig a zavargó messze tovább haladt. Hangos

Pálmasor a tó körül.

rikácsolással himbálódznak az ágon egy közeli „bungalow“-ból felzavart papagályok és kakaduk ragyogó szinü seregei.

A lélek, a szem, az orr és a tapintat nem tud eléggé eltelni az istenadta gyönyörök élvezetében. Perzsia szőnyegei a talp alatt nem képesek oly kellemes, bájos érzetet kelteni, mint Indiának eme elbüvölő bársonyszerü pázsitja. A buja zöld szin összes árnyalataival és a beléje szőtt orchideákkal, meg a csodaszerü kék, fehér, piros és sárga kuszónövényekkel, a tükörsima tó szine, rajta a tündériesen lebegő lotosvirágokkal és az impozáns „Viktória Régiá“-val, melynek hatalmas levele

egy gyermeket képes ringatni; a mysztikus, derengő homály, itt-ott áttörve az egyenlitő örök kék egének átmosolygó sávjaival — egy nem eléggé bámulható gyönyörü festmény a szemnek, nyugalom a léleknek. A tüdő mohón lélegzi be a balzsamos, édes, lágy levegőt. — A fehérfalu hindu-templomból áthangzik a brahminok vontatott, éneklő imája,

Tamyl leány a bandzsóval.

mely sajátszerü harmoniában egyesül egy közeli bungalowból halkan átszürődő „Bandzsó“ lágy akkordjaival......

— Galle face, Sir!

— Galle face!

Az ut visszavezet a városba, de nem az előbbi uton. A kocsis egy kis kerülőt téve, egy darabig a singhaléz városrészen hajt keresztül. Az egyik sátor előtt, egy kókuszpálmához támaszkodva, egy sugártermetü

hindu élénk társalgásba van elmerülve egy villogó szemü fiatal singhaléz leánynyal. A beszédjükből egy szót sem hallottam ugyan, de a tekintetükből biztosan kivehettem, hogy Ceylon szigetén is nagyon érdekes dolgokat tud elbeszélni — Miska Juliskának.

ALBERT

Singhalés „Juliska“.

A kocsi csakhamar letér innen és beláthatlan kiterjedésü rizsföldek mentén halad tovább. Egész csorda bivalyok boritják be a földeket és a legnagyobb nyugodtsággal repülnek köztük hófehér darvak és gólyák. A rizsföldek szomszédságában rokonias barátságban huzódnak végig a terjedelmes czukornádültetvények.

Ezeknek tőszomszédságában terül el a hires „*Cinnamon Garden*“ a „fahéj“-kert. Isten a megmondhatója, hogy gyermekkoromtól kezdve India volt vágyaimnak netovábbja és hogy mindig legkedvenczebb ételem volt a tejbe főtt rizskása, sok fahéjjal és még több czukorral. És ime, az első délutánon együtt találom valamennyit! Ilyen csodálatosak néha a sors utjai.

Végig a „Cinnamon Gardenen“ dicséretre méltó kitartással fut a kocsi után egy eleven képü kis singhaléz fiu, a fügefalevél — nélkül. A lehető legrábeszélőbb módon igyekszik rám diktálni egy hatalmas virágcsokrot, a minőért nálunk egy szerelmes dandy szives-örömest fizetne tiz forintot. Itt azonban csak felesleges nyügöt vennék vele magamra; aztán meg a gyerek komikus angol beszéde is mulattat, apró pénzem pedig nincs, tehát csak hadd fusson. Végre beleun a dicsőségbe és a kocsiba dobja a csokrot.

— It is my present! (ajándékba adom) — mondja oly hangon, melyből kiri a meg nem értett barátság miatt tett szemrehányás. De egyszersmind kinyujtott kézzel várja a „present“-ért járó penny darabot. (Az érzékenyebb lelkületüek megnyugtatására megvallom, hogy nem futott hiába.)

A mennydörgésszerü távoli dörgésből itélve, a Galle face közelében jártunk. A legközelebbi kanyarulattal a kocsi befordul és előttem áll egy kép, melyhez hasonlóan elragadó képet, festőit és élénket sohasem láttam és valószinüleg ritkán fogok látni.

II.

A Galle Face. — Az Oczeán partján. — A Polo. — Highlander Band. — Néző közönség. — Az én „herczegnőm.“ — Magyarul!

A *Galle Face* egy lágy pázsittal benőtt szabad tér, egyfelől a zajló Oczeán, másfelől egy sürü pálmaerdőtől körülvett tó által beszegve. A mi e kettő közt fekszik, az egy részlet az „Ezeregy éj“-ből.

A négyszögü tér tengerfelőli oldalát impozáns hullámtörők védik a hatalmas hullámzás ellen. A délnyugati Monszun véghetetlen erővel hajtja az Indiai Oczeán hullámait e gránitgátnak, melyen mennydörgésszerü dörejjel megtörve, toronymagasságra sodorják fel a sistergő, zugó, hófehér habokat. A kőgát innenső oldalán pedig, alig tiz lépésnyire az oczeántól, fehérbe öltözött, halvány képü angol babyk keresik a csigákat, vagy pedig szivják a csinos hindu-dada fekete emlőjéből a tápláló nedüt.

A második sorban — egy tükörsimára vert barna-piros uton — sürün követik egymást az elegáns tarka jármüvek. Széles tyllburik, két öl magas giggek, fehér baldachinos cabbek, magas fedelü talyigák, kivül-belül teleaggatva zengő-bongó csengőkkel; az elibük fogott pupos zebu-ökröcske gyorsaságra vetekedik akármilyen lóval; a jinirickshawok (olv. dzsinrigsah), azaz kétkerekü kényelmes kis kocsik, egy izmos kuli által vontatva. És mind e jármüvek megrakva csodálatos öltözetü urakkal, hölgyekkel, kocsisokkal és inasokkal.

A közfigyelmet magára vonja egy skót ezred szoknyás zenekara, a piros frakkos, medvebőr-süvegü zöld szoknyás „Highlander-Band.“ Sugártermetü, daliás kinézésü skótok rokonszenves és nagyon intelligens kifejezésü arczczal. Oly komolysággal és öntudattal nyeggetik a hónuk alatt tartott dudát, hogy mindig szerettem volna az általok képezett kör közepére állani és beleharapni egy jó — savanyu czitromba. A figyelem különben nem a dudások zenéjének, hanem az azzal egyidejüleg kezdődő „Polo“ (lapdázás lóháton) játéknak szól.

Egy sürü soroktól körülvett óriási körben tizenkét lovas veszen állást. Hat áll az egyik oldalon, ugyanannyi a másikon. A lovak tüzesvérü, apró ausztriáliai, vagy dél-afrikai fajbeliek, a Fokvárosból. A lovasok jelmeze egyszerü és minden bohókás jokeykedés nélküli flanell ing, fehér nadrág, sárga csizma és könnyü kis sapka. A lovat csak fél kézzel kormányozzák; a balkézben tartják a kantárszárat, a jobbikban pedig egy gereblye alaku hosszu dárdát, a szélesebb végével lefelé. A

Zebuökör-fogat.

két sortól egyenlő távolságra egy sárga turbános, piros övü hindu fehér labdát helyez a pázsitra, egy másik pedig ugyanazon perczben jelt ad egy lobogóval.

A két sor villámgyorsan vágtat a labda felé. A hónalj alatt tartott dárdát ütésre készen tartva, mindegyik igyekszik elsőnek lenni és dárdájával a labdát az ellenfél területére dobni. A sulyos labda pehelyként repül ide-oda a legszabálytalanabb irányban. A lovasok elképzelhetlen bravurral egyetlen ponton megforditva száguldó paripáikat, a repülő, vagy

guruló labda után vágtatnak. Némelyik oly ügyes, hagy a labdát röptiben találja dárdájával. A tizenkét lovas egy darabig sürü gomolylyá tömörülve vágtat a labda után és aztán ismét villámgyorsan szétoszlik a legkülönbözőbb irányban. Folyton száguldva, repülve és a dárdát suhog-

Hindu főnök Candyben.

tatva, mint a magasban kóválygó sas a kiszemelt zsákmány felett — biztos szemmel egyenesen neki vágtatnak a parányi czélnak és egy jól kiszámitott hatalmas ütéssel magasra felröpitik.

A nemes játékot néző közönség gyermekies örömmel tapsol a sikerültebb dobásoknál. És minő közönség! Talán érdekesebb, mint

maga a játék. A japán és khinait kivéve, képviselve van e közönségben Kelet-Ázsiának csaknem minden nemzete.

Legszámosabbak a csokoládé-barna singhalézek, értelmes, okos arczczal, bokáig érő sárga csikos piros szoknyában, rövid kabáttal; a hosszu, fénylő-fekete haj végigomlik a vállakon le a derékig, vagy pedig hátul egy kontyba kötve, elől egy körfésüvel van halántékukhoz erősitve. Ha szakálluk nem lenne, egész bátran nőknek lehetne tartani valamennyit. Villogó szemü malayok, sötétbarna, fénylő bőrrel, kopaszra beretvált tarkóval és az örökös „betel“ rágástól vérpirosra festett, duzzadt ajkakkal. Egy-egy marcziálisabb kinézésü egyén élénken emlékeztet egy épen zsákmányát szétmarczangolt tigrisre. A plasztikailag szép idomokat festői redőkben boritja el a panyókára vetett hófehér burnusz. Indiai mohamedánok, kopasz fejükön tarka bambusznádból font magas süveggel, derékig leérő koromfekete szakállal. Gyöngéd termetü bronzbarna javánok, fejükön széles és magas sárga turbánnal, piros csikokkal és ugyanilyen szinü derékkötővel; nőies kinézésü tamylok ékszerekkel dusan megrakva; marcziális kinézésü arabok, gazdagon diszitett kösöntyükben. Persák, hosszu, fekete szakállal, fehér turbánban, hosszu kaftánban; afghánok, parsik ritkás hosszu szakállal, fehér szoknyában, fejükön egy czilinderalaku fényes, fekete süveggel. Legfestőibb alak valamennyi között egy lovas malabar, a ceyloni kormányzó testőrségéből. A koromfekete arab telivéren ülő daliás alak hófehérbe van öltözve. Derekán tüszőalakulag van megerősitve egy több arasznyi széles, sötétpiros selyemszalag, mely hosszu rojtokban lóg le a mén baloldalán. Fején széles, fehércsiku piros turbán, mely a különben is szép arcznak sajátságos érdekes jelleget kölcsönöz. Oldalán drágakövekkel kirakott széles hanzsár, kezében pedig hosszunyelü piros-fehér lengő lobogó. Festőibb alakot képzelni sem lehet.

Az ide-oda hullámzó tömeg közepett egy kis csoportot pillantottam meg, mely a delej ellentállhatlan erejével vonzott magához. Egy fiatal tamyl leány volt, két éltesebb nő és egy fiatal hindu kiséretében.

Elragadóbb, elbüvölőbb szépséget, mint e lány, nem láttam. Mintegy 16—17 éves lehetett, karcsu és nyulánk, mint egy fiatal czédrus. A nemes kifejezésü kerekded arcz sötét csokoládé-barna; a kékes fényü hollófekete fürtök simára lefésülve a halántékokon és a fejbubon gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott fésüvel megerősitve. Az egyenes szemöldök alól kivillogó szemek szendék, mint a gazella tekintete. A száj parányi, a barna ajkakon átdereng a pezsgő piros vér; a fogak aprók, egyenletesek. Sohasem láttam még fekete ajkak mögül ezekhez hasonló fogsort kitündökölni. A kissé fölhajtott vékony orr balczimpájában

egy borsó nagyságu gyémánt csillog, mely negédes és kaczér kifejezést ad a különben is rendkivül kedves arcznak. A parányi kis fülkagylók csaknem elboritva gyöngyökkel, rubinokkal és zafirokkal. A gömbölyü, erős nyak és a szoborszerü szép karok drága lánczokkal, kövekkel és brazlettekkel diszitve. A gyönyörü karcsu termethez szorosan tapad oda egy, a meztelen lábakig érő nehéz, sárga selyemszövet, mely elfödi ugyan a termetet, de annál ingerlőbben, bájolóbban tünteti fel a felséges szép

Munkából jövő elefántok.

idomokat. A meztelen láb körmei rózsaszinüre vannak festve és minden ujjon egy-egy drága gyöngy. Az egész alak olyan, mint egy drágakövekbe foglalt gyönyörü festmény.

A leány testvérek között megért egy milliót. Az ékszerekkel együtt megért kettőt.

Magától értetődik, hogy a Polló-játék bevégeztével árnyékként követtem az én álmotrabló herczegnőmet. (Alább nem adtam volna egy világért!) De nem sokáig követhettem. A következő perczben a mezitlábas

tündér eltünt kisérőnőivel együtt egy tilburyben, a fiatal hindu pedig egy giggre szállt, a mely jármüvek egy fehérruhás, sárga öves inas kiséretében vártak reájuk az egyik sétányon.

Másnap megtudtam, hogy a lelki nyugalmamtól megfosztó szép leány sem tündér, sem herczegleány, hanem egy gazdag thea ültetvé-

A főnök lányai.

nyesnek a leánya Ceylon belsejéből Rewalapitiya vagy Nuwara Eliya vidékéről.

— — Az élvezetekben gazdag délután izgalmait kipihendő, beszállottam egy jinirickshawba és a közeli szállodába hajtattam, a mely általánosan elismert jó hirnévnek örvend Kelet és Nyugat hajósai előtt

egyaránt. A singhaléz portás és inasok meg nem értvén a hozzájuk intézett kérdésemet, egy a közelben álló rokonszenves, megnyerő külsejü gentlemanhoz utasitottak, mint a szálloda tulajdonosához. A genleman legszivélyesebb módon kérdé, hogy kivánok-e valamit? Elmondám kivánságomat; de vagy én beszéltem rosszul angolul, vagy ő nem értette meg az én angol beszédemet, sehogy sem tudtunk megegyezni.

— Talán beszél az ur az angolon kivül más nyelvet is, kérdé tőlem, talán olaszul, francziául?

Elmondtam a kérésem olaszul. De legnagyobb törekvésem daczára is csakhamar észrevette, hogy bizony az én bölcsőmet nem a Pó partján ringatták. Végre ráfanyalodtunk a németre. A gentleman oly korrektül beszélte valamennyit, hogy ép ugy tarthattam volna angolnak, mint olasznak vagy németnek. Tehát megegyeztünk a németben.

A legelső »*Ge-legenheit*«-nál azonban legnagyobb meglepetésemre azt mondja a gentleman, még pedig *jóizü magyar szóval:*

— Nemde, kérem, ön magyar?

— Hát persze, hogy az vagyok! Hogy az isten áldja meg!

— Hát akkor hozta az isten, kedves földi; én is az vagyok! Ugy-e a Zrinyivel jött? Ejnye be szép, hogy eljött engem meglátogatni. Meddig maradnak itt? Egy hétig? Csak hat napig? Nem tesz semmit. Persze e napokra az én kedves vendégem lessz! Dehogy nem lehet, csak ne szabadkozzék! Jöjjön, hadd mutassam be a feleségemnek! — — — — A gyönyörteljes délután méltóbb befejezést alig értett volna!

Ha e sorok valaha szives házigazdám kezei közé jutnak, legyen ez uton kifejezve, őszinte, meleg köszönetem vendégszerető szives házában eltöltött kedves napokért!

SINGAPURE.

Singapure.

Az egyenlitő alatt. — Bungalowk és contorok. — Lakosság. — Ruházat. — Betel — Khinaiak mint élesztő. — Japán nők. — Nemzetközi csőcselék. — Tigrisek, kigyók, lasso és kés. — Esti élet. — Büvészek. — Végletek az igényekben. — Kevés a nő. — Éghajlat és acclimatizatió. — Mosquitok és Preackling heat. — Európaiak a tropusokon. — A „Curry." — „Brandy with soda." — Singapure mint „nyaraló." — Európai nők. — Nincs szobalány. — Európai Ázsia. — A czölöp-faluban.

Mindazok a tengerészek, a kik huzamosabb időt töltöttek Kelet-Ázsia partjain és a csendes oczeáni szigeteken, örömmel üdvözlik a pillanatot, melyben érinthetik Singapuret, azt a pontot, mely Hátsó-Indiának a legdélibb pontján, Malacca félszigeten fekszik.

A mint a suezi csatorna az első kapu Európa és Ázsia között, ugy Singapure (malayul: Shingapore = oroszlánok városa) szintén a legfontosabb kapu, átjáró hely Ázsia és a tőle keletre eső tartományok és vizi utak között.

Mi, a kik küzdelemteljes és fáradságos hónapokat töltöttünk el Khina és Corea barátságtalan partjain, szintén örömmel üdvözöltük a napot, melyben ismét lebocsáthattuk horgonyainkat Singapure kikötőjében.

Eltekintve attól, hogy az ember csaknem *otthon* érzi magát e kikötőben, ha egynehány ezer mértfölddel még tovább járt keleten, holott a legjobb esetben is még mintegy 7500—8000 mfdnyi ut fekszik előtte a tulajdonképpeni otthonig, e körülménytől eltekintve is a város kellemes és minden igényt kielégitő tartózkodási helyet nyujt. A város szép fekvése, a lelket és szemet egyaránt gyönyörködtető buja, tropikus növényzet, a melylyel legfeljebb Ceylon szigete — ez a földi paradicsom — vetekedhetik, továbbá az a körülmény, hogy itt már mindən léptennyomon európait lát az ember (Singapurenak 170,000 lakosa között mintegy 1000 európai él) — mindez nagyban hozzájárul, hogy elfeled-

tesse az emberrel az eddig átélt nélkülözéseket, meg hogy uj erőre és kitartásra buzditsa a még előtte álló fáradalmas oczeáni utakra.

Miután ezuttal másodszor tartózkodtunk Singapureban, természetes, hogy kellemesebben teltek el napjaink, mint első ottlétünk alkalmával. Mert a helyett, hogy uj ismeretségeket kellett volna keresnünk, csak megujitottuk a félbeszakitott barátságot.

Daczára a tapasztalatoknak és eléményeknek, melyek első és második itt tartózkodásunk közé estek, mégis sok tekintetben érdekelt bennünket a tagadhatatlanul nagyon érdekes város. Már maga a fekvése is sajátságos. A szárazföldtől mintegy erőszakosan elszakitva, egy parányi kis szigetet képez, mely *egy fél foknyira*, azaz hét és fél mértföldre fekszik az Egyenlitőtől. Egy kis gőzbárkával innen két óra alatt el lehet érni az Egyenlitőt.

Téves volna azonban azt hinni, hogy egy ilyen helyen, ily közel az Egyenlitő vonalához, az embernek elevenen kell megsülnie a rettenetes forróságtól. Ellenkezőleg Singapure egyike az aequatorialis vidékek legegészségesebb és legkellemesebb pontjainak. Igaz, hogy a hőség tikkasztó, de mi ez a Khina belsejében uralkodó és a verestengeri partok gyilkos hőségéhez képest! Sőt a dysenteria, malaria és cholera is, ez a gyönyörüséges trifolium — hasonlithatatlanul ritkább és enyhébb, mint Kelet-Ázsiának más hirhedt vidékein.

A növényzete oly buja, oly tulságosan dus, hogy a szárazföldtől meglehetősen távol, benn a tengerben is, egy akkora kis parányi helyen, a mekkorán egy fa gyökerei megfogamzhatnak, teljes virágdiszben pompázó vagy gyümölcsökkel megrakott terebélyes, hatalmas fákat lehet látni, a melyeknek csak a koronája áll ki a vizből.

A város közelében, alig egy mértföldnyire a központtól feküsznek a kényelmes és néha nagy fényüzéssel berendezett „bungalow“-k. Ezek az európaiak tulajdonképpeni lakásai, miután benn a városban csak a „contorok“ (üzletek, irodák) vannak. E bungalowk parkjai egyes esetekben valóságos kis őserdők, mindama hozzájuk tartozó kellékekkel, a melyeket egy őserdő fogalmához kötünk. T. i. sürü-sötét rengetegek, a melyeknek lombjai között csak elvétve képes magának utat törni a napsugár. Szédületes magas pálmasudarak, emberfej nagyságu gyümölcsökkel. Térdig érő magas fü. A fákon áthatolhatatlan folyondár; egy szövevényes hálóvá összefolyó gyönyörü orchideák, csillogó, ragyogó apró madárkák, tenyérnagyságu lepkék és last not least, mérges kigyók, párduczok, tigrisek és oroszlánok. Egyes éjjeleken, a melyeket ismerőseink bungalowiban töltöttünk, a hideg borzongás futott rajtunk végig, a midőn közvetlen közelünkből felriasztott bennünket az oroszlán orditása és a tigris üvöltő bőgése.

A Singapure-River partja.

Nagyon kellemes és ugyszólva meglepő az európaiak számára berendezett szállodák fényüzése és a tropusok viszonyaihoz alkalmazott rendkivüli kényelme. Szellős, tágas csarnokok; az egyes szobák valóságos termek, melyekben szünet nélkül mozgásban van egy óriás nagy legyező — a „punka“, a melyet fiatal fiuk megszakitás nélkül huznak egész nap és éjjel. Meglepő a temérdek cselédség, leginkább a singha-

Növényzet Singapureban.

lések rokonszenves fekete törzséből. Hogy az árak — rendkivüli magasságuk következtében — a legmeglepőbbek, talán felesleges megemliteni.

Nem kevésbbé érdekes az a népség, mely elözönli az utczákat, a folyót és a kikötőt. Ázsiának talán valamennyi népfaja képviselve van e város népességében: malayok, hinduk, parsok, tamylek, klingek, bengálok, arabok, perzsák, javánok, japániak és legfeltünőbb számmal a khinaiak.

Mint általában a legtöbb délázsiai fajnál, ugy itt is feltünő az, hogy a férfiak szépségre nézve felülmulják a tulajdonképeni szép nemet.

Hanem azért ezek is szépek; már a mennyiben szépnek mondunk egy karcsu testü párduczot, vagy egy fiatal, nyulánk leopárdot.

Az öltözet a legszeretetreméltóbban egyszerü. Vagy egészen meztelenek, mint pl. az ifju generáczió a serdülő hajadonig; különben a férfiak sarongot — egy színes derékövet, — a nők pedig kampojt, — egy a czomb közepéig érő bő szoknyát — viselnek. A jobbmódu férfiakon ezenkivül egy kék zubbony és magas himzett süveg, a nőkön pedig egy feszesen álló ujjatlan himzett zubbony van, mely kaczéran tünteti fel szép idomaikat.

Kling leány.

Közös szokásuk a férfiaknak és nőknek egyaránt az örökös betel-rágás.

A betel egy rendkivül erős és füszeres vegyülék, melynek főalkatrészét az areca- és muscatdiók képezik. Ezeket finom darabkákra zuzzák szét, égetett korallal vagy csigahéjjal meg gyömbérrel és curivel keverik össze, az egészet pedig betekerik a keserü és csipős betellevélbe.

Az ilyen gömböt aztán bedugják a szájukba és elrágódnak rajta a fölébredés perczétől az elalvásig.

Állitólag egészségügyi szempontból teszik, az emésztést elősegitni, meg az izmokat erősiteni az ő föltevésük szerint, a hogy például a szudániak és abesszíniaiak a Koka levelének és a Paulinia Sorbilisnek tulajdonitnak ily erőt. Valószinübb azonban, hogy ugyanezen okból rágják ők a betelt, a melyből szijjuk mi naphosszat az erős szivarokat és iszszuk az idegrontó feketekávét.

Ez alkalommal megkóstoltam én is a betelt. De legfeljebb egy fél perczig tartottam a számban s e fél percz alatt eszembe jutottak összes megtett és ezután megteendő büneim. El merem mondani, hogy a legvadabb szegedi paprika ehez képest valóságos vanilliás créme!

A betel vérpirosra festi az ajkakat és a nyelvet, a fogakat pedig feketére. Egy-egy villogó szemü, marcziálisabb alak ugy néz ki a vér-

pirosra festett ajkakkal, mintha épen most tépte volna szét ellenfelét a fogaival.

A betelrágás igazán hihetetlen nyálkaképződést okoz.

A betelrágás következtében a test kigőzölgése is befolyásolva van. Ez egészen sajátszerü, de mindig kellemetlen. Egy bizonyos középállást foglal el az izzadó néger és a japáninak a dohos ruhaszekrény illatához hasonló kigőzölgése között. Az azonban tagadhatatlan, hogy a lehelletnek üde és kellemes illatot kölcsönöz.

Singapurenak sok ezer lakosa egész áldott napon keresztül nem tesz egyebet, mint rágja a betelt vagy pedig változatosság kedvéért az édesfa gyökerével surolja a fogait. Ez különösen a kampojt és zubbonyt viselő nemnek — a nőknek — a legkedvesebb foglalkozása.

Naphosszat képesek mozdulatlanul hanyatt feküdni czölöpökre épitett házaik tetején vagy a küszöbön a pálmák árnyában. Csak valami igen fontos eset lehet az, a mi apátiájukból felriasztja őket.

Egy khinai „kollega ur".

Hogy a benszülöttek lassanként kezdenek a munkához szokni, abban tagadhatatlanul nagy része van — bármily csodálatosan hangzik, de mégis ugy van — a *khinaiaknak*. Az utolsó évtizedek óta ezek oly nagy tömegekben vándoroltak át Hátsó-Indiába meg a csendestengeri szigetekre, hogy jelenleg a parányi Penang szigeten is mintegy 65 ezer khinai telepedett le.

Ha el is árasztották a kis paradicsomot magukkal hozott szokásaikkal, sajátos életmódjukkal és szennyökkel, de másrészt az is igaz, hogy bámulatos kitartó vasszorgalmuk, magas fokra kifejlett családi életük és páratlanul álló mértékletességük által nagy befolyást gyakoroltak a lusta, tunya, munkakerülő és könnyelmü benszülöttekre.

A kézimunka, a kereskedelem, a földmívelés, mind a khinaiak kezében van: kivéve a szellemi életet meg a külvilággal folytatott kereskedelmet. Ezeket a kevésszámu európaiak ragadták kezökbe.

Szerény igényeiknél, a leggyilkosabb klimához és a legheterogénebb viszonyokhoz is könnyen alkalmazkodó képességüknél fogva, letelepedésük a képzelhető legegyszerübben történik. Egy európai vállalkozó, vagy egy már régebben ott élő khinai vezetése alatt kiszemelik az ültetvények helyét és rögtön hozzáfognak az erdőirtáshoz, meg az ideiglenes szalmakunyhók felépitéséhez, hogy egyelőre is védve legyenek a naponkint ismétlődő viharok elől. Ezután megkezdik az állandó házak épitését, mely czélra a Ratang rostjait használják kötőszerül. Az egész épületnél egyetlen szeget sem használnak, a mint egyáltalában egy darabka vasat sem, hogy megóvják házaikat a rohamosan pusztitó rozsdától, a mi a nagyfoku légnyirkosság következménye. A fedélhez is csak Ratangot és Bambuszt használnak. Szóval ez egész épület csak amugy össze van füzve, szőve és kötözve.

Ugy mint Singapureban, Bataviában, San-Franciscóban, szóval mindenütt, a hol sok ezrekre megy a kivándorlott khinaiak száma, feltünően *kevés nő* van közöttük. Khinában, t. i. a nőknek meg van tiltva a kivándorlás vagy a legjobb esetben is, nagyon meg van nehezitve, a mi ugyanis közvetitett akadály akar lenni a férfiak kivándorlására is.

E körülmény hozta magával, hogy a kivándorlottak eddig évről-évre hazatértek otthonukba családaik meglátogatására és rövid idő mulva ismét visszatértek Penangba az itt ideiglenesen alapitott családjukhoz. Mert a családi élet az egyedül lehetséges életmódnak tekintő khinaiak uj hazájukban is mindenütt családot alapitanak, azaz a benszülöttek leányait veszik nőül — ideiglenesen. És meg kell vallani, hogy daczára a sárga férj meg a fekete feleség közti óriás fajeltérésnek, a maláji nők a szorgalmas, mértékletes és erélyes khinai férjek vezetése alatt lényegesen megváltoznak és maguk is munkás és takarékos asszonyokká lesznek.

A mily feltünő a khinai nők hiánya, épp oly szembeötlő az itt élő *japán nők nagy száma*. Japánban ugyanis a férfiak — a munkaerő — kivándorlása meg van gátolva; ellenben semmi sulyt sem fektetnek arra, ha a Szigetországból évenkint ezer meg ezer fiatal nő vándorol ki a szomszéd tartományokba és szigetekre. A kedves és bájos teremtések fel is használják az alkalmat és innen van, hogy Pulo-Penangtól kezdve fel egészen Észak-Khináig majdnem minden kikötőben megtalálhatók.

A nők rokonszenves arczuak, csinosan és izlésesen öltözködnek, kedves kis teremtések és előnyösen tünnek ki a sok meztelen fekete, bronzszinü és sárga benszülött nő között Hogy mi uton-módon kerülnek le oly nagy távolságra is, mint pl. Penang vagy Surabaya, azt nem tudom. Annyi azonban áll, hogy sokkal tisztességesebb módon, mint a hogy a mi magyar leányaink jutnak el Braziliába, Alexandriába vagy Smyrnába.

Valóságos csapás Singapurera az a nagyszámu csőcselék, mely a világ minden részéből ideseregelve, itt üti fel ideiglenes tanyáját hosszu kalandozások után. Ugyanis a hadihajók, még inkább azonban a kereskedelmi hajók ezrével látogatják meg e kikötőt évenkint. A mult évben például mintegy 9000 hajó érintette Singapurét 10 millió tonnatartalommal, a mely hajók mintegy 100 millió dollár értékü áruczikket hoztak és ugyanannyit vittek ki. E hajók, melyek a földgömb legkülönbözőbb pontjairól jőve, néhány napig itt tartózkodnak, szolgáltatják az emlitett nemzetközi csőcseléknek a legfőbb kontigensét.

A hadihajókról itt szökik meg a legtöbb matróz. De még többen a kereskedelmi hajókról, miután ezeknek a legénységét nem hadiszolgálatra besorozott és szigoru, vasfegyelem alatt álló katonaság képezi, hanem a földgömb legkülönbözőbb pontjain ideiglenesen felfogadott zagyvalék. Egy ilyen hajó legénysége között van néha egyszerre: angol, spanyol, amerikai, franczia, portugal, hollandi, malayi, singaléz, khinai és japáni meg néger.

És a ki tudja, hogy e hajók nagyrészének a legénysége között az illető nemzetnek a szemen-szedett csőcselékje, a társadalomból kitaszitott izgága, kötekedő és durva lelkületü salakja van, az elképzelheti, minő szerepeket játszanak itt ezek a késforgató zsebmetszők, a kiket az aránylag nagy kiterjedésü területen még a vasmarku angol rendőrség sem képes kordában tartani.

Azután meg éppen a nagyszabásu hajóforgalom az, mely elősegiti a csőcselék müködését. Ez meg ez a hajó jön Surabayaból, Pantianakból vagy Adelaidból, ez meg ez megy San-Franciskoba, a Marquesas-szigetekre vagy Captownba. Legényre, matrózra mindig van szüksége csaknem minden obscurus hajónak. Ha valamelyik elkövet valami csinyt vagy gonosztettet, menekül egy hajóra mint matróz, a melynek a kapitánya — indulás előtt — bizony nem valami skrupulózusan jár el a felvételben, hanem örvend, hogy nagyszámu szökevényeit akármilyen emberanyaggal képes némileg helyettesiteni.

Persze, tisztelet, becsület az olyan hajóknak, mint pl. a „Kaiser Wilhelm II.“, „Imperator“, „Oceania“, „Giti of Rom“ és a többi. Ezekről a hajókról itt nincs szó. Ezeknek a hajóknak a legénysége fegyelem és egyöntetüség tekintetében kiállja a versenyt bármely hadihajó legénységével.

A közt a sok emberélet között, melylyel a singapurei rendőrség ugy számol be az év végén, hogy ennyit meg ennyit téptek széjjel a tigrisek, ennyit az oroszlánok, ennyit meg ennyit fojtottak meg a kigyók, vagy faltak fel a czápák, vagy ragadtak el a krokodilok, vagy csiptek

halálra a skorpiók, — van akárhány olyan is, a melyről bizony nem tudja elmondani, hogy hány lelte a halálát egy gyilkos kése alatt és hogy hányat fullasztottak a tengerbe.

Itt még meglehetős olcsó áru az emberélet. Egy kis séta naplementével a tengerparton a város közelében és ott nagyon könnyen lelhető valamelyik bokor árnyában egy késszurás vagy kidobott lasso. Vagy pedig az ember egy kissé későn tér vissza hajójára; oly órában, a midőn

A „Police-street" Singapureban.

már lekésett arról a csónakról. melyet a hajója küldött ki érette a partra. Hogy tehát haza juthasson, kénytelen egy idegen csónakot bérelni. Van ott százával malayi, arab, shingaléz, különösen khinai sámpáng. A hajó messze fekszik, sötét van; a tenger zajlása elnyom minden hangot, az ember egyedül van, a khinai kulinak pedig vagy annak az akármilyen nemzetiségü csónakosnak egy emberi élet talán egy mákszemmel sem ér többet, mint egy macskakölyök élete; — csuda-e tehát, ha az évi kimutatás szerint olyan feltünő sok embert tépnek szét a bestiák!?

A mi két-izbeni tartózkodásunk alatt Singapureban harom izben hallottunk olyan esetet, a melyekben a gyilkosságok áldozatait a tengerparton találták meg olyan állapotban, a melyben határozottan nem látszottak meg a tigris-karmok nyomai, hanem igenis a késnek meg a sötélnek.

A tulajdonképeni élet, az utczák elevensége naplementévell áll be. Az utczákat és a tereket ellepi a népség, mely daczára a meztelenségnek,

Kigyó-szeliditők.

elég tarka képet nyujt. Fekete, barna, sárga és csokoládé szinü emberek járnak, futnak, kiabálnak, adnak és vesznek kék, sárga, zöld, piros és fehér ruhadarabokban. Itt-ott látható egy európai is, az Egyenlitő közelében mindenütt közös jellegü sápadt, kedvetlen arczczal, tetőtől-talpig fehérben öltözve, a derékről sohasem hiányzó piros vagy sárga övvel és hatalmas parafasisakkal a fején.

Kedves benyomást tesznek a mosolygó, üde arczu és nyájas tekintetü japán nők, fantasztikus és bizarr öltönyükben negédesen előre

hajolva, a mellükön keresztbe tett karokkal és koczogva magas faczipőcskéikkel. Egy budapesti gigerlit a sárga irigység fogná el, ha látná a penangi jobb módu kinaiak „sneidig“ ruházatát. Ezeknek az öltözete egy pár rövid, de nagyon bő fekete selyem bugyogóból, továbbá egy nyitott sujtásos zubbonyból áll a meztelen derékon. Lábukon lakk-cipőt viselnek, egyik kezük az obligát napernyővel, a másikban a még obligátabb legyezővel. Legbüszkébbek az európaias szürkeszinü lágyposztó kalapjukra.

Az utczákon hosszu sorban követik egymást a „jinirickshaw“-k, a kétkerekü nagyon könnyü kis kocsik, a melyekben egy kinai kuli vagy malayi suhancz van befogva. Az uribb nép, t. i. a néhány európai és a gazdag khinai kereskedők, elegáns tilburikba ülnek, kocsijukban méregdrága lovakkal, a melyeket a szomszéd Szumatrából vagy a távoli Ausztráliából hoznak Singapureba. Az elegánsabb nép a khinai negyedben található, a mely városrészben a meggazdagodott khinaiak pazar fényü, bizarr épitésü palotái állanak egy-egy park közepén.

Javáni leány. Élővirágok a fején.

Ritkán láttam nagyobb hasonlóságot, mint a minő ez aranynyal, elefántcsonttal és márványokkal dusan berakott khinai paloták meg a — budapesti jótékonyczélu jelmezes bálok között létezik. Az üres, hiu gőg, a szomszédot minden áron tulliczitálni akarás, a meg nem illő fényüző pompa, meg az oktalan czélszerütlenség, egyaránt szembetünő mind a kettőnél.

Az utczasarkon és a téreken gauklerek, erőmüvészek, szemfényvesztők, meg kigyótáncoltatók zajos, orditó csoportja üti fel tanyáját. A csupán egy derékkötővel ellátott szemfényvesztő oly csodálatos mutatványokat végez minden előkészülés nélkül, vagy csak a leprimitivebb segédeszközökkel, a minőket nálunk a leggazdagabban felszerelt Homes and Fey-ink sem produkálnak. Pl.: egyszerü kis virágcserépbe bedug 2—3 magot, aztán befedi rongydarabbal és sipol hozzá valamit a

bambusz tilinkóján. Egy nehány percz mulva elkezd a rongy emelkedni magától és mikor a büvész elveszi a rongyot a cserépről, egy félméter magas pálmácska látható, melynek gyökerei a cserép földjében ágaznak széjjel. Vagy pedig: egy 6—7 éves gyermeket bedug egy kosárba és bekötözteti valaki által a fedelét. Akkor aztán neki áll egy hosszu, éles karddal a kosárnak és össze-vissza szurkálja azt minden irányban. A kosár ez idő alatt ott fekszik a csupasz földön, sürün körülállva a nézőktől. A kosárba zárt gyermek velőtrázó módon sikoltoz egy darabig, aztán elcsendesül. „Ugy ni, most már meg van halva", mondja a büvész. Kinyitják a kosarat és a gyermeknek — nyoma sincs benne.

Siami nők.

A bazárok, vándorkonyhák és zenészek köré szintén nagy tömeg csoportosul. Az egyenlitő alatt t. i. szivesen mulatnak az emberek — naplemente után. A Gong zengő csengése meg a bambusz-tilinkók exotikus melódiája összeolvad a bazárosok és élelmiárusok kiabálásával. Itt egynéhány khinai kuli ordit fülsértő, rikácsoló hangon — a khinai nyelv a legocsmányabban hangzó nyelv! — követelve vagy megtagadva a koczkázásnál hamisan vesztett vagy nyert néhány nyomorult cash-t.* A kiabálás fokozódik, a felek dühösen vicsoritják egymásra fogaikat, mig végre közibök csap a mennykő, a hatalmas termetü bengál rendőr s irgalmatlanul csapkodja őket kurta fütykösével. A kopaszra beretvált fejeken és a széles hátakon csak ugy döngenek a bengáli hatalmas ütései.

Tekintettel a Singapuréban élő nemzetek különféleségét, magától értetődik, hogy a megélhetési viszonyok, az igények is épp oly különfélék. Az óriás vagyonnal rendelkező elkényeztetett és nagyrészben elpuhult

* Cash, chinai rézpénz, melyből mintegy 5 drb a mi pénzünk szerint 1 krajczárnak felel meg

európai között, ki raffinált kényelemmel berendezett bungalowjában piheni ki a kontorban eltöltött nap fáradalmait és a malályi között, ki egész naphosszat nem foglalkozott egyébbel, mint a betelrágással, és a ki még arra is lusta, hogy néhány pálmagallyból egy kunyhót összetákoljon magának, hanem a földbe kapart négyszegletü lyukkal megelégszik, e kettő között a munkának és igénynek nagyon sok fokozata fordul elő.

A sok különböző igényü és egymástól eltérő törekvésü emberek között, a kik ez aránylag parányi helyre vannak összeszoritva, sokkal gyakoriabbak azok az összeütközések és nehézségek, a melyek az ember létért való küzdelmében másutt előfordulnak. Itt tekintetbe jön a táplálkozás közötti óriási különbség és az ebből kifolyó ellentállási képességi is. Az egyik rész megelégszik néhány marok rizszsel, a másik pedig Dél-Ausztráliából származó teknősbékát, kochinkhinai fecskefészket, Angliából származó ürühust követel és marsalát meg franczia pezsgőt iszik hozzá.

Dayak nők Borneóból.

Az érdekek összeütközésénél talán megemlithető a nagy hiány a nőkben. Hogy mily aránytalanul kisebb a nők száma Singapureban, mint a férfiaké, kitünik a következő összeállitásból.

Singapure lakosságának legnagyobb részét a khinaiak képezik; összesen vannak 54000-en, ebből 46,700 férfi *és csak 7300 nő*. Ezután jönnek a bennszülött malayok 11,000 férfi és 9200 nő; Klingek és Telingpák vannak 7660 férfi, 7000 nő; 1000 európai és amerikai, köztük csupán *300 nő;* Boyanok 1400-an, közte 220 nő; Bugghyk 1020-an, 900 nővel; Javánok 2150 férfi, 900 nő. Eurasok 2100-an, közte 800 nő. — Tehát csak nagyjában számitva esik 71,700 férfire 20,600 nő.

Ezenkivül évenkint sok ezerre megy az átutazók vagy csak ideiglenesen itt tartózkodó utasok száma, a kiknek magától értetődik csak elenyésző százalékát képezik a nők.

Singapurenak az éghajlata is lényegesen eltérő a normális viszonyoktól. Ez alatt azonban nem azt kell érteni, hogy a magasabban északra vagy a mélyebben délre fekvő vidékek éghajlatától tér el, hanem különbözik az ugyanazon szélesség alatt fekvő városokétól is.

Legyező-pálma.

Tél és nyár között alig van valami kis különbség. A nap pontban 6 óra 10 perczkor kel a láthatár fölé és pontban 6 óra 8 perczkor tünik el a tenger szine alá. Napföljöttekor még csaknem hüvösnek mondható a levegő. A növényzeten sürü harmat ül, az égen könnyü fehér felhők szállinganak. Nyolcz óra tájt már forrón perzselően süt a nap. Az égbolton egyetlen felhőcske sincs; finom, forró homok leng a levegőben.

Tizenegy órakor a forróság tikkasztóvá, eltürhetetlenné válik, az emberről folyton szivárog az izzadság, ha egy lépést teszen, ha csak megmozdul, már fokozódik a transpiratio; szuró fájdalmat érez a halántékaiban, a vér mint forró láva foly ereiben. Óránkint kell átöltöznie és már az átöltözködés alatt átizzadja a ruháját. Ez a forróság, lassanként fokozódva, délutáni három óráig tart. Ekkor elkezdenek a felhők gyülekezni és egy szempillantás alatt zugó zápor ömlik alá, mely a bőrig áztatja az embert. (Kivált, ha ugy áll ki neki, mint a hogy mi tettük: uszóruhában.) Valóságos gyönyörüség ez az eső. Az ellankadt, eltikkasztott ember tátott szájjal áll ki eléje és átvillamozza, ugyszólva lemossa róla a még félórával előbb ólomsulylyal ránehezedő deprimált kedélyhangulatot.

Ezután jön az üdülés. A tikkasztó forróság megszünt, a levegő balzsamos, lágy, édes. A növényzet tündököl a buja sötétzöld szinben. Az égbolt kék és ragyogó mint a caprii kékbarlang. De nem sokáig tart a gyönyörüség. Alig egy-két óra mulva a nap letünik és beáll a sötét éjszaka. Este 7 órakor már éjféli sötétség van. És a sötétséggel megjelennek az apró mérges mosquitók milliárdjai, a melyek elől nincs menekülés. Az embernek elfárad a karja a folytonos legyezgetésben, de az apró gyilkosok elől nincs menekülés. Csak a tökéletes elbágyadás és ellankadásnak köszönhető, hogy mégis álom jön az ember szemére.

Másnap kezdődik ugyanez az élet. Álmosan, bágyadtan és ellankadva ébred fel az ember. A különben felfrissitő fürdés csak pillanatnyi enyhülést okoz; ha a fürdőből kilép, már ismét izzad. Testének minden része el van boritva a sürü és rendkivül viszkető mosquitó-csipésektől, a melyekhez a tropusok egy másik csapása is nagyban hozzájárul. Ez az ugynevezett „Preacklingheat", azaz apró veres kiütések, melyek az egész bőrt elfedik. A *hőség-küteg* egyike a legkellemetlenebbül viszkető kütegeknek; rendkivül viszketnek és minél többet segit az ember magán, minél többet vakarózik, annál inkább viszket. A sok vakarás következtében gyakran valóságos tályogok képződnek.

Ámbár mindennap esik az eső, néha pláne hihetetlen nagy mértékben, mégis véghetetlenül porosak az utak. A por oly finom, mint a liszt; beleveszi magát az ember orrába, szájába és a szemébe; miután pedig az öltözék a lehető legkönnyebb és nagyon szellős, természetes, hogy a testhez is hozzá fér és oda is tapad a folytonosan transpiráló bőrhöz.

Gyalog sohasem járnak az európaiak. Vagy „jinirickshaw"-ban, egy férfi által vont együléses kocsiban, vagy pedig a malay „zays" által hajtott jaluzinos kocsiban viteti magát. Az előkelőbb európaiak óriás

nagy kocsikat használnak, a melyek baldachinnal vannak fedve. A kocsi elé fogott lovak valóságos vagyont reprezentálnak, miután messze földről, Ausztráliából vagy Dél-Afrikából hozatják drága költséggel.

Jóllehet Singapure egyike a tropikus vidékek egészségesebb pontjainak, mégis rendkivüli nehézségekkel tudnak az európaiak acclimatizálódni. A letelepedés első éveiben csak valamivel érzik magukat jobban, mint az az európai, ki első izben tartózkodik ott egy néhány napra. A kik már régebben élnek e vidékeken, azok már büszkén verik a mellöket, hogy ők már tökéletesen acclimatizálva vannak. És hogyan néznek ki e szegény önámitók! Az arcuk barnás-szürke, azaz fakó: a szemük beesett, fénytelen arcukon — a fiataloknak is — számtalan apró redő, mint a korán vénülő rouéknál. Étvágyuk majdnem semmi, álmuk kevés, hallgatagok és kedélytelenek. Az arczukról és mellükről folyton törlik az izzadtságor, vakaróznak jobbra balra, nem képesek tiz perczig gyalogolni — és e mellett azt állitják, de sőt hiszik is, hogy ők tökéletesen egészségesek.

A tropusok alatt élő európaiak étkezése a legunalmasabb és legkevésbbé változatos. Husnemüeket csak nagyon keveset esznek; a hus sajátságos izénél fogva kénytelenek keveset és mindenféle ideg és gyomorrontó füszerekkel meg mártásokkal élvezhetővé tenni. Egyedül a „curry" az, melyet mindennap kétszer vesznek magukhoz, még pedig a viszonyokhoz arányitva meglehetős nagy mennyiségben.

A „curry" tulajdonképpen főtt rizs, a melyhez a tropusok alatt előforduló füszerek válfajainak egy nagy részét keverik. Többnyire azonban füstölt halakat és hust, ugorkát, paprikát, borsot, gyömbért, sáfrányt, muscat diót, arecalevelet és az Európából meg Amerikából visszaszármazó „Mixed Pickles" sokféle válfajait keverik hozzá. De nem ugy, hogy vagy ebből, vagy amabból egy kicsit, hanem *valamennyiből egyszerre*! Az uri házaknál a curryt ugy tálalják fel, hogy az egyik inas hoz egy tálon rizset, ezután jön utána néha 6—8 inas, és ezek mindegyike két tálat hoz, a mely tálak mindegyike 4—6 részre van felosztva. Minden részecskében a „curry"-nek egy-egy alkatrésze van, a melyekből az ember veszen egy csipetnyit, vagy egy kávés kanálnyit és akkor az egész mixtum compositumot összekeveri a tányérjára vett rizszsel.

A curry által előidézett szomjuság ugyszólva olthatatlan. Már pedig az itallal való mértékletlenkedés sulyosan megbosszulja magát. Vizet ivó európai itt ritkaság. A szomjuság oltására csupán gyenge teát használnak, még pedig nagyon sokat. Sör és bor néha már kismértékben nagyon ártalmassá lehet. A sör erjedni kezd már a gyomorban, a bor pedig már kismértékben is rendkivül hevit. Ellenben nagyon kellemes italul szolgál a lehütött fekete kávé.

Daczára annak, hogy mindnyájan tudják, minő ártalmassá válik a szeszes és szénsavas italok élvezése, mégis hihetetlen mennyiséget fogyasztanak el belőle. A „brandy with soda“ egyike a leggyakrabban hallható szavaknak vendéglőben és magánházakban.

Társadalmi életről alig lehet szó. A nappalt, mig a rendkivüli forróság tart, otthon töltik tétlenül a legnagyobb negligében. Mihelyest a forróság kissé alább hagy, lázas sietséggel igyekeznek irodáikba, hol néha a késő éjjelig dolgoznak. A munka valóságos lázassá válik azokon a napokon, a melyeken hajó jön vagy indul, a mikor az európai póstát kell elintézniök

Az a rengeteg jövedelem, vagy aránytalanul magas fizetés, mely felett a gyarmatlakó európaiak rendelkeznek, alig jutalmazza meg őket azért a nehéz munkáért, melylyel kenyeröket megszerzik.

A drágaság különben csaknem hihetetlen. Értem a vendéglői árakat. Igy pl. a table d'hoténál egy teritéknek az ára $2^1/_2$—$3^1/_2$ dollár közt változik. Egy kis üveg bordeauxi bor -- más itt nem áll meg — $1^1/_2$—2 dollár, egy üveg sörnek 1 dollár az ára, egy pohár brandy sodával 50 cent, azaz egy forint husz krajczár! Hogy pedig e forróságban az ember napjában néhány pohár brandy with sodát vagy néhány üveg sört iszik, az természetes.

Maga a háztartás is rendkivül költséges. Megjegyzendő azonban, hogy sehol sem oly nagy a hajlam a fényüzés kifejtésére, mint éppen az itt élő európaiak között. Az egyszerü kereskedősegéd valóságos uri háztartást vezet. Kocsit és lovakat tart, öt-hat cselédet, uri konyhát és pinczét; mindez kell, miután a hajókkal érkező honfitársakat megvendégelni a tropusok alatt élő európainak legelső kötelessége.

Singapureban megismerkedtünk egy fiatal osztrák mérnökkel, ki a Sumatra belsejében levő ólom- és zink-bányáknál volt alkalmazva hollandi szolgálatban. Szerződése szerint évenként két hónapi szabadságot vehet magának, a mely időt a mérnök *üdülés végett* Singapureban szokta eltölteni. (Képzelhető tehát, hogy milyen lehet az élet Sumatrában, ha onnan *Singapureba jönnek üdülni!*) Ez a fiatal mérnök, kinek évi fizetése több, mint a mennyi nálunk egy miniszternek vagy egy altábornagynak jár, határozottan állitotta, hogy csak a legnagyobb takarékoskodás mellett képes jövedelméből megélni. „Nagyon drága a — brandy meg a soda“ fejezé be budgetje magyarázatát.

Dél-Ázsiának a valódi üdülő helye tulajdonképpen Japán, vagy pedig Khinának északi részében egyetlenegy város: Csi-fu. A letelepedők már a második-harmadik évben érzik a gyilkos klima és talaj befolyását. Azok, kiknek vagyoni állapota megengedi, egy-két hónapra visszatérnek hazá-

jokba, vagy pedig Japánba menekülnek, a mely ország egészségügyi viszonyai, de különösen a klimája vetekedik Európának bármely alpesi fürdőjével. Khina északi részébe is sokan menekülnek. Csi-fu és Wey-Hey-Wey a nyári hónapokban szintén el vannak lepve a Délázsiából idemenekülő európaiakkal.

A nők élete rendkivül egyhangu és sivár. Még kevesebbet járnak künn, mint a férfiak. Mig ezeknek a nap, helyesebben az est és az éj egy része eltelik a munkában, azalatt a nők otthon „semmittevéssel" foglalkoznak. A ház rendezésével alig törődnek, azt elvégzi a nagyszámu cselédség. Toillettel nem foglalkoznak, először mert a lehető legkönnyebb negligére vannak utalva, másodszor pedig, mert ugy sincs, hogy *kinek* öltözzenek. Maradna a zene. Ehhez azonban mozgatni kell az ujjakat, az ujjak mozgatása azonban munkába kerül, a munka pedig izzadást idéz elő, tehát zenével sem foglalkoznak. Többnyire fiatal korukban lettek kiragadva az otthonukból, az otthon megszokott társas körből, és ezt itt tökéletesen nélkülözik. Unatkoznak szegények szörnyen. Az igy keletkezett unatkozásból lassankint kifejlődik a félreismerhetlen idegesség és a feltünő gyakran észlelhető — gyermektelenség.

Nagyon valószinü, hogy ez unatkozást nagy mértékben elősegiti a *női cselédség tökéletes* hiánya. Daczára annak, hogy Ázsiában köröskörül sok kikötőt érintettünk és számos családdal érintkeztünk, női cselédet sehol sem láttunk. A nők körüli szolgálatra is kizárólag férfi cselédek vannak alkalmazva. Hogy miben rejlik ennek az oka, ezt épp oly kevéssé tudtuk mi elképzelni, mint a minő kevéssé tudták az illető családok megmagyarázni. Pedig őszintén megvallom, akárhányszor szivesebben láttunk volna egy takaros kis szobalányt fehér főkötővel és fodros köténykével, mint az örökösen betelt rágó turbános hindut, vagy a mogorva arczu czopfos khinai „boyt."

A város kellős közepén, közel a rakparthoz és a kiszálló helyhez, a városrész valóságos európai nagy város jellegével bir. Közel egymáshoz feküsznek itt az előkelőbb szállodák, közöttük a nagy Cathedrale; a clubbok és contorok nagyobb része. Az arisztokratikus Gymkhana-club terraszáról gyönyörü látvány terült elénk Előttünk feküdt a köralaku nagy kikötő, megtelve a hatalmas oczeántjáró hajók árboczerdejével és a nyüzsgő apró vizijármüvekkel Közvetlen a tenger partján van a Club lawn-tennis groundja, a hol elegánsul öltözött nők és nagyon kényelmesen öltözött urak játszszák a szokásos partiejukat. A lawn-tennis alatt egy kioszkban manilla zenészek (a Philippini szigetekről) játsztak valami rejtélyes quodlibetet. A játszóteret kürülállják az elegáns fogatok. A kocsis többnyire hindu, az inas majdnem mindig khinai. A terrasz alatt elhuzódó

utczán megszakitatlan hosszu sorban haladnak végig a legkülönbözőbb fogatok és a legkülönbözőbben öltözött emberek. Ebben az órában — az eső elmulta és a sötétség beállta előtti időben — ugy látszik talpon van a város összes lakossága. A kép különben oly mozgalmas, változatos és szokatlan, hogy annak a leirása lehetetlen. Egy félórai kocsizás után innen, erről a helyről, a hol az ember egy déleurópai vagy nyugatamerikai világváros közepén képzelhetné magát, künn lehet Ázsiának egy telivér falujában.

A Singapure-Riveren átszállva egy piroguen, az itt szokásos kis malayi csónakokban, egy czölöpfaluba érkeztünk, a minő nagyon sok van

Malay-i czölöpfalu.

már Singapure közelében is. Miután éppen dagály volt és a tenger vize mélyen benyomult a tengerből a folyóba is, a házak ugy néztek ki, mintha usznának a vizen, miután a magas vizállás következtében a czölöpök el voltak fedve. Hosszas kérésünkre egy intelligensebb arczu malayi, a kinek a szokásos sarongon (derékövön) kivül egyéb ruházata is volt, t. i. egy kitalálhatlan szinü — turbán a fején, megengedte, hogy beléphessünk a házába. Előbb azonban hosszas magyarázatokba kellett vele bocsátkoznunk, hogy csupán a lakást és annak berendezését akarjuk megtekinteni. A társalgás angol nyelven folyt, a melyet a gazdag öltözékü malayi is beszélt. (De hogyan!)

Ez idő alatt a falu lakossága szörnyü kiváncsisággal figyelte meg minden mozdulatunkat és miután asszonyok is voltak közöttük, volt tehát természetesen vihogás is Mig a férfiak és különösen a tökéletesen meztelen gyermekek kiváncsian tolakodtak körülöttünk, miközben iszapos bőrükkel meglehetős közeli érintkezésbe jöttek a mi fehér ruháinkkal, azalatt a nők sikongva és ijedve bujtak be kunyhóikba, gondoskodván azonban a felől, hogy ne csak ők láthassanak *mégis* minket, hanem mi is láthassuk őket

A malay-i által bemutatott lakás, mely ugy hasonlit a többihez, mint egyik tojás a másikhoz, egynehány szóval leirható. Az egész lakás egyetlen négyszögü lyukból állott melynek a falait bambuszból, a fedelét pedig ratangból készitik. A szoba egy kis emelkedés által két részre van osztva. A magasabb részen egy néhány puhára gyürött bambusz-gyékény hevert; ez volt a hálószoba és annak butorzata. A földszinti rész egyik felében láttunk egynéhány még izzó széndarabot a hamuban egy kőlapon. Ez volt a konyha. A földszint másik sarkában hevert egy csomóban egy *nagy* kókusdiónak a héja, ez volt a viztartó, benne volt egy *kis* kókus-diónak a héja, ez volt a vizmeritő kanál. — Ebből állott a lakás berendezése.

Borneói nő Sarawakból.

Miután a családanya belátta, hogy mi „Orang Putih“ (fehér emberek) sem az értéktárgyaiból nem viszünk el semmit, sem pedig a kis rajkóit nem szándékozunk felfalni, lassanként közeledni kezdett felénk biztos rejtekéből, a szomszéd kunyhójából, a hova két felnőtt lányával menekült. És miután udvariasan kifejeztük a mamának, két leányára mutatva, hogy „beilè beilè anak prampuan!“ („nagyon szép lányai vannak“) annyira megnyertük jóindulatát, hogy menten megkinált bennünket egy adag arecával pálmalevélbe sodorva. A két kisasszony pedig annyira meg volt hatva barátságos czirógatásaink által, hogy duzzadt ajkaik legszéle-

sebb mosolyával gyöngéden mosolyogtak reánk, hamiskásan forgatván fekete szemöket; köszönetül megkináltuk őket czigarettával, a gyermekeknek pedig nehány pennydarabot ajándékoztunk. És ez baj volt.

Indulásunk előtt ugyanis az egész falu népe összesereglett a kunyhó előtt és erőszakos vendégszeretettel ránczigáltak bennünket, hogy nézzük meg az ő lakásaikat is. Az emberek kezdettek nagyon is tolakodókká válni, hogy kénytelen voltunk botütéseket osztogatva jobbra és balra, legőszintébb köszönettel visszautasitani a szives meghivásokat.

Mindkét izbeni ott tartózkodásunk alkalmával kitünően éreztük magunkat Singapureban. Még akkor is, midőn hazafelé vezető utunkon szedtük fel horgonyunkat, a midőn tehát máskor oly kedélyhangulat uralkodik a hajón, hogy még a horgony is könnyebben jár fel a fenékről, Singapure elhagyásakor mindnyájan sajnáltuk, hogy már itt kell hagynunk ezt a várost és benne annyi sok sok jó és kedves barátunkat, a kiket — utoljára láttunk ez életben.

SHANGHAIBAN.

I.

Első séta Khina városában.

Parfümözött tanács és zsebkendő. — Jinirickshaw és kuli. — Csun-Hing ur gyászban. — Angol nyelv khinai grammatikával. — A kulik megindulnak. — Bérbe adott városok. — Vegyes törvényszék. — Családi élet az utczán. — A palankin és mandarin. — Bambusz mint akadályhárító. — Szenny, büz és piszok. — Khinai miss és amerikai lady. — Gong és zongora.

— Igaz, uraim, ajánlok önöknek még valamit. Itt egy üveg *crap apple;* illatozzák ezzel be a zsebkendőiket, jó erősen. Meglássák, hogy szükségük lesz rá.

Az az ur, a ki e tanácscsal, meg a hozzá szükséges parfümmel ellátott bennünket, H. lovag, shanghaii főkonzulunk volt. Mi pedig a parfümös zsebkendősek, hatan voltunk a *Zrinyi* korvetta tisztikarából, a kik a főkonzul gavalléros vendégszeretetéről hires házában gyültünk össze, hogy innen induljunk első szemleutunkra Khina első városában.

A minő bölcseknek bizonyultak be később a többi tanácsai, a melyekkel bennünket, a „világ közepének" földjét először taposó „fehérarczu ördögöket" ellátott, épp oly üdvösnek bizonyult be az illatos zsebkendőkre vonatkozó utolsó figyelmeztetése már az első perczben is.

Künn az ajtó előtt ugyanis már várt egynehány *jinirickshaw* az eléjök fogott kulikkal. Mihelyest közelükbe jutottunk, európai orrunk egyszerre elfintorodott és mint adott jelre, egyszerre nyultunk zsebünkbe az illatos zsebkendő után. Megcsapott az a nehéz, fojtó, specifikus khinai büz, mely mint egy nyomasztó felhő terül el a Himalajától a Mandzsuráig és a Sárga-Tengertől a Gobi sivatagig huzódó rengeteg területen.

A *jinirickshaw* könnyü, kétkerekü kis kocsi egyetlen egy üléssel és felvonható fedéllel; a kuli pedig egy izmos lábu, széles vállu, félig

meztelen khinai ficzkó, a ki ezt a könnyü szekerkét a benne ülő utassal együtt zihálva, izzadva és vágtatva röpiti végig az utczákon, a melyek épp oly nagy mértékben szükek és emberekkel tulzsufoltak, mint a minő rondák, ocsmányak és büzösek.

Heten indultunk utnak, ugyanannyi *jinirickshaw*-ban. Hatan a *Zrínyi*-ről, a hetedikben ült velünk a tökéletesen hasonlóan, azaz tetőtől talpig fehérbe öltözött Csun-Hing, a vezetésünkre felfogadott tolmács és kalauz.

Mig azonban mi hatan azért voltunk tetőtől-talpig fehérbe öltözve, hogy könnyebben türhessük a tropikus nyár rettenetes forróságát, Csun-Hing ur azért volt fehérbe öltözve, mert — gyászolt. Hogy gyásza még egészen uj keletü lehetett, látszott abból, hogy sujtásozott bő zubbonya, meg szük bugyogója és czipője még egészen fehér volt, azaz még nem lett szennyes-szürke a folytonos viseléstől, de még inkább látszott abból, hogy a czopfjába is fehér zsinór volt befonva szokásos fekete zsinór helyett. A kezében hordott és sürün használt legyező szintén fehér volt.

Az angol nyelvet azonban kitünően birta; t. i. egyetlen egy szavát sem értettük meg. Ugyanazt a *pidjin english*-t (a konyha-angolt) beszélte, melyet az idegen nyelvet tudó khinaiak egyáltalán használnak. Ez a *pidjin english* ugyanis abból áll, hogy minden egy szótagból álló szót kettétörnek, vagy pedig hozzátoldják a csi szótagot, mintegy ezzel akarván kitüntetni, hogy ő most a több szótagból álló idegen nyelvet, nem pedig az egy szótagos khinait beszéli. A khinai angol grammatika második szabálya szerint az *r* helyett, mely az ő nyelvükön nincs meg és nem is tudják kiejteni, két *ll*-et mondanak. A legfőbb sajátsága azonban az, hogy angol igéül csak egyetlen egy szót fogadnak el; a *get*-et, illetőleg ennek a mult idejét, a *have got*-ot. E grammatika szerint lesz aztán pl. a következő mondat konstruálva: Tilli pisszi men chob got into the llum! (Three „peaces“ gentleman are gone into the room = három ur van benn a szobában.) Vagy pedig: Wancsi two piszi pontsi! (I want two ponnies). Igy lett az én nevem „Kiasipál“-lá *átkhinaiasitva és igy lett a hős „Zrinyi“*-ből: *Tillini.*

Kirándulásunk czélja az volt, hogy délután végigkóboroljuk a khinai negyedet és onnan visszatérünk az angol koncessió Csing-Foong utczájába Kwong-Man-Shing urhoz, a hova főkonzulunk ajánlata folytán vacsorára voltunk hivatalosak. A korvettánkon történt megegyezés szerint ugyanott kellett találkoznunk hajónk többi tisztjeivel is, köztük a parancsnokunkkal. Kwong-Man-Shing ur előkelő selyem- és gyapjukereskedő volt és sanghaii főkonzulunk bizalmas barátja.

Beültünk a szekérkékbe; a kulik az orrunk alá nyomták a hátukon lógó bő kék zubbonyt, hogy megjegyezzük magunknak a hátukra felvarrt számokat; aztán beállottak a villarudak közé, a czopfjukkal megerősitették homlokukon az ernyőként alkalmazott legyezőt — kalapja alig volt egy-kettőnek — kékvászon derékkötőjükkel letörülték magukról az izzadságot és aztán gyors ügetéssel megindultunk.

Mielőtt elértünk volna a khinai városrész hatalmas körkőfalához, mely épp ugy elzárja a khinai negyedet a vele szomszédos európai konczessziióktól, mint a hogy egész Khina elzárta magát hires kőfalával az egész világtól, végig kellett haladnunk az angol, franczia és amerikai konczessziókon, melyek a Whangpu folyó partján huzódnak végig. A „konczessziók“ alatt apróbb — városnyi — nagyságu területeteket kell érteni, megkülönböztetésül a tulajdonképeni „idegen telepektől.“ Ez utóbbiak — a telepek — *(settlement)* t. i. csak letelepedésekre és kereskedelemüzésre megengedett ideiglenes tartózkodási helyek, mig ellenben a konczessziók olyan területek, melyek, bár névleg khinaiak, de bérben vannak. Egynehány évtizeddel ezelőtt ugyanis, midőn Khina először nyitott meg néhány kikötőt az idegeneknek, e területek igen csekély összegért bérbe adattak, még pedig igazi khinai módszer szerint „kerek“ 999 esztendőre. Az ilyen territóriumokban letelepedő európai vagy amerikai nem áll a khinai törvények alatt, hanem az illető konzulátusok fenhatósága alá tartozik. Ha az európai egyedül követ el valami vétséget, ugy az illető konzul vonja kérdőre: ha azonban egy khinai és egy európai perlekednek egymással, akkor a vegyes biróság, t. i. khinai birák és európai esküdtek itélnek fölöttük.

Hanem azért nem kell azt hinni, hogy az idegenek által kibérelt konczessziókban az idegenek dominálnak. Számra nézve legalább bizonyára nem, mert Shanghainak három idegen konczessziójában mintegy 280 ezer khinai és csak 1600 európai és amerikai él. A tulajdonképeni khinai negyedben, a körfallal körülvett városrészben pedig mintegy 80 ezer khinai lakik; európai pedig egyetlen egy sem.

Ebben a városrészben európainak lehetetlen is volna megmaradnia. Csak egyszer végigmenni egy khinai utczán elég arra, hogy az ember undorral gondoljon arra az eshetőségre, hogy e férgek módjára összezsufoltan élő, örökösen csacsogó, locsogó, köpködő, handabandázó sokaság között éljen.

Mig Európában a családi és társadalmi életnek csaknem minden fázisa az épületek falai között történik, addig a khinaiaknál minden, kezdve a vegetativ élettől a magasabb foku szellemi müködésig, minden künn történik az utczán, a házak előtt, nyilvánosan. Ipar, munka, étkezés,

tanitás, nevelés, beretválás, főzés, törvénykezés, kereskedelem, kivégzés, esküvő, szóval minden a legnyilvánosabban történik. Idegesen siető és hangosan számoló kereskedő, orditozó szamárhajtsár, kiabáló mesemondó, handabandázó vándor-szakács, rettenetes büzt árasztó mozgó-konyhával, kéregető vak koldusok, támolygó bünösök, nyakukon a sulyos kalodával, teherhordó kulik csikorgó egykerekü talyigájukkal, undort és utálatot ger-

Utcza Shanghaiban.

jesztő bélpoklosok, trágyát szállitó mezei munkások futnak és sietnek végig egy hosszu sorban, hajnaltól késő éjjelig.

Az utczák pedig oly keskenyek és a házak oly zsufoltan, sürün állnak egymás mellett, mintha a nehány mértföldnyire kiterjedő területen egyetlen nagy család ütötte volna fel a tanyáját. A lakosság pedig a szó szoros értelmében hemzseg az utczákon. Tizezer ember fut és lármáz végig megszakitatlan hosszu sorban az ember előtt.

Az előkelőbbek, t. i. a mandarinok és a gazdag kereskedők sürün elrácsozott hordó-székeikben vitetik magukat a rangjuknak megfelelő kisé-

rettel és jelvényekkel — gong, piros papirgömb vagy ernyők, lampionok — a menet élén. A sürü sokaság nem akadály az utczát csaknem egész széltében elzáró palankin előtt.

A sokaság azért nem akadály, mert a palankin előtt haladó szolgák oly kiméletlenül csapkodnak bambuszbotjaikkal a t. cz. utczai közönség meztelen vállára és kopasz fejére, hogy az emberek menten eszük nélkül

Mandarin a palankinban.

lapulnak a falakhoz vagy huzódnak meg a kapuk alatt. Legfeljebb akkor áll be egy kis fennakadás, ha véletlenül két palankin találkozik ugyanegy utczában. Kitérésről szó sem lehet, mert két palankin számára elég széles utcza aligha akad az egész negyedben. Egy mellékutczába betérni is nagyon nehéz, abból az egyszerü okból, mert néha két kilométernyi távolságban sem akad egy mellékutcza. A kitérés tehát ugy történik, hogy az egyik palankint átemelik a másik felett, még pedig hihetetlen gyorsan és ügyesen. Megtörténik azonban elég gyakran, hogy előbb egy félóráig is eltartó vita keletkezik a kulik között a felett, hogy

melyik palankinban ül a magasabbrangu mandarin. Mert aztán ennek a hordszéke kerül felül. Mindez természetesen óriás lármával történik.

A minthogy az orditozás, zsivaj és handabandázás egyáltalában nem szünik meg egy perczre sem. A kereskedésekben, a mesterembereknél, a thea- és opiumházakban, sőt a pagodákban is minden ember egyszerre és folyton beszél, azaz, hogy inkább rikácsol. A khinai nyelvet ugyanis sokkal inkább lehet rikácsolásnak nevezni, mint beszédnek. Az pedig, hogy a khinainál fecsegőbb és csacskább nép nincs, régi igazság.

Alacsony és sötét zugban, a hova a fedélrakás perczétől kezdve az istenadta napsugár soha többé be nem hatolt, összezsufolva él a több nemzedékből álló család, a dédatyától kezdve le a dédunokáig. Néha negyven ember lakik olyan házban vagy helyiségben, a melybe a mi fogalmunk szerint alig lenne tiz-tizenöt embernek elegendő hely és levegő a megélhetésre. A köznépnél ugyanitt élnek a háziállatok is. Ott főznek, esznek, alusznak, dolgoznak, — bőrhántás vagy selyemhimzés, egyre megy — ugyane szobában vannak a ragályos betegek és a szegényebb osztálynál ritkán hiányzó iszonyuan eltorzult bélpoklosok.

A házak és utczák csatornázásáról szó sincs; még csak fogalmuk sincs talán az efféléről. Ennek következtében ugyancsak a lakószobában van az a hely is, mely Khina kivételével, az egész földgömbön a lakóháztól tisztességes távolban szokott lenni. Ha az ember korán reggel megyen ki az utczára, akkor még ott láthatja minden házajtó előtt azokat az otromba nagy edényeket, melyeknek tartalmát átüritik az utczákon végighaladó közös gyüjtőedényekbe. Persze ilyenkor egy egész üveg Ylang-Ylang sem menti meg a véletlenül arra haladó szegény európait.

A házakban meggyült szennyet és hulladékokat egyszerüen kidobják az utczára, ha már annyira meggyült, hogy a házban „nincsen többé számára hely". Ott aztán elfekhetik addig, mig a végighaladó tömeg a lábain széthordja, vagy mig a legközelebbi eső elmossa onnan.

De nem egyedül ettől a hallatlan szennytől ered az a sajátságos fojtó bűz, mely hetekre beveszi magát az ember orrába és ruhájába. Maga az egyes individuum árasztja maga körül e szagot, melyet leginkább a dohossá vált pézsmához lehet hasonlitani. Hát még az ételek! Azok a rothadásnak és erjedésnek indult hal- és hustáplálékok, rothadt tojás, a hizlalás tekintetében a végletekig vitt rut sertések és baromfiak tetemei, melyek a tikkasztó forróságban napokig lógnak a magánházak ablakain, ép ugy, mint az éttermekben és kirakatokban — kecsegtetésül.

Fürdeni, ugy látszik, sohasem szoktak. Mi a legforróbb időszak hónapjait töltöttük Khinában, de sohasem láttunk fürdő embert, holott

a városokat keresztül-kasul metszi a tömérdek sok csatorna és folyó. Ruháikat felváltás nélkül viselik hónapokon keresztül, különösen télen, a midőn a hidegebb időjárás beálltával egyik réteg ruhát a másikra öltik, viszont a hideg csökkenésével egyenkint dobják le a ruharétegeket. Füteni nem szoktak sehol. A legelőkelőbb mandarin házában is csak a minél több ruharéteg felöltésével védekeznek a hideg ellen. Pedig télen ez meglehetősen érzékeny szokott lenni, különösen Észak-Khinában és leginkább a Mandzsuriában.

Lakásaikat sohasem szellőztetik, csak nyáron át van ajtó-ablak nyitva, de nem szellőzés végett. Még az utczáikat sem szellőztetik; azok is be vannak fedve mocskos bambusz-ponyvákkal, meg a hatalmas czégtáblákkal, melyek kölcsönös megegyezés folytán egyik házról a másikra nyulnak át.

Tessék most már elképzelni azt a rettenetes levegőt, a mely elterül egy ilyen város felett, a melynek 350 ezer lakosában a tisztaság, kényelem, rend, tisztesség, közegészségügy, közszemérem és más ehez hasonló fogalmak csak egy elenyésző kis rész előtt — a gazdag mandarinusnál és az európaiakkal való érintkezés által némileg czivilizált kereskedő-osztály előtt — ismeretesek némileg.

De azért Shanghait Ázsia Párisának nevezik az európaiak. (A khinaiak, egy kissé találóbban, „az európaiak sirjának“ mondják.) Magától értetődik, hogy a Páris elnevezés csak az idegen konczessziókra vonatkozik. Ha tekintetbe veszszük azokat a rendkivül mérsékelt követeléseket, a melyekkel a Khinában, egyáltalában Kelet-Ázsiában élő európai a khinai várossal szemben föllép, nem is lehet csodálkozni ez elnevezésen.

Egynéhány japáni kikötő kivételével nincs Kelet-Ázsiának olyan városa, mely szórakozásra, mulatságra és aránylag türhető életmódra nézve mérkőzhetnék Shanghai-val. Angol szinház, olasz opera, fényes hotelek, mulatóhelyek, lawn-tennis, foot-ball, polo, Switch-back, crocket és valamennyi más angol nemzeti játék — a rool-bankot sem véve ki — van az idegen konczessziók mindegyikében. A konczesszióknak egy közös, gyönyörü szép tropikus parkja áll a Whanpu folyó partján; csupa szép virágágy, lugas és szökőkut. A park közepén egy diszes zenekioszk áll egy kis halmon, a melyben naponkint a Philippini szigetekről származó muzsikusok játszanak európai zenemüveket. De hogyan! A Strauss-keringőt hallva tőlük, megesküdtem volna, hogy a *Light as a Dream* szentimentális angol románczot játszszák.

A konczessziók tulsó oldalán fekvő Bublingwell vetekedhetik Európának bármely villavárosával. Gyönyörü, oszlopos pavillonok, fényes berendezéssel, hindu bungalow-k kivül őserdei egyszerüség, belül raffinált

kényelem és fény, svájczi pavillonok, angol majorok stb. sorakoznak egymás mellé, mindannyi egy-egy parktól körülvéve. A Bublingwell Sanghainak egyszersmind a boulognei erdője vagy akár a prátere. Ugyannyira az, hogy a „chronique scandaleuse"-ben sincs hiány. Ottlétünk alkalmával legalább nem egy érdekes és pikáns históriát hallottunk suttogni.

A konczessziók utczái, a melyek rendkivüli költséggel és órási munkával épültek, csatornázottak, szélesek és hosszuk. A házak, az

Kettős jinirickshaw.

előkeől khinaiaké ép ugy, mint az európaiaké a tropikus forróságot enyhitő kényelemmel, gyakran bámulatos fényüzéssel vannak berendezve. A kirakatok hosszu sorokban csatlakoznak egymás mellé, dusan megrakva Kelet-Ázsia szemkápráztató kincseivel. Az óriási aranyozott betükkel, helyesebben a khinai kriksz-krakszokkal teleirt czégtáblák keresztben feküsznek végig az utczákon. Daczára a modern épitési modornak, a keresztbe lógó, hatalmas czégtáblák félreismerhetlenül rányomják a khinai tipust ezekre a városrészekre is.

Feledhetetlen látvány ez utczák az esti órákban a sok ezerre menő lampionok sokszinü fénye mellett. Ilyenkor Shanghai már nem is Páris, hanem London, ha mindjárt ázsiai London is.

Mintha megtizszeresedett volna az utczák lakossága, oly óriási sokaság hullámzik az utczákon; Giggek, tilburyk, jinirickshaw-k, zárt és nyitott palankinok — a nyitott palankinok az európaiaké — megszakitatlan hosszu sorban vonultak végig az utczákon. Az elegáns nagy fogatokban gyakran láthatók khinai urak is, családjaikkal együtt. A kocsi párnáit érinteni sem merő khinai kisasszony — a sohasem hiányzó Amah kiséretében — zavartan, bámészkodva és minduntalan meglepve tekint maga körül, mint a kalitkában felnőtt gerlicze, ha először bocsátják szabadon. Sokkal fesztelenebbül dül hanyatt a mesés fényüzéssel és mégis ingerlő, csábitóan öltözött fiatal amerikai hölgy — minden kiséret nélkül. Gyönyörü kék szemének megnyerő és biztató tekintetével azonban gondoskodik arról, hogy ne maradjon anélkül.

A temérdek lampiónokkal tündériesen kivilágitott mulatóhelyek óriási ablakaiból valóságos káoszban hangzik ki a gong, sip, zongora, ének, tamtam, dobok, acéltányérok és fuvolák hangja, mely összeolvad az utczán hemzsegő kulik, jóslók, mesemondók, vándorszakácsok, dülöngő matrózok és más hajósok danájával és lármájával. A vágtató jinirickoshawk előtt zihálva rohannak az izzadó kulik, kis kézi lámpájuk ide-oda szökdicsél, mint megannyi szentjánosbogár.

Kábult fővel, csaknem izgatottan a temérdek uj látványtól és benyomástól értünk az angol konczesszió Ching-Foong utcájába Kwong-Man-Shing palotája elé, a hol nagy mulatság, khinai vacsora várt reánk — üditésül.

II.

Khinai estély.

(A Csing-Foong utczában. — Mandarinok. — Bengal „varázsütések.“ — Tüzijáték for ever. — Névjegyek és etiquette. — Kwong-Shing ur gálában. — Fogadtatás. — Szobák és butorok. — Shanghai-i jeunesse d'orée. — Opium és pezsgő. — Különböző ázsiai illatok. — Kiváncsiság. „Dsing-cho!“)

Esti nyolcz óra tájt lehetett, midőn érdekes és kalandos barangolás után a Shanghai-i khinai negyedben és a Wang-pu folyó mentén elterülő Bublingwellben — befordultunk az angol konczesszió Csing-Foong utczájába, a melyben házi gazdánk, Kwong-Man-Shing urnak, a gazdag és előkelő ha-hoyponak (selyemgyáros) palotája állott. A Kwong-féle palota — mint magánház — első pillanatra alig volt megkülönböztethető a környékében levő opium- és Sing-Song házaktól, miután a mi tiszteletünkre ez is éppen ugy tele volt aggatva száz meg száz különböző szinü és nagyszámu lampiónokkal, mint amazok.

Az ajtó előtt sürü tömegben állott az utcza közönsége, megbámulandó minket a jinirickshavákból kiszálló fehérarczuakat, a palankinokban érkező madarinokat. Rajtunk kivül ugyanis sok előkelő khinai ur is hivatalos volt, a kik szigoruan előirt khinai etiquette értelmében jóval a kitüzött idő előtt kezdtek gyülekezni.

A mandarinok mind a saját hordszékeikben jelentek meg, a rangjukat megillető diszszel és kiserettel. Ez áll többnyire a hatalmas piros papirgömbből, egy ugyanilyen szinü baldachinból, egy gongból és sok lampionból, nem is számitva a szolgákat, a kik az obligát pakfong-pipát, a kalapot és az izzadságot törlő kendőt, a hozzájáró melegvizes edénynyel hordják uruk után. Egy mandarin méltóságán mélyen alól állónak tartaná egy nyitott jármüben jelenni meg az utczán, legyen az akár kocsi,

akár jinirickshaw. Számára csak a mogorva, komor kinézésü és sürü rácsokkal ellátott fekete hordszék az egyedüli méltó jármü. Ezt az örömet szivesen átengedhetjük a mandarin uraknak. Nincs a földgömbön kellemetlenebb közlekedési müszer, mint egy ilyen palakin. Egy kirándulás alkalmával Dsiddahból Medinah felé, Arábiában *tevehàton* jobban éreztem magam, mint az ilyen palankinokban, ha valami előkelő főurhoz mentünk látogatására.

Kwong ur palotája.

Mire mi beértünk az utczába Kwong-Man-Shin háza elé, ott már a palankinoknak hosszu sorát találtuk, körülvéve a tömérdek cselédségtől és a bámészkodók nagy csapatától. Az utcza egész széltében el volt állva. A jinirickshawba befogott lihegő és ziháló kulik hasztalan kiabáltak és orditottak, a tömeg nem tágitott. Fogatainknak minden megtett lépésért küzdeniök kellett. Már majdnem lehetetlen volt az ajtó elé érni, a midőn végre feltünt egy félméter magas piros turbán, sárga csikokkal, a

melynek a megpillantására mint egy varázsütésre oszlott széjjel a tömeg, egy keskeny utat hagyva fenn számunkra.

Pedig nem varázsütés volt az, hanem igenis a bengál rendőr bambuszütései voltak, melyek sürün kopogtak és csattogtak a meztelen koponyákon és a széles hátakon. A shanghai-i angol konczesszióban az előindiai benszülött csapatokból felvezényelt hinduk — többnyire bengálok — vannak mint rendőrök alkalmazva, ép ugy mint Adenben, Singapureban és Hong-Kongban; még pedig nagy sikerrel. Hihetetlen az, mennyi verést kapnak a khinaiak a bengáloktól és hihetetlen az, minő respektussal viseltetnek a sárga arczu czopfosok e fekete arczu rendőrök iránt. Egyetlen rendőr nekimegy egy száz főre menő tömegnek, minden fegyver helyett csupán egy rövid fütykössel felfegyverkezve és a tömeg egy percz alatt szét van oszlatva. Valószinüleg a megjelenése által imponál nekik annyira. Igaz is, hogy óriási külömbség van közöttük. Egyfelől a csacsogó fecsegő, rendkivül kiváncsi és gyáva csőcselék, mely folyton az izzadságát törli, ha épen nem majszol valamit, meztelen arczczal, meztelen fővel és meztelen háttal; másfelől pedig a sugártermetü bengál, gazdag egyenruhában; férfias, fekete arczán a hindu faj méltóságteljes nyugalma és erélye kifejezésével, a kinek megvan az a furcsa tulajdonsága, hogy sohasem szól, hanem mindjárt üt. Az is igaz ám, hogy a melyik khinai hátra az a bengál rendőr a fütykösével leüt, ott többé fü nem terem. Orditva és hadonázva adnak utat, legföljebb egy gyülöletes hanggal mondott „Yanquai-tce-t, vagy „Czi-gu-lah“-t (ocsmány disznó) kiáltva utána. Hanem azért fut.

Ilyenformán csináltak számunkra helyet, miközben nekünk a „Yanquai-tce“-ből (fehér arczu ördögök) jutott ki bőven.

A lampiónokkal fényesen kivilágitott külső udvarban nagyszámu cselédség sürgölődött, a kiknek nagyobb része a mi tiszteletünkre rendezett tüzijátékkal volt elfoglalva.

A khinaiak t. i. minden alkalommal, minden társadalmi rétegben és mindenütt tüzijátékot rendeznek a legcsekélyebb ünnepélyesség vagy akár a legkisebb jelentőségü vállalat megkezdésekor. Nanking alkirálya, a wu-tsangi taotay vagy a lü-csung-k'hoi admirális épugy tüzijátékkal fogadtak bennünket — fényes nappal is — mint akár a fucsau-fui arzenál kommandánsa, vagy a hogy a kikötő elhagyásakor tüzijátékkal bucsuztak el tőlünk hong-kongi élelem-szállitóink, mosónőink és a partraszállitásra ideiglenesen kibérelt sampangok tulajdonosai Kiu-Kiangban. Ha a Yangtce-Kiangon vagy a Min-Hon egy nyomorult dsunke megindul akarmilyen rövid utra, akkor egy negyedóráig tartó tüzijáték kiséretében vontatja fel rongyos bambuszvitorláit és a horgonyát, ezáltal akarván megnyerni a festett pofáju és vigyorgó khinai Aeolust egy kedvező utra.

Mindjárt a tüzijáték megkezdésekor két sujtásozott khinai felénk fordult és kértek valamit. Csun-Hing ur, a tolmácsunk és kalauzunk, megérttetette velünk az ő érthetetlen „Pidjin-english"-jével, hogy ez a két férfiu tulajdonképen a névjegyeinket kéri, hogy bevigyék azokat a gazdájuknak.

Készségesen nyujtottuk át névjegyeinket. De nem az itthon használt tenyérnagyságu szokásos jegyeinket, hanem a khinai látogatásokra szánt benszülött névjegyeinket Egy ilyen névjegy tulajdonképen két részből áll: mind a kettő az illető tulajdonos rangjának megfelelő nagyságu sarlachpiros szinü czédulából, melyeknek egyikére csupán a név, a másodikra pedig a rang és teljes czim van felirva.

E jegyekkel okvetlen el kell látnunk magunkat, miután előkelőbb osztályu khinai előtt nem létezik nagyobb etiquette-hiba, mint belépés előtt be nem küldeni a névjegyet.

Mi tehát, mint illemtudó emberek, beküldöttük névjegyeinket exotikus neveinkkel. A neveink t. i. *nekünk* tüntek fel exotikusoknak, miután azok a már előbb leirt khinai grammatika szerint lettek a khinai nyelvre átültetve. Ugyanis a forditó a neveinket *phonetikusan* hiven akarván átültetni, keresett a khinai óriási szóhalmazban oly *szótagokat* — alfabetjük tudvalevőleg nincs — mely az ő hallása szerint tökéletesen ugy hangzik, a hogy ő olvassa.

Igy pl. az én nevem az egyszerü névjegyen mint „Kia-si-pal" volt irva, a mely három szótagnak az értelme *véletlenül* annyit jelent, hogy: „Öröm-Nyugatot-Támadni."

A „nagy" névjegyem, melyen „teljes czimem és rangom" volt feltüntetve, imigyen hangzott:

»Ta Aossi-Maquia kui c'hing
ming shui-ssi i-kuan ping- sheng
Kia-Si-Pal p'ay.

Azaz: A nagy Osztrák-Magyar birodalom tengeri haderejének császári dekretummal dicsőségesen kinevezett kapitány-orvos-mandarinja Kia-Si-Pal ajánlja magát!

A parancsnokunk névjegye akkora volt, mint egy falusi vendéglőbeli törülköző kendő. De kellett is, mert máskép hova tették volna a temérdek rendjelét s a nagy rangját!

Néhány perczczel a névjegy beküldése után megjelent a házigazda a küszöbön. Mondhatom, hogy Kwong-Man-Shing ur, az előkelő shanghai-i ha-boy-po, mindnyájunknak imponált distingvált és rendkivül elegáns fel-

lépésével. Az előkelő kereskedőknél szokásos diszruhában fogadott bennünket. Világoskék, finom, fénytelen selyemkaftán volt rajta, egy piros övvel leszoritva a derekán. Ez övön viselte a bölcs mondásokkal sürün teleirt legyezőinek a himzett tokját. A rendkivül bő kaftán ép oly bő és hosszu ujjai, valamint a gallérja gazdagon voltak aranynyal kihimezve. A nyakán a mellén alól érő mandarin-lánczot viselt. Lábszárain világoszöld, szük bugyogó, lábain pedig fekete selyem félczipő volt négy ujjnyi magas sarkatlan talppal. Czipők és a talpoldalak szintén kihimezve selyem-aranynyal. A narancssárga selyemkalapja, tetején a két gömbbel és végig beboritva piros selyem rojtokkal, egy zöld szalagon lógott hátul a nyakába. A kalapot csak a szobában szokták feltenni üdvözléskor. Az arcz és koponya simára leborotválva, a bokáig érő, szürkülni kezdő czopf pedig előkelő gonddal volt hengeralakuvá gömbölyitve és kifényesitve.

Nyájas mosolylyal és sürü legyezgetéssel jött elibénk, folyton ismételve a „Csin-csin“-t (fogadj isten) és féltuczatszor kezet szoritva mindnyájunkkal. E közben elmondotta egynehányszor, hogy mi neki megbecsülhetetlen, kedves vendégei vagyunk, a kiknek a befogadására az ő nyomorult viskója nem méltó és hogy látogatásunk rá nézve oly nagy kitüntetés, a minőben az ő Buddhában elhunyt ükapja sem részesült egész életében. (Ezt el is hittük neki.)

Magától értetődik, hogy részünkről a generál-konzulunk és Csung-Hing ur — a tolmácsunk — is elmondották, hogy nekünk is ez az este ép oly „gyönyör- és örömteljes“, mint a hogy örökké feledhetetlen lesz (Kwong Shing ur ez utóbbi állitásunkban tökéletesen meg lehet nyugodva, mert az estélye csakugyan sokáig megfeküdte a — gyomrunkat.)

Az első udvarból bejutottunk a rácsokkal és tornyocskákkal körülzárt második udvarba, mely szintén meglepett bennünket gyönyörü, de határozottan exotikus berendezésével. Bizarrul körülmetszett lugason, groteszk szökőkutak, fantasztikus alakok — valószinüleg ugyanannyi saját külön házi-istenek — és a mozaikszerüleg kirakatott kavics-sétányok voltak azok, a miket a lampiónok fényénél röptiben kivehettünk.

A küszöböt átlépve, ujból elkezdődött a csin-csin, a kézszoritásokat ellenben egészen az elején kezdettük. Három vagy négy szobán haladtunk keresztül, mielőtt a tágas étterembe értünk. Meglepő volt e szobák bámulatos egyszerüsége. Butorzatnak alig volt valami nyoma. A legfőbb butorzatot a falak mentén végigfutó padsor képezte. A falakon hosszan lelógó selyemszallagok voltak felaggatva, a japán „kakimenok“ módjára, vagy bölcs mondások voltak rájok irva nagy arany betükkel, vagy pedig egész alakokat ábrázoltak; valószinüleg szenteket és isteneket. Minden szoba közepén egy kis emelvényen egy rövid pad volt elhelyezve; előttük

mandzsuriai fehér kecskebőr. A padok hosszukban egy háttámaszszal voltak ellátva.

Feltünőek voltak a rendkivül drága szőnyegek, melyek a tágas szobákat egész terjedelmükben befödték. Nálunk egy ilyen szőnyeg egy egész vagyont érne meg. Itt-ott egyes állványokon értékes csifui vázák, kiukiángi korsók és a rendkivül drága tiencsini kloisonais bronzedények voltak elhelyezve. Egy szobában feltünt a sok apró mécses által körülvett oltárocska, felette néhány emberi ábrázatot feltüntetni akaró festménynyel. A kis mécsesek örök lángjának örök füstje azonban nagyban megakadályozta e törekvést, olyan vastag koromréteggel vonván be az ősök ábrázatját, hogy bizony a szegény dédapa örökké ismeretlen kellett hogy maradjon az aprócopfos dédunoka előtt.

A shanghai-i taotay.

A teritett asztalokkal már megrakott étterem tele volt az előttünk megérkezett vendégekkel. Köztük voltak korvettánknak azon tisztjei is, a kik szolgálatuk miatt nem jöhettek velünk bebarangolni a khinai negyedet. A vendégek nagy részét azonban khinaiak tették ki, hivatalnokok és kereskedők. Minndnyájan diszben voltak és ölük telhető méltósággal viselkedtek.

Különösen feltünt rendkivül gazdag öltözetével egynehány fiatal khinai, mindnyájan prototypusai a shanghai-i jeunesse d'oréenek. Európa-amerikai és khinai nevelésök egy sajátságos és az összes eddig látott, chablonoktől kellemesen eltérő, idegenszerü modort hozott náluk létre. Öltözékük a legdrágább selyemből állott, melyet a khinai fal és a sárga tenger közt gyártanak. Az öltözék szabása ugyan a legkonzervativebb khinai volt, de meg nem különböztethető apróságok által attól mégis nagyon elért.

Simára beretvált arczukon és koponyájukon, de kivált bámulatosan szép czopfjukon első pillanatra meglátszott a rendkivül nagy gond, melyet

külsejükre forditanak. A tarkóról kiinduló czopf töve mintegy harmincz-negyven parányi kis czopfocskákkal volt körülvéve. Sápadt, sovány arczukon — melynek eredeti sárga szinét halványnyá tette a shanghai-európai fiatalság társasága által európailag raffinirozott khinai dorbézolás és élvhajhászat — továbbá különös fényben uszó ferde metszésü koromfekete szemeikben meglátszott, hogy tele kupával élvezik a khinai és európai gyönyörök két extremumát: az opiumot és pezsgőt.

Különben pedig a khinai lionok meglehetősen európailag kultivált modort tanusitottak. Csaknem folyékonyan beszéltek egy európai nyelvet — többnyire az angolt — és ép oly szellemdusan tudtak ostobaságokat mondani meg affektálni, mint akár a mi dandyeink.

Előkelő nő.

Daczára a szobákban uralgó látható tisztaságnak és a jelenlevők kifogástalanul tiszta öltözékének, nyomasztó fojtó, rendkivül kellemetlen szag terült el a szobákban. Igazán sajnáltuk — rokonszenves és megnyerő modoru házigazdánk iránti tekintetből — hogy még nála is, az előkelő ur házában is olyan penetráns folytó büz érezhető. Ez a szag leirhatatlan és elképzelhetetlen. Felülmulja az izzadó néger büzös kipárolgását ép ugy, mint a szomali nők kellemetlen büzét, a melyet a bőven használt sesamolaj idéz elő náluk. A japáninak dohos ruhaszekrényre emlékeztető illata és a malayoknak meg singhalézeknek az örökös betelrágástól származó átható empireumatikus illata, akár a borneoi dayakknak büzös olajoktól származó kigőzölgése *együtt* nem oly kellemetlen, oly orrfacsaróan pestilentiális, mint ez az ocsmány speczifikus khinai büz. Ezt nem lehet megszokni soha. Hónapokig való tartózkodásunk után e szag ép oly bántó, émelyitő, gyakran pláne hányásingert okozó volt, mint khinai tartózkodásunk első napján.

Itt ebben a házban ép ugy, mint Nanking vagy Shanghai alkirályának a palotájában, feltehető, hogy a köznépnél előbb leirt büzt okozó

szenny és magas foku tisztátalanság nem lehet az ok. Valószinübb, sőt talán bizonyos, hogy sajátságos ételeikben, illetőleg azoknak elkészitési módjában fekszik az oka.

A dusan megrakott asztal legalább e mellett szólott. Pedig az asztalon egyelőre csak a tulajdonképeni étkezést megelőző csemegék, gyümölcsök és hideg, apróra vagdalt husdarabok voltak feltalálva. Az asztal feldiszitése becsületére vált volna bármely előkelő európai étteremnek. Értékes tálakon, kis kőtányérokon, szilkékben és porczellán lapokon (főkonzulunk állitása szerint ó-khinai darabok) rendkivül izlésesen voltak felhalmozva: az exotikus apróságok, melyek közt a különböző fajtáju gyümölcsök, mint pl. a mangó, pisang és mangustin, játszák a főszerepet. Khinában ugyanis a gyümölcsnek étvágygerjesztő képességet tulajdonitanak.

Leülés előtt élénk társalgás fejlődött ki közöttünk és a khinai urak között. Fő thémát képezték az egyes személyekre tett megjegyzések, meg a kölcsönös megbámulás. A khinai t. i. rettenetesen kiváncsi. Megbámultak rajtuk mindent, mint akár a kis gyermekek, vagy egy csendesoceánbeli sziget benszülöttei, holott valószinüleg már évek óta érintkezett mindegyikük európaiakkal. Bámultak feher czipőink szalagján, ép ugy, mint fehér zubbonyaink himzetlen gallérján és kardjaink széles kosarának dombormüvein.

Nagyot bámultak a fehér czipőinken és fekete harisnyáinkon. (A „discretio“ fogalma a khinai szótárban hiányzik). De hát hogy is ne bámulták volna meg, miután a mióta Khinában khinai él, nem látott és nem viselt soha mást, mint fekete czipőt fehér harisnyával és most előáll itt egy nehány bolond európai, fehér czipőben fekete harisnyával. Aztán ne tartsák az embert Khinában — khinézernek!

Általános megbámulást keltettek — ki tudja, talán irigységet is — bajuszaink! Tettek is tréfás megjegyzéseket erre vonatkozólag Általános hahotára kellett fakadnunk, a midőn groteszk és rendkivül komikus mozdulatokkal próbálták utánozni csupasz ajkukon a mi bajuszt sodoritó mozdulatainkat, miközben bajtársaim, kivált a parancsnokunk folyton engem toltak az előtérbe, mint notórius — bajusz-pedrőt.

Végre megérkeztek a berendelt énekesnők, a hires szépségü szutshaut-i leányok, hangszereikkel, meg a sohasem hiányzó büvészek. Most már asztalhoz ülhettünk. Maga a házigazda jelölte ki helyeinket. Minden tányérka előtt állott egy erős és fanyar izü szeszes itallal, a cho-csióval megtöltött kis csésze. A házigazda rendre járta az ülőhelyeket, balkezébe vette a cho-csióval telt kis csészét, jobb kezével megáldotta azt, szemeivel rámosolygott arra, a kinek a helyet szánta és Csint-csint meg „Dsingchot“ (foglaljon helyet) mondva neki, megkinálta az üléssel.

Ekkor aztán megkezdődött az emlékezetes diszvacsora.

III.

Kwong ur vacsorája.

(Sam-Huen és A-Yuen-Hang. — Elefántcsont evőeszköz. — A menü. — Az italok. — Tengerész-kadettek bravurja. — Théa, dinnyemag és rizs. – Forró viz és legyező. — Szucsaui lotosvirágok. — Khinai románcz. — Lenyelt tük. — A-Hang ur el van ragadtatva.)

Hosszas czeremóniák között, mint „Csin-csin“ és „Dsing-cho“ ismétlése, kölcsönös bemutatások és mély hajlongások után elfoglaltuk a házigazda által kijelölt helyeinket, kézbe vettük a legyezőinket, csámcsogtunk a dinnyemaggal, szürcsöltük hozzá a mandarin-théát és vártuk a vacsorát.

Házigazdánk, Kwong-Man-Shing ur azonban még el volt foglalva az intézkedésekkel. Hol az énekesnők elhelyezését változtatta meg, hogy egyformán gyönyörködhessünk mindnyájan a „Sucshau-i lotosvirágokban“ — a hogyan az énekesnőket nevezik, — hol pedig a lábatlankodó büvészeknek jelölt ki helyet a teremnek egy emelkedettebb részében. A betolakodó idegen cselédség visszaszoritása is csak az ő erélyes beavatkozására sikerült.

Végre minden el volt intézve és helyezve. Maga Kwong ur is feltette a sárga-selyem csucsos süvegét, megáldotta a saját ivócsészéjét, a benne levő Cho csiot ünnepélyesen kiitta és leült.

A souper megkezdődött.

Mindkét szomszédom khinai ur volt és mindketten birták a „Pidjin-englisht“. A társalgás tehát lehetséges volt velük tolmács nélkül is. Igaz ugyan, hogy én a délázsiai és indiai Pidjin-englisht beszéltem, azt a melyet a singhalézek és malayok beszélnek, ők pedig a „chineese

englisht"; de ez mit sem vont le társalgásunk érdekességéből és szellemes voltából.

Sam-Huen volt az egyik szomszédom, foglalkozására nézve — a mint azt az átnyujtott névjegyből kivehettem — dealer in all kinds of japanese goods" (kereskedő mindennemü japáni árucikkekben), a másik pedig A-Yüen-Hang ur volt, foglalkozására nézve konkurrense Kwong-Shing urnak, t. i. szintén hahoy-po, azaz selyemgyáros.

Megjegyzendő, hogy leüléskor az urak személyesen mutatták be magukat és átnyujtották európai modoru angol névjegyeiket, a mely előzékenységüket én a khinai „disz" névjegyemmel viszonoztam.

A souper hamisitatlanul khinai volt. Ámbár Kwong ur már évek óta érintkezett európaiakkal és némi fogalma lehetett a mi étkezéseinkről és evőeszközeinkről, az asztalon mégis hiányzott minden, a mi az originális khinai soupert legkevésbbé is zavarta volna.

Evőeszközökről, ivópohárról, kenyérről, asztalkendőről szó sem lehetett. Evőeszközül szolgált a szokásos két kis elefántcsont rudacska ezüst nyéllel; ivópohárul a gyűszünyi nagyságu csészék; asztalkendő gyanánt pedig a — tenyereinket használtuk. (Étkezés közben a zsebkendőt használni illetlenség.)

Az abrosz ismeretlen, ép ugy mint a tányérváltás. A 40--45 fogásból álló soupert végig ettük ugyanegy tányérkából és szilkéből. A mi maradt, azt csak ugy minden teketória nélkül az asztalra üritettük, vagy pedig more patrio az asztal alá.

Az ételek rendkivül csinosan, sok gonddal és izlésesen voltak föltálalva. Kés és villa hiányában minden husnemü apró, piczi darabkákra volt vagdalva, a főtt ételek pedig oly puhára főzve, hogy a két rudacskával könnyen széttéphetők voltak. A temérdek kocsonyák, mártások és a többi nyálkás ételekhez kis porczellánkanalakat adtak.

Hogy miből állottak az ételek, azt nehezen tudnám megmondani. De annyi áll, hogy minden egyes behozott tál valóságos attentátum volt az érzékeink iránt. Kimondhatatlan ocsmány büzt terjesztett el egy-egy étel, holott valóban étvágygerjesztőleg csinosan volt feltálalva.

Azt hiszem, hogy alig van az állat- és növényországnak egy faja, mely a khinai asztalokon ne lenne képviselve. Az állatországból a bivaly, nyul, fáczán, szalonka, hizott rucza, tyuk, disznó, juh, czápa, teknősbéka, fajd, varju, hüllő, csiga, sáska, fecskefészek, féreg stb. kerül az asztalra. A növényországból minden, a mi a fiatal bambuszrügy meg a száritott málé-csusznya közé esik. A gyümölcsökből pedig a nálunk ismert fajoknak minden osztálya, kibővitve a tropusok és subtropusok inkább festeni, mint megenni való gyümölcseivel.

Nekünk európaiaknak azonban a *hámozható* gyümölcsök kivételével, a khinai konyha összes produktumai kivétel nélkül tökéletesen élvezhetetlenek voltak. Az egész tisztikarban nem akadt egy hősgyomru hadfi, a ki képes lett volna egy mákszemnyi mákostésztát is megenni. Csak a kis fiatal tengerész-kadettek tették meg bravourból, hogy a három szakaszra osztott menünek első harmadán végig erőlködtek hallatlan kinok között. Meg is adták az árát Még nyolcz nap mulva is mint „maródokat“ jelentettem őket parancsnokunknál a reggeli rapportokon.

De hát mi lehet olyan rossz egy ruczasültön, vagy tyuklevesen, vagy pláne egy tojáson? — fogja valaki kérdezni. Pedig ez egyetlen kérdéssel rögtön elárulná, hogy ő a khinai dolgokban nagy khinézer.

Mert ha feltálalnék ennek a kérdezőnek egy pár rucza-tojást, a mely vagy 8—10 napig volt a földbe elásva, a mig a tojás sárgája egy zöldes-barna nyálkába, a fehérje pedig egy szürkés-fekete nyálkába ment át, a mely kétszinü nyálkának már a szine is csömörletes, a szaga pedig irtózatosan orrfacsaró, vajjon megenné-e?

Vagy mit mondana a tyukleveshez, a melyet ugy főznek meg, hogy a dióval hizlalt tyukot elevenen beállitják a forró vizbe és fel sem bontva, csak ugy apránkint főzik meg, mint a hogy a rablógyilkost szokták a forró szurokban „megigazgatni“.

Vagy pedig hogy izlenék neki az izletesen kinéző fehérhusu fáczán, ha megtudná, hogy ez a fáczán talán éppen a házigazda nagyapjának a „személyes“ hulláján nőtt nagyra, künn a rizsföldeken?

Hiszen éppen az oly legyőzhetlen undort gerjesztő a khinai konyhában, hogy mindent oly nyakatekert erőszakosan állitanak össze és mindent előbb félig vagy egészen elrothadni is engednek. Pl. a kakastaréj nagyon jó lehet kirántva; az apró csigák se lehetnek valami rosszak; a halbelek és liliomgyökerek is jók lehetnek külön-külön. De kakas-taréj, apró csigák, halbelek és liliomgyökerek együtt és egyszerre ugyanegy nyálkás zöld kocsonyában mégis csak mennykő furcsán izlenek.

Hol marad most a gazdagoknál csaknem obligátnak mondható czápa-uszony és a fecskefészek leves! Meg az a temérdek disznóság, a miket a disznóvérrel és belekkel cselekszenek. Hogy a kutya- és patkányhust mint delicatesse-t eszik, az lehetséges. Minekünk sohasem tálaltak fel ilyesmit, vagy legalább nem ismertünk rájuk. Ha esetleg mégis ettünk valahol, hát az az ő lelkükön száradjon; mi nem tettük szivesen.

Az italaik — melyeket kizárólag az erjedő rizsből készitenek —

talán még inkább élvezhetlenek, mint az ételeik. A soupernál négyféle italt szerviroztak: shamshut, shakit, chocsiot meg a csangziót. Hát azok milyenek? Egyik rettenetesebb a másiknál! Kivált a shamshu meg a chocsio, a melyet forró állapotban kell inni. Csak egyszer ittam ilyen forró shamshut, de menten kilelt tőle a hideg.

Az egyes ételek és szakaszok között szakadatlanul hordták a theát a hozzávaló dinnyemaggal. E kettőből tudvalevőleg Khinában elképzelhetlen mennyiséget fogyasztanak el. Egy khinai naponkint átlag mintegy öt liter theát iszik; a dinnyemaggal pedig ugy vannak, mint a malayok a betellel, t. i. rágják a felébredés perczétől az elalvásig. (Valószinüleg az olajos dinnyemaggal paralizálják a tannin-tartalmu theának egyik kellemetlen mellékhatását.)

Csak a rizs áll a theával elterjedésre nézve egy fokon; ez képezi az összes ételek legfőbbjét, habár nem is oly nagy mértékben, mint Coreában és Japánban. Egy khinaira átlag 1 klgr. rizs esik egy napra, de van akárhány, a ki megeszik egy nap négy literrel is. (Notabene, ha van neki.)

A mi gazdag menünkben is fontos szerepet játszott a rizs. Piritva, főzve, megőrölve, erjedve, darálva és még néhány variáczióban tálalták fel. A menü végét azonban, mint khinai nemzeti ételt, a melynek nem szabad hiányoznia a koldusnál ép oly kevéssé, mint a császárnál, az egyszerüen vizben kifőtt rizs képezte.

Házigazdánk, a ki a három órát igénybe vevő souper alatt európai fogalom szerint is, mint valóban vendégszerető, előzékeny uri ember mutatta be magát, testi jólétünkön kivül gondoskodott szellemi élvezetekről is, a melyek közé a — vizes kendőket is sorozhatom.

Az egyes ételek közt rendre hordták ugyanis a sokat emlegetett forró kendőket. Ezek t. i. arra szolgálnak, hogy az ember lehütse magát vele. Ebből is látszik a praktikus khinai észjárás. Mi pedig hideg vizzel hütöttük le magunkat, ha melegünk volt, nem gondolva meg azt, hogy mihelyt a hideg viz hatása megszünik, annál kinosabban érezhető a gyorsan érvényre jutó melegség.

A khinaiak azonban ugy tesznek, hogy forró vizbe mártott kendőkkel törlik végig arczukat és nyakukat és azután tovább legyezgetik magukat. Az igy előidézett gyors párolgás üditőleg és tartósan hat. Különösen a zsufolásig telt termekben vettük ennek hasznát.

Még a souper megkezdése előtt hat fiatal énekesnő állitott be és helyet foglaltak a szoba közepén egy kis emelvényen. Minden énekesnőt egy éltesebb nő kisért, az A-mah, a ki az énekesnők „pipá"-ját

— egy gitár-féle sokhuru hangszert — és a — pipát, még pedig egy valóságos, dohányszivásra szolgáló pakfongpipát hordozta magával.

E tizenkét nő képviselte a női nemet, miután a khinai nők — kevés kivétellel — ki vannak zárva a társaságból.

A hat énekesnő között volt egynéhány, a kit, akár európai fogalom szerint is, bátran csinosaknak lehetett mondani. — Valami sajátságos, gyermekies, naiv kifejezés ül hófehér, nagy arczukon és megmagyarázhatlan durczás, panaszos kifejezésü koromfekete görbe szemeikben. Mindenesetre azonban hiányzik náluk az a kellemes, csintalan, vonzó valami az arczon és ajakon, a mi a japán lányokat olyan kedvessé, bájossá teszi.

Énekesnő.

Az énekesnők kivétel nélkül Szutsaui tartománybéliek, a mely tartományban Khinának határozottan a legszebb női teremnek, a mint viszont Canton és Fu-Csau tartomány a legrutabb nők otthona. Egy szucshaui és cantoni vagy fucsaui lány között a külömbség épen olyan nagy, mint pl. egy szőkefürtü, kék szemü angol lányka meg egy kóczos haju, fakó bőrü szamojed lány között.

Az énekesek gazdagon diszitett köntösökben jelentek meg. A fehér selyem kékkel diszitve képezi náluk a fő szint és szövetet. A felső testet egy pongyolán álló, térdig érő zubbony fedi el szélesen visszahajtott gallérral és magasan visszatürt bő ujjakkal. Az egész zubbony tele van rakva a hires meseszerü himzésekkel. Köntös helyett bokáig érő rendkivüli bő bugyogót viselnek, a melynek alsó szélei szintén tul vannak rakva aranyos himzésekkel.

Parányi piczi lábaikon egészen aranynyal himzett plajbászhegyes czipőcskéket hordanak. A hajuk, melyhez hasonlóan sötét-fekete szin ritkán fordul elő a természetben, erősen ki van kenve és a lehető leglaposabban odasimitva a homlokhoz és halántékokhoz. A hajukban

szintén laposra lenyomott apró virágokat hordanak, többnyire a fehér lótoszt, még pedig nagyon sokat. Karjaikon és a nyakukon meg a fülükben temérdek ékszert viselnek; gyürüket, hajtüket és karpereczeket, a melyekben a jáspis képezi a kedvencz és sohasem hiányzó drágakövet.

Megjegyzendő, hogy ezek az énekmüvészetért csak nagyon szerényen dotált szucsaui „lótoszvirágok“ épen abból a forrásból meritik a drága fehér selymet, az arany himzést, meg a jáspis ékszert, a melyből a mi 35 forintos ballerináink és énekesnőink az ő selymüket, — a magasabbak pedig — a négyes fogatot meritik

Finom, vékony ujjaikon hosszu körmöket viselnek, melyeket arany vagy ezüst tokokban tartanak. A körmökre szükségük van nagyon. Ezzel pengetik a gitárjuk hurjait.

Arról a hatásról itélve, a melyet énekükkel a hallgatóság khinai részénél idéztek elő, bizonyosan kiváló müvésznők lehettek.

Mi azonban abszolute sehogy sem tudtunk valami elragadtatót találni az énekükben.

Egyszerre csak egy énekelt (a kart Khinában sehol sem kultiválják) és játszott hozzá a „pipá“-ján, mialatt társnői mélán, szórakozottan nézegettek széjjel. Hébe-korba csaknem gyermekes bámulattal tekintettek reánk, fehérarczuakra, halk megjegyzéseket téve reánk, a mire aztán egyet-egyet szippantottak pakfongpipájukból. (A khinai énekesnők meg a mi énekesnőink között megvan többek között az a különbség, hogy mig emezek eliszszák a férfiak elől a pezsgőt, azok elszijják előle a pipát.)

Az énekük nagyon monoton; csak nagy figyelem mellett lehet egy kis dallam-félét vagy dallamosságot kivenni belőle. Hangjuk is gyenge, gyermekes; inkább mondható valami nyafogó nyávogásnak vagy kényeskedő affektálásnak, mint éneknek. Az is sajátságos, hogy nem a magánhangzókat nyujtják a félhangoknál vagy a trioláknál, hanem a mássalhangzókat, mint pl. a ch, ty, sz, hangokat. Trillázás közben szemeiket behunyják, fejükkel erősen bólintanak és felső testükkel ide-oda rángatóznak. Az éneknek különösen ez a része ragadta el legnagyobb mértékben házigazdánkat és vendégeit. Barátságos fejbólintás, ökölrázogatás és egy pohár shamshu kiüritése, meg a bal hüvelyk mutogatása volt az énekesnő jutalma. (Legalább egyelőre.)

Az itt feltüntetett dal, melynek kottáját és szövegét a hong kongi német főkonzul szivességének köszönhetem, mintájául szolgálhat azon khinai daloknak, a melyet nők énekelnek. A férfiak éneke egészen más iskolába tartozik; erről később lesz szó.

Hau jeh to si - en kwa,
Mily ked - ves e friss vi-rágok ága,

Yo-tsau juh djih to tsai woh kiah. Wo pun - tai
Ko-rán reggel hagyván azt szobámban Ma - gam fogom azt

pu - tsuk mun ——————— Tui tsoh si
hor-dani, de nem házon kivül Többel össze-kötöm

en kwa ik loh ———————
és gyönyörködöm benne.

Hau jeh to moh li hwa
Mwan yum hwa kai shoh pu kwei ta;
Wo puntai tszeh ta
Tai ju kung kan hwa jin ma.

Magyar fordításban (a németből) körülbelől igy hangzik:

Mily kedves itt a jázmin ág
Egész világon nem lesz neki párja;
Hordani akarom ez üde galyat
De félek, megirigyel mindenki, ki hajamban látja.

Ezek közben a sohasem hiányzó büvész gondoskodott róla, hogy a hangulat emelkedett maradjon. Meg kell vallani, hogy ez a félmeztelen, rendkivül rut kinézésü büvész alaposan értette mesterségét. Minden előkészültség nélkül ott hevenyében egynéhány produkcziót végzett, melyek általános bámulatot keltettek. Különösen egy produkciót végzett, mely valódi khinai jellege által tünt fel nekünk, idegeneknek.

A büvész savanyu ábrázatot vág és siró hangon panaszolja, hogy nagyon éhes; „Tilli days no chob csop-csop!“ (három napja nem evett semmit). A hasszerveit felhuzza a mellkasba és groteszk mozdulatokban körüljárja a termet; mutogatja a valóban rémületes vékonynyá lapult altestet. (Ha frakkot viselt volna, talán láthattuk volna a hatulsó gombjait.) Hirtelen megpillantja az asztal végén az előbb észrevétlenül odahelyezett tűket, melyeket mohón bekap és lenyel, szám szerint tizet.

— No good csop-csop — nem jó eledel — mondja és megeszik a tiz türe ugyanannyi szál czérnát, még pedig az orrán keresztül. Most már jól van lakva; arczan látszik a jóllakás által előidézett megelégedés és a most már hatalmasan felfujt altestén meglátszik, hogy nagyon sokat evett.

Hirtelen elkezd rosszul lenni; mutatja, hogy a lenyelt varróeszközöket szeretné ismét napfényre adni. És ezt meg is teszi; az orrán keresztül visszahuzza a fonalakat, melyek *mindegyikére fel van füzve egy lenyelt tü*, a fonal végén a lege artis megkötött göbbel.

Végre valahára, mintegy 11 óra tájt felemelkedett Kwong ur; az est be volt végezve. Majdnem három órán keresztül tartott, mig a menü végére jutottunk. Türelmünknek azonban már sokkal előbb vége szakadt.

A zsufolásig megtelt teremben iszonyu hőség uralkodott és iszonyubb büz. Az asztalon és az asztal alatt felhalmozott ételmaradékok orrfacsaró émelyitő szagot árasztottak. A khinai urak és a nagyszámu cselédség meg nem szünő hangos locsogása és fecsegése kimeritettek bennünket. A szomjuság is gyötört. Két bravuroskodó kadetünk már régen hollandosul hagyták ott a khinai társaságot. Menniök *kellett*. Daczára a pazarul felhordott shamshu, shaki, chocsio és csaugziónak, nyelvünk oda tapadt a szájpadláshoz.

Igazán fellélegzettem tehát, midőn Kwong-Shing ur a souper befejezését jelezte. A khinai vendégek ellenben nagy elragadtatással fejezték ki elismerésüket a sikerült est fölött. Az egyik szomszédom: A-Yuen-Hang ur is nagyon meglehet elégedve, mert odalépve a gazdához barátságos „zin-hau“-val (nagyon jó volt) fejezte ki megelégedését és dicséretül jól megveregette a — hasát. T. i. A-Yuen-Hang ur a Kwong-Main-Shing ur hasát, nem pedig a magáét.

— Most pedig uraim, előre a Sing-Songba, nehogy későn jöjjünk, mondá Kwong ur.

Néhány perczczel később az egész társaság uton volt a Hunan-Roadi szinház felé.

IV.

Khinai szinház.

Indulás a Sing-Songba. — A nézőtér. — A szinpad. — Az orchester. — A hőstenor. — A kulisszák mögött. — Hogyan lesz Li-Han urból O-Yana kisasszony? — Elnyomoritott lábak. — Mi az oka? A „lotos kehely".

Khinai szokás szerint a meghivott vendégek vacsora után a szinházba mennek, a hol továbbra is a házigazda vendégei maradnak. A Kwong-Man-Shing ur vendégszerető házából mi is egyenesen a szinházba — a Sing-Songba — tartottunk. A khinai vendégek — élükön a házi urral — beszállottak sötét és zárt palankinjaikba, mi pedig ismét a nyitott és szellős jinirickshawkban foglaltunk helyet. Ez alkalommal ismét módunkban volt megfigyelni, minő hihetetlen lármát képesek csinálni a khinaiak, még az ilyen jelentéktelen eseménynél is. A palankinok és jinirickshawk kuliai oly éktelen zsivajjal tolongtak körülöttünk és lármás izgatottságukban oly kiméletlenül taszigáltak bennünket, mintha legalább is valami életveszélyes tüzvésztől való menekülésről lett volna szó. Különösen komikus volt az a jelenet, midőn a fiatal kulik ránk ismertek, hogy ők hoztak minket ide és jogot formálva hozzánk, mint állandó passagirokhoz, bizonyságul mutogatták a hátukon lógó kék lepedőre hátul felvarrt fehér számokat, miközben kis lampionukkal megvilágitották a hátuk közepit, hogy láthassuk a számjukat.

Végre *„all right"* ; minden rendben van. Csun-Hing, a kalauz jelt adott az indulásra. A palankinok kuliai megindultak a himbáló járművekkel, a mi kuliink pedig orditva utánunk. A tempó oly gyors, mint egy jó járásu kocsilóé. Az utczákat ellepő sürü tömegek daczára feltartóztatlanul rohannak előre, lihegve és zihálva, mint egy kisebb fajtáju gőzgép. Az izzadság csurog róluk.

A szinház, melybe hivatalosak voltunk, a Hunan-Roadin feküdt, Shangainak legelőkelőbb részén, közel a Bublingwelhez. A szinház közelébe érve, a palankinok, jinirickshawk és a lovas fogatok hosszu sorain kellett magunkat áttörnünk. A szinház udvara pedig már zsufolva volt az üres hordszékekkel. Ide csak a nagyon előkelő mandarinok jöhetnek be járműveikkel.

A szinház külseje ugyan nem sokat igért, de a belseje aztán annál szerényebb. A nézőtér akkora lehet, mint egy nagyobbszerü orfeumé. A berendezés is ehhez hasonló; t. i. a szinpad verandaszerüleg nyulik be a nézőtérre, ugy, hogy a szinpad három oldalról látható. A páholysor erkélyszerüleg veszi körül a nézőtért és apróbb vagy tágasabb fülkékre van beosztva. Igy pl. a mi társaságunk — mindnyájan a Kwong-Man-Shing ur vendégei, mintegy huszan lehettünk és mégis kényelmesen elfértünk az asztal körül, mely gyümölcsökkel, csemegével, theásedényekkel és legyezőkkel dusan meg volt rakva. A nagy forróságot némileg türhetővé tették az egész nézőtér és egyes páholyok felett kifeszitett „punchák“ (hatalmas legyezők, melyek a fedélzetről lógnak le a terem egész hosszában és kivülről hozatnak mozgásba zsinegekkel).

A közönség nagyobbára a jobbmódu kereskedői osztályhoz tartozik és zsufolásig tölti meg a nézőtért; páholyt és földszintet egyformán. A czivilizáltabbak magukkal hozzák *másodrangu* feleségeiket is, néha mind a hatot, vagy tizenkettőt. Már a mennyije van a szegény tatárnak. Theaivás, dinnyemag ropogtatás, meg a pakfongpipa szivása általános valamennyi asztalnál.

Az előadás rendkivül érdekes lehet mert a különben örökké csacsogó és locsogó publikum szótlanul és szájtátó figyelemmel hallgatja a szinészeket.

A szinpadon, mely egy magasabb emelvényt képez, vannak elhelyezve a zenészek is. Azt a pokoli siketitő zajt leirni ép oly lehetetlen, mint azt elképzelni. A gongok, sipok, óriás üstök, fuvolák, aczéltányérok, keményfa-asztalkák fakalapácsokkal és egy néhány huros hangszer kábitó lármát csinálnak. A szinpadon, melynek nincsenek kulisszái, folyton járnak-kelnek, egy-egy szinész alig van egy pár perczig a szinpadon; az egyik ajtón bejön, ledarálja a szerepét és azzal eltünik a második ajtón. Néha egész csoportok jelennek meg egyszerre és egyszerre üvöltik el szerepöket a zenekarnak megfelelően fokozódó lármája kiséretében.

Mind e lármát és orditozást felülmulja az énekesek üvöltése, A legcsekélyebb rosszakarat vagy tulzás nélkül is ez éneket bátran lehet a

legmagasabb fokig megerőltetett bőgésnek és üvöltésnek nevezni. Az énekesnek kidüllednek a szemei, az arcza vérbe borul, a nyak viszerei pedig csaknem a megpattanásig megduzzadnak. A tulságos erőlködéstől reszket minden izében és a száját ugy kitátja, a mint azt csak a keleti istenek és dämonok festett torzképein láthatjuk. Minél jobban üvölt az énekes, annál kábitóbban dühöng a zene; az ambicziózus énekes pedig, hogy tulharsogja a zenét, még hatalmasabban ordit. Igy jön aztán létre az a zene, a melynek hallatára Wagner Richárd másodszor meghalna az — irigységtől.

Hirtelen megnyilnak a szinpad ajtajai és egész csoport szinész ömlik a szinpadra: király, isten, koldus, ördög, katonaság, szellemek, rablók, rabszolgák és fiatal leányok (mindmegannyi maszkirozott fiatal férfi). A mig a zene a szólóénekest kisérte, azt hittük, hogy ezek a lárma kifejtésében már elérték a tető pontot. De mennyire csalódtunk! A mint a csoportozat nőtt a szinpadon, épp oly mértékben fokozódott a zene, még pedig a tömeg fokozatos nagyobbodásához mérten bámulatos präcizitással, mig végre csakugyan elérte a tetőpontot. Határozottan állithatom, hogy soha ehhez hasonló fenomenális zajt nem hallottam.

Szinészek.

A szinpadra gyült csoportozat egyes személyei eldarálják szerepeiket és aztán megkezdődik a példátlan akrobatai mutatvány. Valóságos harczokat vivnak egymással, a harczoló tömegből egy mesteri saltomortáléval az előtérbe ugrik egy-egy pár és a tömegtől különválva viaskodnak igazán bámulatos bravourral.

A hatás emeléséhez nagyban hozzájárul a szinpadon elhelyezett tüzi játék, mely a pokoli lármát pokoli büzzel és sürü füsttel kiséri.

A szinészek mind phantasztikus ős-khinai jelmezekben jelennek meg. E különös jelmezek által előidézett benyomás oly sajátságos és

oly élénken idézi elő a képzeletben ez exotikus nemzetnek exotikus multját, mint a minő sajátságos, megmagyarázhatlan benyomást keltenek a shakespeari tragédiák korhü jelmezei, fegyverei és kürtjei.

A szinpadon nőnek megjelenni szigoruan tiltva van. E tilalom valószinüleg arra a rendkivüli mély megvetésre vezethető vissza, a melyben Khinában a szinészek élnek. A szigoruan elválasztott rendek hazájában a szinészek a társadalmi rangnak oly alacsony fokán állanak, hogy utánuk már csak két osztály következik: *az orvosoké és a papoké!*

Részben azonban a szinészek képezik a legutolsó rendet. T. i. csak nekik van a házasodás eltiltva, hogy — ne szaporodjék a faj! Mindazonáltal nincs egyetlen jelenet, a melyben egy női lényt ábrázoló alak ne lenne a szinpadon. Ezek fiatal férfiak, többnyire nőies kinézésü arczczal. Jelmezük, viseletük, járásuk és hangjuk oly hiven utánozza a khinai nők sajátságos viseletét, járását és hangját, hogy daczára személyes meggyőződésünknek, alig tudtuk elhinni, hogy az előttünk álló nő — férfiu.

A magas protekczió utján ugyanis sikerült bejutnunk a kulisszák mögé, helyesebben az öltözdébe. Egy ilyen öltözdéről fogalmat alkothatunk magunknak, ha elgondoljuk, hogy a khinai szindarabok legtöbbje egy egész korszakot ölel fel, a mely darabnak az előadására néha 2—3 hónap szükséges, daczára annak, hogy naponkint 8—10 órán keresztül tart a folytatólagos előadás. A szindarabokban néha négyszáz ember szerepel; egyes alakitásokhoz némely estén tiznél is több átöltözködés szükséges. Ugyanegy estén előfordulnak jelmezek, a melyeknek viselési korszaka közé néhány száz, sőt ezernél több esztendő esik. És mind e jelmezek és fegyverek együtt vannak egy rakáson kéznél és mindannyi korhű! Egy valóságos labirinth volt az öltözde, a hol hevenyészett becsülésünk szerint mintegy 4000 teljes jelmez és fegyverzet volt készletben!

Egy fiatal szinészt, ki női szerepeket szokott adni, megkértünk, hogy öltözzék át a mi jelenlétünkben nővé. Li—Han, a fiatal ember, szivesen engedett kérésünknek és néhány perc mulva a 20 éves férfiu előttünk állott mint — Ó—Yana kisasszony, egy 15 éves fiatal leány! Soha tökéletesebb, szemkápráztatóbb csalódást nem láttam.

Hangja, járása, szemforgatásai, egyáltalában minden legjelentéktelenebb mozdulatai a közvetlen közelből és szemünk előtt történt metamorphosis után, az összetévesztésig hasonló volt azzal a sajátságos járással és mozdulatokkal, melyek a khinai nőt a földgömb minden más nőjétől oly lényegesen eltérővé teszik.

Legnehezebb persze a khinai nőnek elnyomoritott parányi kis lábát és az ebből származó döczögő, himbáló, ruczaszerü járását utánozni. És éppen ebben az utánzásban valóságos mesterek. Ugyanis a talpaik alá felkötik a félarasznyi hosszu gypszlábacskákat, a himzett bő bugyogót pedig oly hosszura eresztik le, hogy ezzel a saját lábukat elfödi és csak a parányi női láb hegye látszik ki alóla. A kis termetet viszont az által utánozzák, hogy térdben erősen meghajolnak, a mi persze a nagyon bő bugyogók alatt nem vehető észre. Mindazonáltal évekig tartó gyakorlat szükséges hozzá, a mig annyira megszokják e járást, hogy a szinpadon az esetleges megfeledkezés perczében nem esnek ki szerepükből.

Az elnyomoritott lábakról nálunk elterjedt nézetek ép oly furcsák, mint a minő gyermekesen nevetségesek. Kapcsolatban az előbb mondottakhoz, érdemesnek tartom e helyen elmondani azt, a mit a khinaiak maguk mondanak felőle. Tekintetbe veendő azonban az a körülmény, hogy e sok ezer évek óta fennálló intézmény, *eredeti okáról* az illető nemzetnél is különböző verziók keringenek.

Előbb azonban a khinai férfiak dicséretére legyen mondva, hogy az ő lábbelijük a legpraktikusabb és hygienikus szempontból itélve a legideálisabb lábbeli, a mit emberek egyáltalában viselnek. A férfiak lábbelije ép oly egyszerü, mint észszerü. Télen és nyáron ugyanegy szövetből készült czipőt viselnek, mintegy 3—4 ujjnyi magas talppal, sarok nélkül A talp paraffából és bőrből van összerakva és egyaránt védi a lábat a talaj forrósága és nedvessége ellen. Az órákon keresztül pihenés nélkül gyalogló khinai a sarkot absolute nem türné el.

A női lábak elnyomoritására három okot ismernek. Az első ok az lenne, hogy miután Khinában minden virágot, fát és növényt az ember ugy fejleszt és olyanná alakit, a mint épen akarja, ez okból a legkedvesebb virágját, a nőt is olyanná alakitja, a mint az az ő formaérzékének leginkább megfelel és a mint ő azt a legszebbnek tartja.

A második ok az illető férjek — féltékenységében keresendő. Már a csecsemő kis lánynak elnyomoritják a lábát ugy, hogy mire az kifejlődik és asszonnyá lesz, a járás rendkivül nehézzé és kinossá legyen téve a számára. Igy aztán otthonülővé lesz és nem csalhatja meg az urát.

No hát ezt higyje, a ki akarja; ez nem áll. Csak jöjjenek ide ezek a khinaiak mihozzánk és nézzék meg a mi asszonyainkat. Majd meglátnák, hogy ezek a mi asszonyaink az ő ennivaló parányi kis lábaikkal mekkora — szarvakat raknak az ő kedves khinézereik homlokára.

A harmadik ok a legelterjedtebb és orvosi szempontból egy-

szersmind a legészszerűbb is. E harmadik okot azonban kétféleképen magyarázzák. Az egyik verzió szerint az elnyomoritott láb által előidézett járás következtében egyes szervek oly képződésen mennek keresztül, hogy ez által a nő hivatásának — már t. i. az ő felfogásuk szerinti hivatásának jobban felelhet meg. Ez a verzió azonban csak a „mandarin'shop“-okban (értsd: mágnáskaszinókban) van elterjedve. A második verzió szerint e sajátságos járás következtében az altest (medencze) csontozata oly átalakulásokon megyen keresztül, hogy ez által a nő legnemesebb női hivatásának — a teremtésnek — veszély és nagy fájdalom nélkül tehessen eleget. Ez a verzió lesz a legvalószinűbb; mert tényleg nincs az az ország, a melyben oly kevéssé vennék igénybe az accucheur-ök és okleveles dámák segitségét, mint épen Khinában, a mely országnak tudvalevőleg nem kevesebb, mint 400 millió lakosa van!

Az elnyomoritások valószinü okainál sokkal kevésbbé ismert körülmény lesz talán az, hogy az elnyomoritásnak tulajdonképen *két foka* van általánosságban elterjedve.

Az egyik — kisebbmérvü — foka abban áll, hogy a csecsemő lánynak a lábujjait — a hüvelyk kivételével — erősen visszanyomják a talp alá és ebben a helyzetben erősitik meg kötelékekkel. A második erősebb foku és inkább csak az előkelőknél szokásos elnyomoritás abban áll, hogy az ujjak talp alá nyomásán kivül a sarkot a lábujjak felé néző végénél fogva benyomják, azaz a lábat *kétrétbe hajtják*, ugy hogy a lábból csak a *hüvelykujj hegye* és a saroknak csak a *hátrafelé eső csucsa* érinti a földet.

A Zika-Wey-i lelenczházban Shanghai mellett és később Fu-csaufuban és Lu-csung-k'hoban egynéhány beteg nőnél volt alkalmam behatóbban megfigyelni az elnyomoritott lábakat. Megjegyzendő, hogy a khinai nő ép oly kinos gonddal rejti el meztelen lábait idegen férfiszemek elől, mint nálunk a nők meztelen mellüket (persze az elite bálok kivételével).

Daczára annak, hogy az illető nők — többnyire főrangu mandarinok családjából — talán éppen annyi gondot forditanak lábaik tisztántartására és ápolására, mint egy japán nő az ő komplikált és fantasztikusan bizarr frizurájára, mégis elmondhatom, hogy ritkán láttam kellemetlenebb és elszomoritóbb látványt, mint e „lotos-kelyheket“, a hogyan a khinai nők elnyomoritott lábait nevezik. Daczára a gondos pólyázásnak, a lábakon sürün ültek a kisebb nagyobb sebek és fekélyek, leginkább azokon a pontokon, a melyeken az össze-vissza préselés és csavargatás által előálló csontcsucsokra a czipő vagy a szoros bandage éveken át tartó állandó erős nyomást okozott. A sarkcsont és

a lábfejek oly erősen voltak kétrétbe behajtva, hogy a tenyeremet az élével csaknem egészen beletehettem a hajlásba!

Hogy az elnyomoritás kinos precesszusa minő gyötrelmeket és mennyi borzasztó fájdalmakat okoz a szegény kis gyermeknek és később mennyi kínt a felnőtt nőnek, a kinek gyakran meglehetősen elhizott sulyos termetét csupán a két csontvégnek — a hüvelykujj és sarkcsont hegyének — kell hordani, az elképzelhető. Ha az ember egy kissé beleképzeli magát az elzártan élő khinai nő örömtelen, sivár és végtelenül egyhangu életébe, akkor egy kis psychologia segitségével valószinünek találja, hogy abban a temérdek öngyilkosságban, a melynek száz meg száz khinai nő esik évenkint áldozatául, *az anyóson, mint legfőbb okon kivül* (a kire még visszatérek), nem megvetendő része van az elnyomoritott lábakból eredő rettenetes kínoknak.

V.

Nők és orvosok.

(A nő társadalmi és egyéni világa. — „Ősök imádata“ mint legfőbb dogma. — A „Fengshiu.“ — „Yo“ és „In.“ — A khinai „der die-das.“ — A „Kék Sárkány“ és „Fehér Tigris.“ — Mit mond a csizió? — Lelenczházak. — Anatomia. — Physologia. — Therapia.

Kevés pont van a földgömbön, a hol a nő oly nyomorult, szánalomra méltó helyzetben senyved, mint Khinában. Az alsóbb osztálynál ép ugy meg kell küzdenie a létért való nehéz munkával, mint a nálánál tizszerte izmosabb robusztus férfinak, a nélkül azonban, hogy ennek a jogaiból — társadalmi, ethikai és morális szempontból egyaránt — csak egyetlen szemernyi is háramlanék ő reá. A vagyonosabb osztálynál pedig különösen az etikettre, hagyományra és külsőségekre rendkivül sokat tartó mandarinok körében olyannak képzelhető a nő, mint egy homályos pinczébe zárt penészvirág. Ilyenek is szegények.

A khinai nőnek nincs semmi öröme, semmi szórakozása, semmi foglalatossága, semmi joga és semmi kötelessége. Addig, mig gyermek, nem játszhatik, mert a fiugyermekkel nem érintkezhetik — ugy kell érteni, hogy a fiukat nem engedik *vele* érintkezni — a szobából pedig soha ki nem bocsátják, mint felnőtt hajadont. Olvasni, irni rendkivül kevés khinai nő tud; ezek is inkább az európaiakkal érintkező nagykereskedő családokban fordulnak elő. Idegen arcot csak kivételesen láthat, otthon talán sohasem, az idegen férfi-szemek elől gondosan elrejtik; asszonyok pedig csak nagy ünnepek alkalmával jönnek a házhoz. A templomba nem jár; először mert nem tudja, miért menne oda (Khinában ugyanis a templomok nem a rendezvousk megszokott helyiségei); másodszor pedig neki nincs is *joga* imádkozni vagy áldozni

valakiért, vagy valamiért, minthogy a lánynak az „ősök imádatához“, a khinai vallás legfőbb dogmájához — abszolute semmi joga nincs. Ez a fiugyermekek kizárólagos privilégiuma.

A férjhezmenetel reá nézve nem nyujt sem felszabadulást, sem gyönyört, sem boldogságot, sem változatosságot. Életének csak egy ujabb pházisát képezi az, a mely már az első évben eléggé kinos reá nézve és ha a 33,333 istenek ükapja (ime, egy ujabb khinai „kerek szám“) nem áldja meg fiugyermekkel, akkor a későbbi években még nyomasztóbb, kinosabb és eltürhetetlenebb lesz, mint volt odahaza a szüleinél.

Tényleg ugy is van, hogy a temérdek női öngyilkosságok legnagyobb kontingensét a fiatal menyecskék szolgáltatják. A mint a fiatal asszony átlépi férje küszöbét, ezzel el van döntve sorsa. Irgalom és feltétel nélkül ki van szolgáltatva annak a lénynek, a ki az ő örömtelen, sivár egyéni világában és az ő lexikonjában a legborzasztóbb fogalom: az *anyósnak.* Ezt ne tessék olcsó viccznek tartani, mert ez ugy van valóban és igazán.

ALBERT.

Előkelő leány.

A férj házába vitt fiatal asszony felett ugyanis nem a férj dominál, a fiatal nőnek nem a férj az ura, hanem a férj anyja, az anyós.

És hogy mit teszen az, az életnek a nagyobb részét egy oly házban eltölteni, a hol korlátlan hatalmat gyakorol egy zsarnoki kegyetlenséghez szokott — mert a hagyományok által minden csepp vérébe beleojtott — és minden nemesebb érzelmet tökéletesen nélkülöző házsártos vén banya, egy oly házban, mely *közös otthonul* — helyesebben börtönül — szolgál még egynéhány feleségtársnak, az elképzelhető.

Irigység, féltékenykedés, gunyolódás és az asszonyi kicsinyes intriguának száz meg száz apró, de mérges tüszurásai pokollá alakitják számára az uj otthont. Még az a vigasza sem marad, hogy örömmel gondolhatna legalább a boldogabb túlléetre. Hiszen neki, mint nőnek, a túlvilághoz sincsen jussa.

Igaz ugyan, hogy az elhalt anyáért épp ugy elő van irva *a három évi gyász* a család számára, mint az elhalt apáért; de csak akkor, ha életben lévő fiat hagy maga után, a ki az „ősök imádásakor“ az elhalt anya szellemeért is áldozik és imádkozik.

Semmiből sem tünik ki élesebben, hogy mily kevéssé teszen a nő számot a *társadalmi életben,* mint abból a bánásmódból, a melyben

A zika-wey-i lelencházban.

az alsóbbrendü szegényebb osztály leánygyermeke részesül. Azok után, a miket mi láttunk és tapasztaltunk Khina belsejében, valamint a déli és éjszaki partokon, elmondhatjuk, hogy egy kis malacz, vagy egy tyuk több gondban és ápolásban részesül, mint egy kis leányka. Ha némileg tulhajtottak is azok a hirek, a melyek nálunk a leánygyermekek ki- és félretevéséről keringenek, de alapjuk van elég.

Néhány ezerre rug évenkint a kitett leánygyermekek száma. A misszionáriusok lelencházaiban Zikawey-ban és Ning Po-ban (honfitár-

sunk páter Ürge tartózkodási helyén) ápolt gyermekek egy kevés kivétellel mind leányok. A zikawey-i lelenczházban, Shanghai mellett, látogatásunk alkalmával mintegy 250 lelenczet ápoltak, a kik között csak 14 volt fiu. Ezeket a fiukat 7 éves korukban visszakövetelhetik a szülők és ha képesek bebizonyitani, hogy csakugyan ők a „gondos és szerető“ szülők, akkor vissza is kapják. A lányok után vajmi ritkán tudakozódnak. Többnyire örökre ott maradnak a vendégszerető páterek gondozása alatt, a hol keresztény vallásban és szellemben nevelik fel őket.

Hogy mennyire rughat a kitett leánygyermekek száma, elképzelhető abból, hogy 1889-ben csak egyedül Pekingben 9000 kitett leányt szedtek fel a misszionáriusok, nem is számitva azokat, a kiket a folyókba és csatornákba dobtak a szülők, mint valami kis macskákat.

A „*nő és férfi*“ fogalom között való különbség a khinai előtt áthidalhatlan ürt és mindent uraló, a kettőt egymástól a legfőbb és legjelentéktelenebb dolgokban is lényegesen elválasztó karekterisztikont képez az egész khinai világegyetemben is.

Ez a tan a khinai életben fontos jelentőségü „Fengsiu“, mely nem annyira babona vagy vallás, mint inkább nyelv sajátsága — ha ugyan nem magában a szent könyvekben is előirt szigoru törvényeken alapuló bizarr ostobaság — két nemre, a férfi és női nemre oszt minden absztrakt és konkrét fogalmat. A világon előforduló összes tárgy, anyag és fogalom a két nem egyik kategóriájába van beosztva. De nem mint a nyelvben megkülönböztetett nemek, hanem mint jelentőségek.

A férfi fogalma a „Yo“, a nő fogalma az „In“. E kettő jelképezi az emberi létezés két véghatára közé eső összes müködéseket: Yo az első belélegzés, In az utolsó kilehelés. A „Yo“-hoz tartozik pl. minden, a mi *határozottan, apodiktikusan* férfias, erős, biztos, egészséges, kellemes, jó, szép, meleg, hegyes vagy kerek. A „Yo“ fogalmát „a kék sárkány“ jelképezi és egyszersmind a „szerencsét hozó, éltető elemet“ ábrázolja.

Az „In“-hez, a nőnemhez tartozik minden „nőies és szerencsétlenséget hozó elem és fogalom“ és fehér tigris által ábrázoltatik. Igy pl. a „Yo“-hoz tartozik a férfi, a munka, az erő, egészség, becsület, huseledel, a nap, a tüz, a nyereség, az árviz, a szép ruha. Mindaz, a mi *határozottan nem apodiktikus*, a mi gyenge, langyos, kellemetlen, bizonytalan, szóval, minden, a mi az „Yo“-nak ellentéte, az az „In“-hez tartozik. Pl. a nő, a hold, a tunyaság, a papir pénz, a lapály, a kis hegy, a szárazság, a zöldség (mint étel), a tudatlanság.

A khinainak minden tettét, gondolatát és elhatározását tökéletesen uralja a „Fengshiu“ a Yo és az In. Bölcsészek, tudósok és papok

egyik legfőbb és leggyakrabban alkalmazott tudománya abban áll, hogy mi módon tudja a „Fengshiu“ nehéz tanait minden körülmények között aktuálisan alkalmazni és megfejteni.

Daczára annak, hogy ez a Fengshiu — e khinai Horoscop — valamennyi társadalmi réteget és azoknak minden intézményét, a nyelvezetet és a logikát dominálja, a mi — európai khinézerek fogalma szerint, még sem lehet egyéb, mint a vén asszonyaink álmoskönyve és a köznép csiziója. Legkevésbbé sem akarom ezzel azt mondani, hogy e csizió nem valami bölcs tudomány. Mert vannak abban szép és nagyon igaz tanok. Például: ludhust enni: jó. Van-e valaki, a ki ebbe bele nem egyezik? Vagy pedig: akasztott ember az égen: betegség, házasság, vagy más veszedelem; a lutriban 34. Hát ebben nincs-e ész és logika? Annyi mint a „Fengshiu“-ban bizonyára van?

A „Fengshiu“-val egyenlő niveaun áll az orvosi tudomány is. Ime egy kis mutatvány a khinai physiologiából és anatómiából.

Minden betegségnek megvan a maga neve és saját külön istene. (Nálunk megvan a neve és saját külön speczialistája.) Ha az ember ezeket kielégiti. akkor meggyógyul. (Nálunk is.) Az orvosnak roppant sokféle gyógyszert kell preskribálnia, hogy jó orvosnak tartassék (éppen mint nálunk) és rendeleteit a legszigorubban betartják (nálunk nem valami roppantul). A gyógymód abban áll, hogy az illető istennek egy külön oltárt emelnek a házban a betegség tartamára; egy ilyen isten urnak a *tettleges* bántalmazása kólikát von maga után büntetésül.

Istennője csak a himlőnek van; ennélfogva évenkint sok ezer meg ezer ember esik áldozatául. (Fucsau, Hunan és Fukeen tartományban minden második ember himlőhelyes!) Ámbár a himlőoltást mintegy 1200 évvel előbb ismerték, mint nálunk, most is csak rendkivül ritkán, csupán a legelőkelőbbeknél van szokásban. Az oltás nem a karra történik, hanem az orr *nyákhártyájára.* Tessék már most egy ilyen lapos orrot elképzelni két héttel az oltás után!

Egy igen gyakran alkalmazott gyógymód abban áll, hogy a nyak bőrét addig gyürik, nyomkodják és gyömöszölik, mig az ember belekékül.

Boncolást nem végeznek sohasem. (Khinában az embert csak elevenen nyuzzák.) Az ütér és viszér közötti külömbségről fogalmuk sincsen, ideg és in náluk egy és ugyanaz. (Ezért nem idegesek az asszonyaik.)

Anatomia: a légcső egyenesen a szivbe vezet. A tüdőnek a végbél a folytatása és arra szolgál, hogy a tüdőkből elvezesse a — rossz levegőt. Öröm és gyönyör a *gyomorban* székel. Innen van, hogy a szerel-

mes levente erősen ütögeti szerelmi vallomás közben a gyomrát és megesküszik a „gyomra mélyéből“ jövő forró érzelmekre.

A sziv a test „fejedelme“, ebben fészkel az ész és értelem. A lélek azonban az agyban fészkel és a gerinczagy, meg a bárzsing által összeköttetésben áll a májjal, melynek hét lapja van. Az orr az agyból levezeti a rossz nedveket. (Hogy létezik *szaglási érzék* is, arról ugy látszik, nem birnak tudomással.)

A férfierő és bátorság az epehólyagból ered, a szerelemnek azonban a vese az okozója, (a plátóinak is!). A medencze, a koponya, az alszár meg az alkar egyetlen csontból állanak. (Mennyi előny a szigorlatnál!)

Szülészet és nőgyógyászat a csirájában van még; magyarul: fogalmuk sincs róla.

A pulzus óriás szerepet játszik a diagnózisban. Ebből még meg nem született gyermek *nemét* is ki lehet találni. (T. i. vagy fiu, vagy leány.)

A sebészet a lehető legalsóbb fokon áll. A minő szakavatottsággal tudják az élő embert felspékelni, nyársalni, karóba huzni, sütni-főzni és izekre tépni, ép olyan gyámoltalanok a sebészeti mütevésben, mely legfeljebb foghuzásra, rándulások és ficzamok helyreállitására szoritkozik.

Ellenben magas fokon áll a *szemészet*. Ebben t. i. egy mindenkor segitő — legalább mindenkor alkalmazott — univerzális gyógyszerük van. A „doktor ur“ ugyanis kettévág egy eleven tyukot, ugy, hogy a belek sértetlenül maradnak. Azt a felet, a melyekben a belek maradtak, a beteg fejére applikálják, oly módon, hogy a lelógó belek befödik a beteg szemet. Ez ott marad addig, mig a tyuk — rothadni kezd, vagy a beteg egészen megvakul. Akkor előáll a doktor ur az orvosok stereotyp vígaszával: nem lehetett rajta segiteni. A tyuknak mindkét felét pedig megkapja a doktor ur — *honorárium gyanánt.*

Az agy anatomiájával és physiologiájával — ugy látszik — ellenséges lábon állanak. Egy misszionáriás beszéli, hogy egy alkalommal vándorutjain társa leesett a lóról és eszméletlenül fekve maradt a földön. Elhivtak hozzá egy közelben lakó orvost, ki rögtön felismerte a bajt. Agyrázkódást konstatált. Erre elővett egy hosszu zsineget és erősen körülszoritotta vele a beteg koponyáját. Azután elővett egy kis fakalapácsot és elkezdte vele köröskörül döngetni a megszoritott koponyát, mint a hogy a kádárok szokták a pántot fölverni a hordóra. „Helyre akarta ütni az elrándult agyat.“

Magától értetődik, hogy a már majdnem magához tért szegény misszionárius most már igazán agyrázkódást szenvedett.

Érdekes, hogy ennyi badar ostobaság után minő helyes véleményük van a *láz theoriájáról.* T. i. a láznál sohasem vágnak eret, holott máskor rögtön köpülyöznek és eret vágnak. A khinai medika ugyanis ezt mondja indokolással: „Láznál eret vágni ostoba dolog, mert a láz olyan, mint a forró fazék; nem a fazékból kell vizet kivonni, hanem a tűztől kell elvenni."

Az orvosi tudományok iskolában való tanitásáról szó sincs. Csak Wey-Hey-Weyban van egy kollégium-féle intézet, ahol amerikai orvosok képeznek ki évenkint néhány orvost a khinai haditengerészet modern hajói számára.

Máskülönben az orvosi tudomány ott áll, a hol kétezer évvel azelőtt.

VI.

A társadalom.

(Sampangok és dzsunkék. — Vendégszeretet. — Fiuk és leányok. — Khinai tudomány és philosophia. — „Az áldozás.“ — Érdekes gyüjtemények. — A büntető kodex. — Családi érzék. — Vasutak. — Hajózás. — Harczászat.)

Általánosan ismert tény, hogy egynéhány millióra rug Khinában azoknak a száma, a kik a helyszüke miatt le vannak szoritva a szárazföldről, arról az óriási területről, mely nagyságra vetekedik Európával. Ennek következtében a temérdek csatornákon, meg a hatalmas folyóvizeken laknak sampangokon és dzsunkéken. A három főfolyó, t. i. a Yangtce-Kiang, a Min-Ho és a Pey-Ho, továbbá a főcsatornák, mint a császár-cantoni Amoy csatorna a városok közelében el vannak lepve e vizi jármüvektől.

Legfeltünőbb a sampangok és dzsunkék száma Nanking, Kiu-Kiang és leginkább Fucsau-Fu városok közelében. Ez utóbbit a temérdek vizilakóktól igy is nevezik: Sampang-város.

Mintegy *két mértföldnyi* hosszuságban lepik el a Min-Ho mindkét partját a sampangok és kisebb dzsunkék; a parttól befelé számitva mintegy *tizes sorokban* feküsznek egymás mellett, oly sürün, hogy a különben széles folyóból alig marad egy keskeny vizszalag szabadon a közlekedésre. Hozzávetőleg számitva mintegy 150 ezerre lehet tenni a fucsau-fui sampangok lakosainak számát, a városban lakókat pedig mintegy 200 ezerre.

Minő lakosok, minő város és minő élet!

A Fucsau tartománybeli khinaiak különben is a legrutabb és legvadabbak közé tartoznak; a fucsau-fui nők legalább határozottan a

legvisszataszitóbbak voltak valamennyi között. Milyenek már most a vizen lakók, a kik a lakosság legszegényebbjeit — a khinai társadalmi viszonyok szerint tehát egyszersmind a lakosság söpredékét képezik.

Nappal, mig a férfiak künn dolgoznak a városban, addig az asszonyok sipitó lármája és a rakonczátlan gyerekhad visongatása némileg még türhető. Naplementekor azonban, a mikor a férfiak hazatérnek a munkából, akkor kezdődik itt az igazi élet.

Egynehányszor néztem végig ezt a jelenetet a hidról, mely a Min-Hon átépitve Fucsau-Fu két partját köti össze és a mely alatt legsürübben horgonyoznak a sampangok. (Megjegyzendő, hogy ez az egyetlen nagyobb hid egész Khinában, az „óriás folyók" hazájában!)

Ez a látvány feledhetlen marad.

Mintha egy gigászi hangyabolyt zavartak volna meg, oly nyüzsgés, sürgés-forgás támad egyszerre. A nagyobbára nyolctized-résznyire meztelen, a többiben pedig rongyos, mocskos, roppantul piszkos és büzös, folyton izzadó, de máskülönben hatalmas vállu, robusztus alakok ide-oda ugrálnak, sampangról-sanpangra, a saját mocskos fészkük felé tartva. A belső sorokban elhorgonyzott sanpangok lakóinak természetesen végig kell ugrálniok a külső — a partok közelében fekvő — sampangokon. Talán már évek óta használja az illető napról napra ugyanezt az utat, ugyanazon csónakokon haladva keresztül és mégis oly dühös kaffogással, oly brutális orditozással fogadják az idegen csónakok lakói, mintha egy gyülölt idegen vagy ellenség tört volna be hozzájuk. Csak a konstantinápolyi utczák idegen kutyáinak a marakodását, csaholását és dühös fogcsikorgatását lehet ehhez hasonlitani.

A családi életnek minden pházisa és mozzanata ott történik a sampangon a néhány négyzetméternyi területen, nyiltan, szabadon. Táplálkozás, családi perpatvar, születés, meghalás, szóval minden, a mi a családi élet legbensőbb részletei közé kellene, hogy tartozzék, az minden a legnyilvánosabban történik.

Ugyanitt, a vizen lakóknál, látszik legszembetünőbben, hogy mily csekély értékkel bir a nő, a leány, mint család- és társadalmi tag. Látszólag csekély ok ugyan, de lényegében határozottan ez árulja el leginkább. Mig a fiugyermek a nyomorult viszonyoktól kitelhetően félig-meddig mégis fel van valahogy öltöztetve és a családfőkkel osztozik a táplálékban, addig a leánygyermek a fiu eltépett, mocskos rongyaiban jár és csak az ételhulladékokat kapja táplálékul. A fiugyermeknek egy nagy disznóhólyag vagy egy könnyü fából készitett tönk van megerősitve a nyakán vagy a mellén, arra az esetre, hogy *biztos* kimenthessék, ha a drága csemete a vizbe esik. A leány pedig egy

hosszu — zsineggel van odakötve az árbocz tövéhez vagy az evezőket tartó csaphoz. Ha belepotyog a vizbe, meg sem szüntetik az evezést, hanem a zsinegnél fogva ránczigálják vissza, mint valami potykát.

Mindezek után hihető-e vagy elfogadhatónak tartható-e, hogy nincs a földgömbön nemzet vagy népfaj, a melynél a „családi érzék“, az összetartás és együvé tartozásnak horgonylánczoknál erősebben tartó vaskapcsa, oly erősen, oly nagy mértékben lenne kifejlődve, mint a khinaiaknál? Pedig ugy van.

Csakhogy ez is éppen ugy van, mint minden más erényük és jó tulajdonságuk, a melyek talán épp oly nagyszámuak, mint akár az előttünk leggyülöletesebb tulajdonságuk és szokásaik. Például: szorgalmasabb, józanabb, mértékletesebb, higgadtabb és iparkodóbb nemzet a khinainál nincs. De a szorgalmuk, mértékletességük és a többi erényük oly erősen magán hordja, a mi fogalmainktól és a mi szokásainktól lényegesen eltérő és nekünk megfoghatatlan khinai jelleget, hogy a szorgalmuknak a czélját, a mértékletességüknek a lényegét és a többit is, mi egyaránt megvetendőnek, sok tekintetben pláne utálatosnak tartjuk.

A tudósaik és bölcseik évezredeken keresztül hangyaszorgalommal, bámulatosan kitartó ernyedetlen buzgalommal dolgoznak a „nemzeti tudomány és müveltség“ fejlesztésén. És mire használják e tudományt? Talán a nemzet-közgazdaságtan fejlesztésére vagy talán a jogi és orvosi tudományok humánus alkalmazására vagy pedig az emberi ideálokat némileg megvalósitó törekvések elősegitésére? Legkevésbbé sem.

A hangyaszorgalommal végrehajtott tudományos kutatások arra szolgálnak, hogy minél mélyebben hatolhassanak a „Fenshiu“-nak, a khinai bölcselmi tudományok leggroteszkebb, legbizarabb és a mi felfogásaink szerint legészszerütlenebb butaság dogmájának a fenekére. Arra szolgál, hogy minél raffináltabb, minél emberietlenebb kinzásokkal és embert gyilkoló módokkal gazdagitsák a jogi tudományt és hogy minél bolondabb, komplikáltabb és agyafurtabb módon kuruzsolhassák ki az emberből a benne fészkelő „beteg Istent.“

Családi érzékük oly magasan kifejlett, hogy a dédunoka köteles napjában többször imádkozni és áldozni elhalt őse emlékeért. De miben áll már most ez az *áldozás?* Talán egy némi értékkel biró tárgynak az elégetésében vagy szétrombolásában, a mint az a kulturának a legmélyebb fokán álló vadaknál, pl. a borneoi dáyakoknál is szokásban van? Nem. A khinai közrend áldozata abban áll, hogy *hamisitott papirpénzt,* a nyomorult réz „cash“-nek — a melyből öt darab teszen ki egy krajcárt — egy otrombán készitett papirutánzatát égeti el a családi

oltáron! Shanghaiból száz meg száz dzsunke jár szerte a khinai partokon, a melyeknek az összes terüje nem egyéb, mint áldozatra szánt cash-hamisitványok.

Lássuk tovább a „család-érzéket.“ A San-Franciscoban, Callaoban vagy a Chinchas szigeteken kimondhatatlan nélkülözések között nyomorgó khinai évtizedek után is hazatér, hogy életének utolsó éveit vagy legalább utolsó napjait otthon töltse el, a „központi birodalom“ rajongva imádott földjén, a családja körében. A hazájától 5—6 ezer mértföldnyi távolságban elhalt kuli, a kinek az élete nem állott egyébből, mint az izzasztó, nehéz munka, a küzdelmes nélkülözés és a mély megvetés és utálat megszakitatlan lánczolatából, igyekszik legalább akkorra kis tőkécskét hátrahagyni, hogy hulláját az emberséges yankeek hazaszállithassák az imádott haza földjére.

Sőt mi több; a lefejezésre vagy más kinos halálra elitélteket összegyüjtik egy közös rekeszbe, egy csak imigy-amugy összetákolt deszkabódéba, a hol együtt vannak az őszig vagy tavaszig, a mikor aztán „mutyiban“ végzik ki őket. (Kiu-Kiangban mintegy negyven ilyen kivégzésre szántat láttunk egybegyüjtve, pedig még csak julius volt!) A halálra itéltek alig vannak valami őrizet alatt és *még sem szökik meg közülök egyetlen egy sem!* Miért? Mert az illető nagyon jól tudja, hogy megszökése esetében helyette a *családját*, még pedig az egész családját fel és leszálló ágban fogdossák össze és végzik ki. Az elitélt tehát marad és várja az őszt! Ez a „családi érzék“ érmének egyik oldala.

A munkaképtelenné vált nagyapát vagy a felesleges számu gyermeket a legcsekélyebb lelki furdalás nélkül kiteszik az éhenhalás vagy a vizbefulladás gyötrelmes halálának. Ez az érem másik oldala.

Törvényeik a leghumánusabbak (?), a melyek az emberi jogok megvédésére tudósok, államférfiak és bölcsészek által valaha és valahol irattak. A legcsekélyebb vétséget, a legkisebb bünt, melyet valaki a társadalom vagy az egyén ellen elkövetett, megtorolják. De hogyan? Ugy, hogy a rágalmazónak, annak az embernek, a ki becsületében vagy önérzetében megsértve, felgerjedésében néhány könnyelmüen kiejtett szó által könnyit magán, kitépik a nyelvét; az éhség gyötrő kinjai által lopásra vetemültnek levágják a kezét; az anyós évekig tartó, irgalmat nem ismerő szivtelen bánásmódja ellen fellázadó mennyek bambuszszal verik végig a hátát. Ha esetleg áldott állapotban van, az az ő hibája. Kegyelem nincs. A bünt meg kell torolni. Ha valaki pletykával megsérti a szomszédját, a „minden egyéni jogot megvédő humánus“ khinai törvény azt is megtorolja. A pletykázónak egy széles

és sulyos fagallért kötnek a nyakára, a mely megakadályozza a bünöst a járásban, ülésben, fekvésben, étkezésben vagy csak egy percznyi pihenésben is. Sőt ha nálánál magasabb rangu ellen bocsátott ki ajka rágalmazó szavakat, akkor az ajkakat és a szomszédos állat és orrot kemény bivalybőr szijakkal széttépik, szétzuzzák.

Jogi intézményeik ki vannak dolgozva a képzelhető legapróbb részletekig. De minők a büntetések! Igazán undor és utálat fogja el az embert, ha csak hall róluk, hátha még egy-kettőt végignézhet. Kerékbe törés, karóba huzás, friss marhabőrbe varrás, a melyet a napon száritanak meg tartalmával együtt, forró szurokban való megfőzés, a szemek kiszurása, a nyelv vagy végtagok kitépése, az izenkint való szétmarczangolás, ezek képezik a khinai büntető törvénykönyv alaptételeit.

Szorgalmuk, iparuk, munkálkodásuk meseszérü, mintaszerü. Ezer évvel előbb tudtak irni, mint mi; a lőport sok száz évvel előttünk ismerték és alkalmazták; nálunk még ős vadonok boritották földjeinket és jelenlegi városaink helyét, a midőn náluk már virágzott a földmivelés, ipar, kereskedelem és közlekedés Midőn Kolombus fölfedezte Amerikát, a ki tehát az első volt, a ki átvitorlázott egy oczeánt, akkor a khinai dzsunkék már évszázadok óta ismert utakon barangoltak a Csendes-Oczeán partjain. Szóval, erejük, hatalmuk, ismereteik, társadalmi intézményeik sokkal előbb, évezredekkel megelőzőleg voltak, mint nekünk. És hol vannak most, minők a társadalmi intézményeik?

Mintegy 15 évvel ezelőtt próbáltak meg az angol befolyás kezdetének ingere alatt egy kis vasutat épiteni Shanghaitól Wusungig. Az épitésnél alkalmazott munkások hihetetlen munkadijakat kaptak, csakhogy kedvet adjanak nekik az „ördögi“ munkához és hogy megtürjék az épitkezést. A mint az első vonat végig robogott a néhány kilométernyi uton, a fellázitott csőcselék szerte-szét rombolta a „Yan-Quai-Tcek“ gyülölt alkotmányát. Khinában még ssak foglalkozni sem akarnak annak a vasutnak a tervével, mely Vladivlostock, déli szibériai városnál kezdődve, végighuzódnék egész Dél-Szibérián és leágaznék Shanghai-ig, innen pedig Hongkongig. Az óriási birodalomnak *jelenlegi vasuti hálózata* áll azon rövid vonalból, mely Kaipingtől Tien-Csin-en keresztül Tung-csau-ig, Peking közeléig vezet.

A kik 1500 évvel ezelőtt már ezer meg ezer mértföldekre merészeltek neki menni a háborgó Oczeánnak, ugyanaz a nemzet még ma is ugyanazon otromba, idétlen jármüvekkel rutitja el .a fenséges tengert, mint tette azt 1500 évvel ezelőtt. Kivéve egy néhány egészen modern pánczélhajóikat, melyek közül egy néhány, minő pl.: a Cseng-Yue, Jang-Wey, Csen-Tien stb., bátran vetekedhetik bármely európai monarchia

tengerészetének pánczéltornyos-kassemat hajóival, — a haditengerészet többnyire az ősrégi dzsunkékból áll.

Minden nauticus és navigatorikus tudás nélkül a leghosszabb utra merészkednek indulni. Az ő compassuk szerint nem az *Észak* a főirány, hanem a *Dél.* És még ők csodálkoznak a mi vakmerőségünk felett, hogy hogyan merészkedünk mi idegen földekre indulni és hogyan tudjuk azokat megtalálni, holott a mi hajóinknak nincsenek *szemei!* „No chob got eyes, how can looksee?“ (Ha nincsenek szemei — a hajónak — hát akkor hogyan lát?) — szokták kérdezni az idegen hajósoktól. Ugyanis az ő dzsunkejukon, még a legkisebb sampangon is ököl vagy dinnyenagyságu otromba szemek vannak kifestve vagy domboruan kifaragva. Ez a hajóra mázolt kék szem képezi a khinai hajósok összes navigatoricus tudását.

Dzsunke.

Nincs az az iparos, kereskedő, kuli vagy koldus, a ki ne tartoznék valami egyesületbe vagy czéhbe. A mi nálunk csak chimera vagy utópia, t i. a bármely társadalmi réteghez tartozó individiumról való gondoskodás és a segélynyujtás, az Khinában már évezredek óta szabályozva és rendezve van.

És ime: a Yangtce-Kiang vagy a Min-Ho kiárad; vagy a rizsbe beütött az üszög, a theába beállott a dér. Eredmény 6—8 *millió ember pusztul el éhen* az aránylag csak rövid ideig tartó elemi csapás sujtása alatt.

1881-ben, julius elején — ottlétünk alkalmával — Shanghaiban kiütött a kolera. Rövid 3 hét lefolyása alatt nem kevesebb, mint 33,000 ember pusztult el a ragályban.

De menjünk tovább. Az „ősök tisztelete“ a legszentebb kötelesség, a legsérthetetlenebb jog. Hetekig folyik a gyásztor és három évig tart e szigoru gyász. Az elhunyt hulláját pedig kiviszik a mezőre vagy

a rizsföldre, ráfektetik a csupasz földre és betakarják egynéhány vályoggal. Az évekig siratott drága halottat már az első napok alatt szétmarczangolják a csatangoló kutyák vagy megemésztik a dögmadarak. Ez a khinai „kegyelet“.

Lássuk a hittudományt és harczászatot. A lőport és lőfegyvert ismerték egy évezreddel előbb, mintsem Schwarz Berchthold arról álmodott. És miben áll *jelenleg is* harczászatuk legfőbb fegyvere? Abban, hogy összegyüjtetnek katonáik által ezer meg ezer kigyót, gyikot és halálos mérgü rovarokat. Ezekkel megtöltenek emberfej nagyságu cserépgömböket, a melyeket röppentyük segélyével átdobnak az ellenség területére vagy az ellenséges hajó fedélzetére. A széttörött cserépedényből ezrivel fut szerteszéjjel a sok mérges harapásu és csipésü bestia; felmásznak az emberre és beleharapják magukat a bőribe. Tessék már most ezek ellen harczolni! A mérges állatok által keletkezett eszeveszett zürzavar fokozódik az által, hogy ezekkel a gömbökkel egyidejüleg irtóztató büzt és fojtó füstöt elárasztó anyagokkal megtöltött gömböket röpitenek át az ellenséges területre. (A franczia tonkingi háboru alatt ez az eljárás sok esetben alkalmaztatott.)

Mérges kigyó és fojtogató büdösség: ime a khinai ellenállhatatlan fegyvere.

VII.

A lücsonghói parádé.

A khinai Pola. — Khinai tengerésztiszt. — Öt ember kivégzése lopás miatt. — A generális — Fehér alezredes. — A gyakorlótéren. — Krupp-ágyuk. — Fölvonuló csapatok. — Zsold nélkül. — Kétlábu tüzérlovak. — Ő exczellencziája. — A manöver. — Ezer ember egy sorban. — A defilirozás. — A viszonzás.

Aligha van két kikötő egymástól tizezer mértföldnyi távolságban, melyek fekvésre és feladatra nézve oly nagy mértékben hasonlitanának egymáshoz, mint a mi központi hadi kikötőnk, *Pola*, a kopár Isztriának déli csucsán és *Lü-Csung-K'ho*, Észak-Khinának legfontosabb hadi kikötője a Shing-King vagy Liao-Tong bérczes tartománynak a legdélibb pontján.

Pola fekvésénél fogva mintegy predesztinálva van központi hadi kikötőnek. A hosszu, széles öböl elegendő helyet adna egy még sokka erősebb flotta hajóinak is; az öblöt beszegő földnyelvek és halmok kiválóan alkalmasak az erődök és pánczéltornyok épitésére. Előnyös fekvésénél fogva pedig egyaránt képes elzárni a trieszti és fiumei öblökhöz vezető tengeri utat.

Az utóbbi Lü-Csung-K'ho (a térképeken a francziáktól kapott *Porth-Arthur* név alatt is feltalálható) épen igy megfelel minden tekintetben egy hadi kikötőhöz kötött igényeknek. A kikötő, mely a Sárga tengerbe mélyen benyuló Liao-Tong tartománynak a legdélibb csucsán fekszik, gyürüalakban van bezárva magas hegycsucsok és bérczek közé, melyeknek mindegyikén óriási fáradsággal és óriási költséggel vannak a modern ágyukkal felszerelt erődök felépitve. Fekvésénél fogva tökéletesen uralkodik a Pecshili és a Coreai öblökbe vezető ut felett. Az előbbi az ország kincséhez, *Pekinghez* vezet, az utóbbi pedig egészen

exponálva van a japán és orosz invázióknak Szibéria felől. Ezek után magától értetődik, hogy Porth-Arthur Khinára nézve nagy fontossággal bir.

Katonaságon és hadihajókon kivül abszolute semmi sincs benne. Legföljebb egynéhány apró kunyhó egy büzös és szük utca körül csoportosulva. A lakosságot pedig részint a nagyszámu katonaságnak élelmet és ruhát szállitó kereskedők, részint pedig az arzenálban alkalmazott munkások képezik.

Megérkezésünk alkalmával csak nehány hajó volt a kikötőben, mivel az északi flottának legnagyobb része lenn volt a déli vizeken gyakorlaton, a másik részt pedig néhány nappal később a koreai partok mentén találtuk.

A benn horgonyzó pánczélos toronyhajóról, a *Ping-Yüen*-ről még horgonyunk lebocsátása előtt jött egy fiatal tengerésztiszt a hajónkra, hogy a hadi tengerészetnél szokásos etiquette szerint áthozza a parancsnok üdvözleteit és fölajánlja az esetleg szükséges segitséget. Ezuttal először volt alkalmunk khinai tengerésztiszttel érintkezni. Elegáns és fesztelen modorával lényegesen különbözött az eddig ismert mandarinoktól, a kiket sohasem láttunk másképpen, mint örökké mosolyogva, szüntelenül hajlongva és elhalmozva bennünket tulzott udvariasságukkal.

A tengerésztiszt, daczára hamisitatlan khinai öltözékének, nagyon elegáns és eléggé katonás magatartással birt. Ruházata fekete selyemzubbonyból állott, apró aranyozott gombokkal és karján az aranynyal himzett háromfarku sárkánynyal; továbbá bő, fekete selyem bugyogóból, mely ugyanilyen szinü selyemcsizmákba volt huzva. A lábán selyem czipő négy ujjnyi vastag fehér talppal; az utóbbi szintén himezve; fején egy kerek bársony kalpag, egészen befedve piros selyem-rojtokkal, a közepén a rangot mutató rózsaszinü porczellán gombbal. A bokáig érő karvastagságu gyönyörü czopf gondosan be volt huzva a kardöv alá, mig a rojtos vége a mellén egy gombra volt felakasztva. Kardja tökéletesen hasonlitott a mienkhez, t i. egy hüvelyes rövid kard, széles aranyozott kosárral.

A fiatal tiszt, a ki csaknem folyékonyan beszélte az angol nyelvet, társalgás közben elmondta, hogy éppen megérkezésünk napján két, nem mindennapi esemény tartja izgatottságban az egész garnizont. Tudniillik ugyane napon lett a franczia mérnökök által épitett hadi arzenál átadva a használatnak és hogy ugyanezen napon lőn az egyik kaszárnyában *öt ember lefejezve* — egyszerü lopás miatt.

A hadi arzenál, melyet később meglátogattunk, a legkevésbbé sem ejtett bennünket bámulatba; az öt ember kivégzése egyszerü lopás

miatt, mindenesetre megdöbbentett bennünket. A khinai katonaságról sok olyan dolgot olvastunk és olyan gyakran hallottuk emliteni a hadseregben uralkodó fejetlenséget, rakonczátlanságot és rendkivül laza fegyelmet, hogy első percben csaknem lehetetlennek hangzott e tulságos szigor. Később azonban nemcsak e ténynek valódiságáról győződtünk meg, hanem megtanultunk egészen más véleményt táplálni a sokat gunyolt

Khinai orvosok és amerikai tanárok Wey-Hey-Weyban.

és sokszor kinevetett katonaságról, a mely különben csakugyan nagyon igénytelen kinézésü.

Watt-Wing-Csan és Shü-Wa-Csing, két fiatal orvos a khinai hadi tengerészetben, a kik sohasem voltak tul a khinai határon, általános bámulatot gerjesztettek nálunk tudományos képzettségükkel és általános sokoldalu müveltségükkel. Ők az emlitett kivégzésnek szemtanui voltak. Kérésünkre elbeszélték az egész véres processzust, még pedig olyan naivsággal, mintha valami mindennapi operácziót beszéltek volna el.

— A kivégzett öt katona meg egy tiszt — a ki azonban meg-

szökött — hosszabb ideig loptak egy magasabb rangu tiszttől pénzt, ruhát, rizst, meg theát, mig végre a *mult héten* rajta csipték őket. Az ezredes, Lüen-Wo-Han, karóba huzásra itélte őket, de a taotay megkegyelmezett a szegényeknek és *csak* lefejeztette őket.

— És van önöknek az ilyen lefejezésekhez „en masse“ valami gépük, például guillotine?

Lefejezés.

— Oh az nincs. Ez a franczia termék még nincs nálunk importálva. Elvégezzük mi azt rövidebb uton is.

— Hol fejezték le az öt embert?

— Itt a kaszárnya udvarán. Az öt bünöst, hátrakötött kezekkel kihozták az udvarra, ott letérdepeltek egymás mellé. Az egyik hóhér megfogta a czopfot a végénél és azzal vizszintesen tartotta a fejét, a másik hóhér pedig egy rövid, széles karddal nekivágott a meztelen nyaknak.

— És egy üsésre lehull a fej mindjárt?

-- Nem mindig, *néha 4—5-ször is* ismételni kell a csapást.

— Gyakran történnek kivégzések a katonaságnál? — kérdem tovább.

— Oh nem; *legfeljebb egyszer egy héten.* (Hm; nem is olyan sok!)

A következő napon szerencsénk volt megismerni a szigoru generálist, Liu-Hang-Tong, a ki lopásért karóba huzatja az embert, meg a jámbor taotayt is, a ki megkegyelmez a szegényeknek lefejezésre.

A generális, Liu-Hang-Tong, a Lu-Csung-K'hoban és a környéken fekvő hadsereg legfőbb parancsnoka, csakugyan marcziális alak. Magasabb egy ölnél, széles vállu, hosszan lecsüngő bajuszszal és őszülni kezdő hatalmas copffal, mely leér a bokáig. A hatvanas és hetvenes években tizennyolcz évig feküdt a szibériai határon és az ő csapatai döntötték el az ismert kiachta-maymacsani határvillongási ügyet tudvalevőleg Khinára nem kedvezőtlen feltételek mellett.

Öltözetük bokáig érő és és nagyon bő kék vagy sárga selyem kaftányból áll. E felett egy barna selyem zubbonyt viselnek apró gombokkal és atillaszerü zsinórzattal; a lábszárakat alul összekötött bő bugyogó fedi el; fejükön pedig egy sárga kalap egészen beboritva finom piros selyem rojttal. A kalap csucsán az egyiknek, — a legfőbbnek — egy diónagyságu arany gomb van, másiknak pedig egy kék porczellán gomb. Mindkettőnek pedig a hátára lecsüngő lófarok, a legmagasabb rangot megillető kalapdisz.

Csupán Mah-Yu-Jün ezredes van tetőtől-talpig fehérbe öltözve. Fehér a kaftánja, fehér a zubbonya, bugyogója, czipője és legyezője. Sőt a copfjába is a szokásos fekete rojt helyett fehér rojt van befonva. Az ezredes t. i. — *gyászol.*

Mind a három gentleman rendkivül nyájas, udvarias és örökké mosolygó, a mint azt az „Ég fiának és a Nap öcscsének“ országában a „Központ birodalmában“ az etiquette szigoruan előirja.

A parancsnoknál elfogyasztott pezsgő és marasquin után a társalgás mindinkább élénkebbé lett. Miután azonban ő exczellencziája Liu-Hang Tong, meg Mah-Yu-Jüng ezredes és a többi mandarinok az angol nyelvből annyit sem tudtak, hogy „Yes“, igy a társalgás egy fiatal khinai vitéz tolmácsolásával történt, a ki ismét csak a kikötőben felszedett „Pidjin-English“-t (olyan konyha-angolfélét) beszélte.

Eltávozásunk alkalmával meghittak bennünket egy katonai parádéhoz, melyet Liu-Hang-Tong generális fog tiszteletünkre rendezni „mars adjusztirungban“.

Örömmel fogadtuk el a meghivást, annál is inkább, miután a Lü-Csung-K'hoban töltendő napok rendkivül unalmasnak igérkeztek;

aztán meg azért is, mert eddig még sehol sem volt alkalmunk khinai katonaságot működésben látni. Örvendettünk nagyon a komikus és érdekes látványt igérő szinjátéknak, hiszen nevetséges és kicsinyitő leirásoknál eddig ugy sem olvastunk felőlük egyebet.

Másnap még a kitüzött óra előtt jelentünk meg a gyakorló téren, szintén „mars adjusztirungban“, t. i. a nálunk előirt tropikus öltözetben, azaz tetőtől-talpig fehérben. Bámultak is rajtunk eleget, hogy hát ilyen

Gyalogság.

sokan — *gyászolunk* egyszerre. A gyakorló hely egy óriás kiterjedésü négyszögü térből állott, simára levert homokkal egy mély völgy közepén. Köröskörül magas kopár hegyek veszik körül, a melyek csucsán erődök, bástyák és kaszárnyák vannak.

A tér egyik oldalán egy kissé emelkedettebb helyén állott egy kis lakás, fedett folyosóval, a hol a „napos szolgálatban“ álló tiszt fogadott bennünket barátságos „Csin-Csinnel és Csing-choval.“ Az inasok pedig rögtön hozták a párolgó theát, meg a pörkölt dinnyemagot.

Eddig csak a tüzérség jelent meg 92 darab 9 centiméteres Krupp-ágyuval és közelünkben foglaltak állást. Nemsokára felhangzott a körülfekvő hegyeken a kürtharsogás meg a dobpergés és már láthattuk a levonuló csapatokat. A hegyoldalok csaknem el voltak fedve a lassan mozgó kék tömegekkel. Minden szakasz felett egy élénk veres zászló lobogott, a melyre óriás fehér betükkel volt felirva az illető ezredes neve. Mint egy félórát tartott a felvonulás és csaknem egyidejüleg érkezett be a 4000 emberből álló tábor a gyakorló térre vezető bevágásokon.

Az előttünk kibontakozó kép igazán rendkivül érdekes volt. A hosszu csapatok élén egynéhány tiszt lovagolt apró, de izmos tatár lovakon. A tisztek öltözete nem sokat különbözik a közkatonákétól. Mindnyájan kék vászon kaftánt és bugyogót viselnek; az előbbinek lobogós bő ujjai vannak, a bugyogó pedig a bokán le van szoritva. Fejükön rendkivül széles karimáju szalmakalap van, szintén kék vászonnal és hosszan lecsüngő szalagokkal diszitve. A kalap karimája oldalt lecsüng a vállakra, elől és hátul pedig felfelé áll. Derekukon széles piros öv van, lábukon pedig fehér harisnya kivágott, magas talpu czipővel. A gyalogság öltözete szintén ilyen, csupán a hosszu kaftán helyett viselnek rövid zubbonyt piros övvel, a kalapjuk pedig egyszerü keskeny karimával van ellátva. A mellükön és a hátukon egy arasznyi széles fehér lap van felvarrva, a melyre az ezred és szakasz számai vannak felírva. — A czopfjuk gondosan fel van csavarva a tarkójukra, mig ellenben a tiszteknél szabadon lóg le a bokáig.

Tiszt és közlegény között még sok más tekintetben is van hasonlat. Igy pl. mind a kettő alája van vetve a *botbüntetésnek* és más testi fenyitéknek; mind a kettő soha egy cashnyi zsoldot nem kap, hanem szolgál egész életén keresztül az élelemért és ruházatért. A tiszti kedvezmény abban áll, hogy nem kell az ágyukat és más terheket czipelnie, sőt ellenkezőleg lovat kap. Theát, rizst és dohányt szintén sokkal többet kap, mint a közlegény.

A most kirukkolt gyalogság fegyverzete valami ó-divatu elöltöltő puskából áll, miután a valódi fegyverek, a hátultöltők, odahaza vannak a kaszárnyában erős zár alatt. A tiszteknek semmiféle fegyverük sem volt; mikor a szakasz élére állottak, a — lovaglóvesszőt tartották a vállukhoz kivont kard módjára.

A mars-tempo rendkivül lassu, csaknem olyan, mint a mi gyászindulónk. Minden szakasz élén egynéhány kürtös és dobos halad és egy sajátságosan hangzó, de nagyon melódikus marsot fujnak. A lépés betartásáról azonban szó sincs. A szijtalan fegyvert lazán tartják a jobb vállon,

balkezüket pedig menetközben feldobják a váll magasságig. A mint lassu, czammogó lépésükkel bevonultak a térre, elhelyezkedtek a tér négy oldalán, a hol menten le is kuporodtak. A tisztek pedig felvágtattak a folyosó elé, ott bevárandók, mig a generálisok megérkeznek.

Egy ilyen vágtató tiszt, háta megett a szintén vágtató szolgával sajátságos képet nyujt. A kis mokány hosszu sörénye, a lobogós bő ujjak, a kaftány szárnyai, a czopf, meg a széles kalap, ez mind lobogva repül utána. A ló hátán biztosan és csinosan ülnek és rendesen még mielőtt a vágtató ló megállott, ugrottak le a nyeregből.

Lovasság.

Jóllehet, hogy a khinai lovasság egy cseppel sem bir több tekintélylyel, mint a hadsereg többi alkatrészei, mégis nagy ambicióval állanak be lovasnak. Magától értetődik; hiszen a lovas sokkal gyorsabban juthat ki az — ellenfél támadási köréből. Valószinüleg azért lesz a tüzérség is a legkedveltebb fegyvernem, mert ez nagy hühót csinál, az ellenségtől pedig nagyon messzire áll. (Az itt levő parádénál megjegyzendő, hogy ezek az ezredek az északi hadtesthez tartoztak, tehát az összes khinai hadseregnek talán egyedüli kiképzett részének. A többiről általánosságban el lehet mondani, hogy nem egyéb, mint szedett-vedett gyülevész népség!)

A generálisok megérkezéséig a tüzőrség gyakorlata töltötte ki az időt. Khinában tudvalevőleg a tüzérségnél nincsenek lovak és a nehéz ágyuk továbbitását a sokkol olcsóbb embererővel eszközlik. Rangra azonban ugy látszik a gyalogság felett állanak, az öltözetük legalább tisztább és csinosabb és czipő helyett fekete posztó-csizmát viselnek.

Tisztikar Lü-Csung-K'Hoban.

A gyakorlatok, melyeket egy középre kiállitott altiszt (instruktor) vezényelt a mellette álló tüzértiszt utasitása szerint, rendkivül szabatosak voltak. A csaknem két órán keresztül mozdulatlanul „hapták"-ban álló instruktor vezényszavai bámulatos präcizitással, csaknem szinpadias mozdulatokkal lőnek végrehajtva. A közelünkben álló tüzőrség az egész idő alatt egy mukkot sem hallatott, a mely körülmény — tekintve a khinaiak ismert csacsogó természetét — eléggé tanuskodik a rendkivül szigoru figyelem mellett.

Végre, pontosan a kitüzött időben, megjelentek a generálisok

nagyszámu kisérettel. A legmagasabb rangu tisztek fegyverzete a következőkből állott: az egyik kezükben tartottak egy hosszuszáru — pipát, a másikban pedig az obligát — legyezőt.

A már előbb megérkezett tisztek hangosan hadarva és *egyszerre* elmondták jelentésüket, a melyekre azonban ő exczellencziája Liu-Hang-Tong nem is hederitett, hanem felénk fordulva, kézszoritásokkal és mosolyogva üdvözölt bennünket, mint valami nagyon régi ismerősöket. Ezután szájába véve a hosszuszáru gyüszünyi pipát, az egyik kezével jelt adott a gyakorlatok megkezdésére, a másikkal pedig — elkergette a körénk csoportosult és a szakaszokba be nem osztott katonákat és kürtösöket, kik persze a következő perczben ismét ott lábatlankodtak mellettünk.

A kürtösök és dobosok által adott jelre megkezdődött a manöver. A 4000 ember mintegy villámütésre ugrott fel helyéről. A ragyogóra puczolt fegyvert vállra emelték és a visszavágtató tisztek vezényletére sorakoztak. A következő perczben ott állott a 4000 ember mint megannyi oszlop; egy moczczanat, egy fejmozdulat nem volt többé látható.

A kommandót egy fiatal adjutáns vezette, éles sikoltó hangon. A vezényszavak meglepő és távolról sem remélt präcizitással lőnek végrehajtva. Az előbb oly hanyagul tartott fegyverek, most mint valami gép által rángatva, egy másodperczny különbség nélkül csillogtak fel a vállakon, vagy hullottak a lábhoz. Az elöltöltő fegyverek töltésével összekötött komplikált mozdulatok — talán 10—12 — az összes legénység által egyetlen egy felesleges kézmozdulat nélkül történtek.

(Ki tudná megmondani, mennyi botütésbe került ez a präcizitás!)

A fegyverforgatások után a csapatmozdulatokat vették elő. A legkomplikáltabb mozdulatok, felvonulások, szakaszra osztások oly exakt pontossággal és kifogástalan szabatossággal lőnek végrehajtva, a mely diszére vált volna a hires porosz gárdának is. A 4000 emberből álló tábort 4 sorba állitották fel. Az egyes sorok, a melyekben tehát 1000 ember állott, egy *mértani egyenes vonalat* képeztek. Egy kar, egy arcz nem állott ki e hosszu sorból.

Ezek után következtek az egyes csapatok önálló mozdulatai, pl. plankirozás, sáncz-támadás, roham. A gyakorlatok nem parancsszóra mentek, hanem csak kürtök által adott jelekre és a csapatok mintegy zsinóron huzva támadtak, hátráltak és guggoltak le az adott jel szerint. Európának egyetlen egy hadserege sem teszi meg különbül.

Befejezésül következett a *defilirozás*, mely a különben is érdekes és nem mindennapi látványnak tagadhatlanul a legérdekesebb része volt.

A „front“-ba fölállitott legénység egy mozdulattal kisebb szakaszokra oszolt. Összesen 64 szakasz volt, 55—60 emberrel. Az első szakasz előtt haladt a kürtösöknek és dobosoknak mintegy 40—50 főből álló csapata a „Regiments-Tambour“ vezénylete alatt. Az egész táborban ez volt az egyedüli komikus alak. A 4000 ember között, beleszámitva a generálisokat is, nem volt egyetlen egy sem, a kire rá lehetett volna fogni, hogy potrohos. A Regiments-Tambour volt az egyedüli, a ki a r.-tambourok eme hagyományos diszével dicsekedhetett, még pedig a legnagyobb mértékben. Balkezét csipőjére szoritva, a jobb kezében tartott vékony kis pálczikát görcsösen rángatta a taktus szerint. A porosz „parádé“-marsban haladónak minden lépésnél a lába körül csavaródott a hosszu czopf és széles himlőhelyes arcza csak ugy ragyogott a rettenetes öntudattól.

Az előttünk elvezető sorba érve, az eddig betartott közönséges mars helyett átcsaptak az ugynevezett „parádé“-marsba, a melyet a porosz katonaságtól tanultak. A talaj csaknem megrendült alattuk, a mint vizszintesen magasra felemelt és aztán messzire kidobott lábukkal végigdobogtak előttünk. A fehér harisnyás lábak egyetlen sort képeztek; a tisztek hátradobták széles kalapjukat a nyakukra, a sok bő kátfán, bugyogó és czopf ide-oda lebegett. E kép, hozzászámitva a középen álló kürtösök sajátságos, szokatlan zenéjét, igazán nagyon emlékeztetett az Aida-beli felvonulásra.

Késő este lett, mire az érdekes látvány befejeződött. Mielőtt elbucsuztunk a joviális generálistól, parancsnokunk meghivta tiszti karával együtt a hajónkra, hogy viszonzásul az érdekes látványért, bemutassa nekik a mi gyakorlatainkat is.

A következő nap délutánján meg is jelentek korvettánkon, a hol az őket megillető pompával, t. i. ágyudörgéssel, kürtharsogással és felállitott diszcsapattal fogadtuk. A parancsnok „alarmot“ fuvatott, a mire megkezdődött a szokásos zürzavar, futkosás, kiabálás, csattogás és lárma, a melynek csillapultával ott állott a 230 főnyi legénység a kijelölt helyén, mint a hatást csináló tableaux alkalmával a szinpadi alakok.

A generálisnak és kiséretének rendkivül tetszett az érdekes látvány. Különösen tetszett neki a mitrailleusökkel és a Mannlicher-puskával adott gyorstüzelés, a recsegő kürtharsogás meg az árboczokra felkuszó matrózok macska ügyessége. Óriás feltünést keltett előttük a szalonban elhelyezett — zongora. Valóságosan elbámulva hallgatták az előttük egészen ismeretlen hangszer hangjait. Hát még mekkorát bámultak rajta, mikor levettük a zongora (pianino) fedelét és szabadon láthatták a gyors tempóban

játszott galopp alatt ide-oda szökdelő hurütőket. Persze mi is hangos hahotába törtünk ki, midőn szegény Sung-Siak-Shung ezredes hosszu körmü ujjaival hasztalanul próbálgatta megfogni a hurütőket. Mah-Yü ezredes a zongorával való ismeretlenségének magyarázatául felemlitette, hogy 18 évig feküdt a kaschgari garnisonban és hogy a turkestani határon átlépő néhány orosz tiszten kivül most látott először európaiakat Lu-Csung-K'hoban.